

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

A paraszt meg a jobbágy

A mércét magasra a legkiválóbbak állítják. A reformkor két évtizedét, a márciusi forradalmat és a szabadságharcot végigküzdő nemzedék a magyar történelem legkiválóbbjai közé tartozott, botlásaival, tévedéseivel együtt is. Ezért tekinthetjük törvényszerűnek, hogy mind 1956-ban, mind a rendszerváltozás idején 1848/49 öröksége volt a mérce. A 12 pont tömören megfogalmazott alapköveteléseinek a konkrét tartalmát mindig az adott korszak kívánalmaihoz lehetett igazítani.

1848 az egységes, polgári nemzet megteremtésének éve. Nemcsak a területi széttagoltság megszüntetésével, hanem mindenekelőtt a jogfosztott néptömegnek – korabeli szóhasználatlaltal – az alkotmány sáncain belülre emelésével. Ahogy Kossuth leszögezte, „míg nemes és nem nemes között a büntető igazság kiszolgálása [...] különbözik, míg a nép adót fizet, a nemesség pedig azon adó teherben nem osztozik, míg a nép semmi politikai jogokkal nem bír, s ez alkotmányból ki van rekesztve, míg a nép legnagyobb része a nemességnek robotozó jobbágya leszen, mind addig egyesített érdek, erős nemzet s ország biztosan nem lesz, nem lehet”.

A „robotozó” jobbágyoknak, a szűken vett Magyarország lakossága 79 százalékának a felszabadítása nem egyszerűen a személyi szabadságot biztosította, hanem az egykori jobbágyot azelőtt szolgáltatások fejében használt telke tulajdonosává tette. Maradtak persze megoldatlan kérdések, orvosolatlan paraszti sérelmek. Emiatt mintegy száz évvel később a marxizmus-leninizmus képviselői a reformnemességet alig győzték osztálykorlátaiért, következtelenségéért elmarasztalni éppen azal egy időben, amikor a parasztság földjétől, állataitól való erőszakos megfosztása, kiszolgáltatott, nincstelen proletárrá züllesztése zajlott. Amit ugyanők a társadalmi progresszió előfeltételeként ünnepeltek. A közbeszédben a „paraszt” szinte kizárólag szitokszóvá minősült. Elgondolkodtató, hogy ez mára sem változott nagyot, a kabarétréfákban folyamatosan a tahóság, bugrisság szinonimája. Sőt: utóbb felbukkant mellette – hasonlóan lekezelően és negatív értelemben – a „jobbágy” szó is. Meg a „jobbágymentalitás”. Mintha a nép oda való volna, ahonnan a forradalmi tavasz nemessége maga mellé emelte.

1848/49-ben a megalázó függéstől felszabadult paraszt a szabadságharc ügyét magáénak tekintette, fiait katonának adta. Ferenc Józsefnek csak az orosz nagy hatalom elsöprő tömegű hadserege segítségével sikerült levernie a fegyveres küzdelmet. Az oroszokat természetesen érdekelte, mi adta a magyar „lázaság” erejét. Faggatta is erről a cári vezérkar főnöke a fogoly Görgeit, aki, megjegyezve, hogy a magyarok természetüknél fogva ragaszkodnak nemzeti különállásukhoz, ugyanezt válaszolta: a siker záloga a robot és a jobbágyi szolgáltatások eltörlése volt: több, az osztályok által átmenetileg elfoglalt vidéken a korábbi módon követelték a robotot és a terménybeszolgáltatást, mire „a népesség úgy nekikeseredett, hogy maga ragadott fegyvert” a harc folytatására.

Földjéért és a megízelt szabadságért.

Rosonczy Ildikó

Szerkesztőbizottság: **Jókai Anna** (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,
Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: **Oláh János**

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Bolla Eszter (szerkesztő)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Kondor Péter (szerkesztő)

E-mail: kondorpeterjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3417

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgaborm@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3192

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)

E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

*

A címlapon: **Kiss Gy. Csaba**

(Fotó: Czímab Gyula)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Rosonczy Ildikó: *A paraszt meg a jobbágy* 1

SZEMHATÁR

Nagy László: *Föltámadt piros csizma* 3

Budai Gabriella: „megrugdosod az én szívemet”

40 éve hunyt el Nagy László 4

Ágh István: *Foglyul ejtett ünnep* 5

Kodolányi Gyula: *Jelenések és átváltozások – Ágh István újabb verseiről* 7

Mezey Katalin: *Egy szép család a mi időnkben* 11

Iancu Laura: *Hétköznapok; Madarakkal* 13

Temesi Ferenc: *49/49* 14

Kiss Benedek: *Csak az út, fölfelé* 23

Nagy Gábor: *A késletetett beérkezés kötete: Csillagok árvája. II. rész* 24

Léka Géza: *Az ajánlás mögött* 30

Kölcsönhatás 31

Cs. Varga István: *Németh László „kariatidai” és a „mítoszi csóva”* 32

Mile Viola: *Másfél napom Budapesten* 35

Ladik Katalin: *Őnharcgép; Füves mezőre lépj* 37

Lázár Balázs: *Arany János gondolatai a Hamlet fordítása közben* 38

Arany Jánoshoz 39

Tamás Endre: *Március elején* 40

Kántor Zsolt: *Megtisztulás* 41

Mezey Katalin: *Miklóssy Endre emlékezete* 43

Varga Melinda: *Az időtér foglyai vagyunk*

Interjú Böszörményi Zoltánnal 45

Böszörményi Zoltán: *Tavaszkor rügyező kezére fény simul* 47

Szörényi Levente: *Lélekemelő pillanatok* 48

Kiss Gy. Csaba: *Magyar képek Fiuméről XIX. századi útirajzokban* 50

NYITOTT MŰHELY

Kovács István: *Közép-Európa: oda-vissza*

Interjú Kiss Gy. Csabával 53

KÖNYVSZEMLE

Rosonczy Ildikó: *Az exodus visszafordíthatatlan?*

Nagy Lajos: Emlékezés orvosainkra 61

Monostori Imre: *Egy független gondolkodó emlékei*

Kiss Gy. Csaba: Harminc év után: 1987 – Személyes történelem 63

Vesztróczy Zsolt: *A közös címer felett*

Kiss Gy. Csaba: Budapest–Zágráb: oda-vissza 66

M. Fehérvári Judit: *A hiányoktól megperzselt lélek*

Lajtos Nóra: Sorsszímfóniák 68

Szerzőink 70

Lapszámunkat az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékműveinek reprodukcióival illusztráltuk. A felvételeket Oláh Katalin Kinga és Oláh Máttyás László készítette.

Fájdalommal tudatjuk, hogy életének 87. évében, február 13-án elhunyt **Wacha Imre** nyelvész, a közmédiában dolgozó rádiós és televíziós bemondók beszédtanára, másnap, február 14-én pedig **Kallós Zoltán**, a magyar néprajzkutatás kiemelkedő alakja. Emléküket kegyelettel megőrizzük.

2018. február 14-én, immár 22. alkalommal adták át a Balassi Bálint-emlékkardot, amelyet idén Lovétei Lázár László költő és Marin Georgiev bolgár műfordító vehetett át, Prokopp Mária professzorasszonyt pedig Balassi-emlékéremmel tüntették ki. Gratulálunk a szerzőknek!

NAGY LÁSZLÓ

Föltámadt piros csizma

Petőfi Sándor születésnapjára

*Lélekszédítő asszonylábbon
súlyomideg-varrottasan
föltámadt piros csizma kísért
megostorozott délibáb**orra vasának újhold a minta
szögeinek csillagmező
úgy szikrázik egyetemes télben
hogy tébolyog itt legalul
ahol mi fekszünk behavazva
sebzetten, csonkán, éktelenül**üres a bölcső, a harctér teljes:
balsors-csinálta babákkal néma**s föltámadt piros csizma a síkon
szívünk dombjának dúvadja már
végzet-igézte agyunkon táncol
sarkantyúzza a dögöket is
mit akar, mit akar, azt akarja
szeresse ez a nagy havú ország
kövesse holt és eleven**föltámadt piros csizma kísért
aki hordja, ki az a barna?
könyökölj fel a hóban és látod
nem Júlia a síkon, de más
a Géniusz keresi Sándort, sarka
rúgja a tölgyet, dől róla a dér
s ahol a dárdák és lángok állnak
medvebundás győzők kezében
világos vérrel meging a pohár**föltámadt piros csizma a síkon
eszélős látomás volna csak?**hát nem szebb az ujjászületés
hó-alatti kárhozatunknál?**lélekzem a télben, fohászodom
föltámadt piros csizma, csak zaklass
te irgalmatlan édes, te fényes
csikorogd széjjel a szívünk havát!*

Tisztelettel emlékezünk a 195 éve született Petőfi Sándorra és a 40 éve elhunyt Nagy Lászlóra.

BUDAI GABRIELLA
„megrugdosod az én szívemet”

40 éve hunyt el Nagy László

A falu széle, eleje, vége? Iszkázon, az Ady Endre utca 1. szám alatti ház – Nagy László szülőháza 1984 óta emlékház, és én azt várom, kicsikó szalad élém, vagy legalább látok egy Zöld Angyalt. Más fogad: egy „karácsonyfás” ember belülré gombol, a tüdejé fölé, nem kisbaltához, de gitárhoz, hogy a hangjában, a szívdobogásában hazavigyen bennünket.

2018. január 28-án vasárnap délután az iszkázi szülőház bolgár szobájába fészkeljük be magunkat, ahol Réthy Katalin, a Nagy László Szellemi Öröksége Alapítvány elnöke a házigazdánk. Buda Ferenc *Az elmondhatatlan szavak* című költeményével szólítja meg a Mércét: Nagy Lászlót, a 40 éve elhunyt költőt, műfordítót, képzőművészt. A vers refrénes sorvégeinek dallamába – „Te voltál, Te vagy” – Heinczinger Mika is bekapcsolódik. Mika, a Misztrál együttes zenésze, a lélek embere. A mi „karácsonyfás” emberünk pedig visz, emel bennünket haza, igazi otthonunkba, a költészetbe. A zenész erre az alkalomra Nagy László *Csodafiu-szarvas* című kötetéből válogatott, de az irodalmi atyák-testvérek: Arany János, Babits Mihály, Sinka István, Áprily Lajos üzeneteit is beleszötte az ünnepbe.

Így történik meg, hogy Arany János Hunorjának és Magyarjának szarvasa nagy merészen szökdécselve Nagy Lászlónál csodafiu-szarvassá változik, s miközben a muzsika megeleveníti, ahogy a vadászok meglövik a csodafiu-szarvast, és minden könnye a Balatonba hull, mi tudjuk, nem hiába van ünnep,

nem volt hiába a karácsony. Nem hiába a csoda. Nagy László versei: a *Zene az istállóban*, a *Fogolycsirkék*, az *Égre néztünk akaratlanul*, az *Adjon az Isten*, a *Pirosodik Húsvét*, az *Itthon vagyok*, a *Csillagrugó éjszakában*, a *Csönd* – Heinczinger Mika előadásában Áprily Lajos szavaival (*Félelem nélkül*, *Vadlúd voltam*), Sinka István énekével (*Jó zab kell a jó csikónak*), Babits Mihály sóhajtásával (*Vasárnapi csendes eső*) találkoztak.

Halljuk Mika hangját, és hallgatnánk még tovább, de végül Réthy Katalin biztat bennünket: közös dalolással is ünnepeljünk. Nagy László igen szeretett énekelni, az ő kedvenceiből egy katonadalt és két népdalt énekelünk el. Az egyik sokáig nem hagy nyugodni: „Édesanyám rózsafája / Engem nyílt utoljára. / Bár sohase nyílt volna, nyílt volna / Maradtam volna bimbóba...” Közben az állandó kiállítás fotóit nézegetem, Nagy László szüleinek arcát, az apa tekintetét, az anya hajfonatát; és nézem a képverset: „Sebed sebed is (...) Véső ha kivágja, óriásabb seb lesz hiánya”. Szécsi Margit emlékezése illik ide: „Megküzd-e a nép az ő királyfiáért? (...) Kicsoda győz a hős nevében? (...) köszöntöm az országot, ha Nagy László szétदारabolható örökével továbbra is élni kíván.” Buda Ferencel válaszolhatunk: „hagyatékod: a fejünk fölött összeroppanó mennyboltozat – a ránk szakadt felelősség”.

A falu széli Ady Endre utca 1. szám alatti ház udvarán gyerekek szaladgálnak vidáman. Bent a felnőttek teázgatnak, boroznak, nehezen akarnak elindulni. Búcsúzni kellene. Adjon Isten minden jót, ezüstnyárfát, meggyfákat, májuszfát és nyarakat, menyegzőt is, de sokat, tücsköket és sólymokat, csodát, nyírott hajakat.

Felvétel az emlékműsorról (fotó: Szabó András)

ÁGH ISTVÁN

Foglyul ejtett ünnep

*Hetven esztendeje éppen, karácsony vigíliáján
a réti vadvizek hódarás jegén korcsolyáztam,
úgy éreztem, kigombolt kabátom szárnyán szállok
a sápadt fűből varasodó vakondtúrások fölött,
a hegyen várrom, a dombokon templomok álltak,
belenéztem a Napba, mikor a felhőből kisütött,
lelkes lettem, akár a szél, mert attól voltam boldog,
hogy a vakító kulcslyukon a mennyországba láttam,
azután, mint legkisebb pásztor az éjféli misén
eljutottam magamtól távolodva Istenig.*

*Ma pedig a karácsonyi vásár foglya vagyok,
befogták az árusok még a költő Vörösmartyt is,
szobrát bedeszkták a róla nevezett tér közepén,
s a terebélyes lacikonyha fölé húztak belőle tornyot,
mert a disznótoros sülték, a fahéjillatú forralt bor
s egyéb csábítások hatására elragad a vásárlási kedv,
egyszerre a jelenkori katedrális előtt találom magam,
mely csillogással hivalkodó átmeneti épület inkább,
önműködő üvegajtóin ereszti be és engedi ki a népet,
s vegyes közege próbára teszi felebaráti érzelmeimet.*

*Keresem talpammal a mozgólépcsőt, föl s alá szállok,
kapaszkodom a duzzadó műanyag reklámszatyorban,
fehér ingemért áron felül fizetek sértett önérzetemmel,
kiképném magamnak, mint vén hülyének tartott bácsi,
de csak nézem tehetetlenül a fáradtra sápadt eladónőt,
a ragyogás gyűrődésébe süllyedt agyonmosott köpenyt,
bár az isteni gyermek születésének ürügyén vagyok itt,
ebben a foglyul ejtett szeretetünnepi tüsténkedésben
mit kezdenék gyermeki áhítatom emlékével, melytől
az arcom olyan boldogan fénylett az éjféli miséken?*

*Elmehetnék éjjélkor a pesti Szent István-bazilikába,
vagy ahova hívnak a néma sötétségből a harangok,
de itthon nézem a Rómából közvetített karácsonyt,
hogy mennyi fény, orgonabúgás, aranyveret gerjeszti
a szentséges éj áhítatát, de az én betlehemi jámborságom
túlragyogja valami latin Augustus-császári pompa,
a mennyei középkort tükröző kősziklára épített egyház
püspökei és bíborosai, mint a gótikus templomocskák
fénylő palástban, a homlokra csúszott arany süvegben,
méltósággal tipegnek egymás körül a tágas kupola alatt.*

Szeretettel köszöntjük szerzőnket 80. születésnapja alkalmából!

*Faragott márványkövek, festett üvegek, dísznek gyalult fák
építőanyaga áll össze képzeletemben karácsonyi katedrálissá,
ahol rezzenéstelen celebrálják a fölfoghatatlan élményt,
csak a tömjénfüstös levegő nehezedik lélegzetemre,
és égre vetett tekintetem akad el a cirádák kacskaringóin,
végül a Szentatya karjába fekteti a Jézuska babát,
gazdagság ragyogásában visz az útjuk Betlehem felé,
s a lassú járás hosszú perceiben arra gondolok,
vajon a jászolban a kisdéd teljesen ember volt-e még,
vagy már az Isten fiaként szopott, figyelt és álmodott.*

*Az én templomom, mint kelő hold a sötétség fölött,
ott látszik, hol az angyal megjelent a pásztoroknak,
ott telt meg szívük félelemmel a suhogó fényesség láttán,
énekekkel szólította őket, örömet mondott, hívta őket,
elvittem én is karomon háncsból készített házacskámat,
akkor még az egész családdal mentem a rongyos istállóba,
mind, aki ott volt akkor éjjel, ott is maradt, csak más alakban,
ahogy a pásztorok subától vastag árnyukat hátrahagyták,
az asszonyok a fekete kendő angyalszárnyait levetették,
és aki ott volt, megjelent mind az örök téli csillagképben.*

Hunyadi László: Az 1848-as székely nemzetgyűlés emlékműve (Agyagfalva)

KODOLÁNYI GYULA
Jelenések és átváltozások
 Ágh István újabb verseiről

Egy régi mondás szerint: akit a halál közléről legyint meg, de végül megkímél, hosszú életű lesz. Bizonyára másnak is eszébe jutott már ez a mondás Ágh Istvánnal kapcsolatban. Hiszen az elmúlt évtizedben részletesen megírta sebesülésének történetét, az egyik leghitelesebbet az 1956-os forradalomról. Ott feküdt tizennyolc évesen a Kossuth Lajos tér szélén, a Rákóczi-szobor közeli munkásokban az október 25-i mérszárlásban, mellette, felette holtak és sebesültek. Még oda is lóttek a kivégzők a biztonság kedvéért egy sorozatot („a tank, a rőtcsillagos dög, mikor csövet rám fordította”) – és ő túlélte. Nem lóttek bele még egyet, amikor a mentők hordágyon mentették ki a térről. Nem lótték le a mentőseit sem (jóllehet fekdütem olyan mentősofőr mellett kórházban 1957 januárjában, egy civil bokatoréssal, akit szolgálat közben lóttek meg ott, akkor a téren).

Hogy még több mint hatvan évnyi életet kapott akkor Ágh István, nem tudhatta. Azt sem tudhatta, hogy költő, író lesz belőle. De valahol ott munkálhatott benne mindvégig az a bizonyosság, hogy meg kell érnie azt a napot, amikor mindezt elmondhatja, leírhatja. Sok más fontos emlékünknél is tanúságtévőjeként. Valahol mélyen, szavak nélkül, talán kérte is ezt a láthatatlan hatalmaktól. Azon a délelőttön a Kossuth Lajos téren nemcsak annyi történt, hogy egy tizennyolc éves diák megmenekült a biztos haláltól, hanem az, hogy körülötte a kilencszáz fegyvertelen polgári halottal és ki tudja, mennyi jajgató, vérző sebesülttel ez a fiú a modern magyar történelem egyik jelképekkel is legterhesebb tragédiáját élte át, elegendő útravalóval a léleknek egy egész, hosszan tépelődő, eszmélkedő életre. (Ördögien végrehajtott történelmi lecke volt ez!)

S mostanában, különösen az elmúlt három év Ágh-versesköteteit forgatva, számomra kétségkívül világgossá lett, hogy így kellett történnie a folytatásnak. Meg kellett élnie a nyolc évtizedet ennek a költőnek, életútjának lassított filmszerű emelkedését a mélyből a magasba. Mert semmi kétség: senki más kortársában nem értek így művekké elmúlt fél évszázadunk jelentőségteles pillanatai. És azt gondolom, ha van

írónk, aki felismerte, hogy milyen lelki felszabadulást és megújulást hozhat a művésznél a rendszerváltás érdes, de tisztább levegője, szegény szabadsága, Ágh István az. Ő tudta, negyedszázada tudja, hogy mi minden az, ami évtizedekig kimondhatatlan maradt, és amit a lélek és a nemzet felszabadításához ki kell mondanunk. Nemcsak 1956. október 25-ét, hanem annyi más mindennapos kis halált – és annyi nagyobb és kisebb győzelmet is.

A művektől nem lehet elvonatkoztatni – azokról később szílolok részletesen, mert hiszen a költő gondolkodásának a vers, a nyelv a foglalatja. De mégis, külön is meg kell említenem az idős Ágh aszúvá érett, különleges gondolatiságát. Mert ez az egész élményköteg, a mi történelmi élményeinké, egy olyan, magasabb rendű átélte intellektualitás síkjára emelkedik Ágh István kései könyveiben, amelyre nem látok más példát. Spiritualitássá lesz, egy nagyobb tudássá, valódi apoteózissá.

*

Valóban, az égi hatalmakon kívül ki adott volna még hatvan évet az ifjú Ágh Istvánnak? Vagy akár öt évvel később, tízzel, volt-e vajon bárki józanul ítélő tanúja fiatal éveinek, aki tett volna fél évszázad esélyt a sorsára? Úgy hozta az élet, hogy bizonyos közelségben éltünk évtizedeken át, ő meg én, de ebből nem lett barátság, csak valamiféle tudás egymásról a szemünk szegletében, a látómező egy távolibb körén. Ahogy ez már lenni szokott a művészet nagy, városi tenyészetében, ahogy az történt a Kádár-korszak évtizedeinek nagy marginális hálózatában is, ahol százak és ezrek forogtunk-nyüzsögtünk-kapcsolódtunk, diskuráltunk-buliztunk-terveztünk és akcióztunk, egymást metsző, egymásba nyíló nagy körökben. A túrt és a tiltott gondolkodás és alkotás köreiben, amelyeknek egyetlen létparancsa az volt, hogy nem veszünk részt a kultúra hivatalos életében. Ebben a közegben megfordult minden lényeges gondolat, amelyet a világban akkor kitaláltak, de ebben a közegben el is lehetett kallódni, és bele lehetett halni a tehetetlenségbe és a megvalósítás politikai tilalmaiba, az önpusztítás megannyi lassú és gyors módszerével, amelyekről bőven írt újabban Ágh István is, s amelyek elvesztő fuvallatai őt magát is megérintették.

Ágh István körei az Eötvös Kollégium hozzá hasonló, a pesti hontalanságba számkivetett vidéki tehetőségeitől és Fodor András „szalonjától” Erdély Miklós

nagy és messze szétfutó avantgárd köréig terjedtek. Neves idősebb barátok körében forgott, bátyja nemzedékéből: Kondor Béla, a novellista Szabó István, Juhász Ferenc napjainak volt tanúja. Az én világom Bódy Gábor és Oláh Jánosék köreitől, Czákó és Kovács Laci futballkompaniáján át, Csoóri folytonos konspirációban forrongó hadáig terjedt, majd a Mozgó Világ, s a nyolcvanas években Endreffy Zoltán és a „Dunások” hálózatában forogtam, meg az Újhold Évkönyvek aurájában. Ágh István első házasságával sógora lett Konrád Györgynek, én valamivel később összejártam Konráddal és Eörsi Istvánnal is. És volt közelebbi kapcsom is Ágh Istvánnal. Ő szívbeli jó barátja volt szobrász-ötvös Laci öcsémnek – én pedig a kölcsönös szeretet viszonyába kerültem Ágh bátyjával, Nagy Lászlóval a hetvenes években, együtt fordítva vele angolból és angolra verseket, az övéit is. Úgy bánt velem Nagy Laci, mintha korban és tehetségben egyenlők volnánk – a lelki nemesség jellemző, páratlan gesztusával.

Találkozhattak volna tehát útjaink Ágh Istvánnal, de nem így történt. Pedig tudtam, tudom, összekötött bennünket, Ágh Istvánt és engem, egy különös költői erkölcs láthatatlan köteléke is. Sorshelyzetünk – az, hogy nagy, kiforrott alkotók családi árnyékából kellett kilépnünk. És felismertem, hogy sorstársamként Ágh István is szerencsés ösztönnel hallotta meg a belső parancsot, hogy csak egyetlen utat követhet életében az ilyen költő. Úgy maradni meg hüen a családi szellemhez – én Kodolányi Jánoséhoz és Illyés Gyuláéhoz, ő Nagy Lászlóéhoz –, hogy semmit, de semmit nem veszünk át az ő nyelvi gesztusaikból, témáikból, attitűdjeikből, mert akkor elkallódunk. Csak egy bizonyosságunk volt: hogy a belső hangra és legsajátabb vonzódásainkra figyelve kell elindulnunk a magunk hetyke, de szívszorítóan magányos költői útján. Így kell legyen, mert ez a kozmosz és a gének törvénye. S emiatt majd olykor óriási kanyarodásokat teszünk, járatlan mellékösvényeket követünk.

Noha értettem mozgatórugóit, Ágh István számomra zártabb képlet maradt, s e képletnek a szerkezetét csak lassan ismertem fel. Becsültem korai verseinek egyéni ízeit, még fordítottam is belőlük angolra 1972–73-ban. De ez sem hozott köztünk közelséget. S miután az ELTE bölcsészkarának egyik fura ura, Király István, egyetemista pályám váltóit a magyar szakról más irányba állította 1963-ban, örökre megszabadultam attól a kényszertől, hogy a szakmai tájékozottság parancsát követve olvassak magyar verset. Óvó sor-

som becsukta előttem az ideológiai megaláztatások csapdájának ajtaját – s mint „egyszakosnak”, határtalanra nyitotta előttem az angolszász szellemi világ, a szabad gondolatok és a nagy Tradíció kapuját.

Az élő magyar irodalom nekem attól fogva pusztán a barátaim – nem oly szűk – körét jelentette, meg azokat, akiknek műve hirtelen, robbanásszerűen megbabonázott. Egyszer a szívem és az ösztöneim vezettek olvasásomban – ahogy annak lennie kell egy költő esetében, aki nem céhbéli irodalomtörténész. De nem kérdéses az sem, hogy vakon, vakvéletlenből, gyakran elmentem így fontos költők és versek mellett is az évek során, vagy csak késve érkeztem el hozzájuk.

Így jártam Ágh Istvánnal is. De járhattak így vele bizonyára többen mások is. Miközben lassan és biztosan emelkedett csillaga, hányan sejtették, hogy milyen életre szóló programot őriz magában óvón ez a talányos és nyugodt hallgatagsággal viselkedő ember, aki átszűrte magán ifjúsága évtizedei alatt az említett arcok és gondolatok egész kavalkádját, s átszítálta magában a művészi megvalósítás ezer lehetőségének csak öbenne kihajtó magjait? Hányan sejtették, hogy egy hosszútávú futó zsenije rejtőzik megtévesztően rezzentelen holdvilágarca mögött, egy prózáíró távolságtartó önvédelmi ösztöne, egy stratégia tehetsége az idők megérésének kivására?

*

Nem kérdéses, hogy génjeinkből s a korai hatásokból kibontakozó személyiségünkben dől el, hogy melyik művészi formának leszünk művelői. Lelki alkat, szemlélet, energetika, tempóérzék – ezeken múlik szinte minden. Ágh István lelki alkata határeset – vagy inkább egybeforrt kettősség vezérli. Líraian lobbanékony, de belül igen higgadt érzékenysége, képessége a kivárára, egy útiterv biztos sejtelme a sok esetlegességen át – a prózáíróra is vall. S noha, aki verset ír, az mind költőnek vallja magát elsősorban, mert versíróként élheti át a legintenzívebben a Múzsza varázsos szerelmét, Ágh István életművében a prózának köztudomásúan nagy szerep jutott, legjobb esszéi pedig, a *Szavak honvágya* című 2013-os kötetben, remeklések, a költői intuíció és a mester-tapasztalat remeklései. Példának álljon itt három mondat az *Ady Endre lovai* című kisesszéiből: „láthatatlanul is igazi lovak röpitik a szánt a *Krisztus-kereszt az erdőn* gyermekkoromig visszanyúló szeretetében [...] Ady izgalmasabb harmóniába vitt, a havas-babonás erdei úton a mindenütt jelenlévő Istennel szembesített [...] Nem

is a szán, a lovak repülnek velük, miként az Idő, hanem magukban élik át az időt, mint az apa-, fiú-, Isten-viszony drámáját.” Nem csoda hát, hogy Ágh legkiválóbb versciklusaiban is ott él a prózaíró tehetsége a részletek éles rögzítésére, a reflexivitás és a kettős látás ironiája.

2005-ös, három ciklusból álló könyvében, amely *A megtalált időből* címet viseli, hatvan tizennyolc soros jambikus vers teremt ritka egységet. Ágh a versekben bravúrosan érett művészettel idézi meg egy élet látomás-sűrűsödéseit a születéstől a felnőttkorig, s meg-megjelenik benne olykor a ma oly korszerűnek számító, említett kettős látás, az idő disszonanciái az emlékezésben. Szabó Lőrinc *Tücsökzenéjének* inspirációját e ciklusban az említett forma is jelzi – mégis, valami újat tesz hozzá Ágh István ehhez a nagy hagyományhoz: mint mindig, a maga személyiségét. Szabó Lőrinc a varázs emlékeit mindig átszűri szkeptikus racionalizmusán – Ágh István viszont a disszonanciák ellenére sem tagadja meg a látomások erejét és szétboncolhatatlan valódiságát. Az ő gondolatai a belső valóságról finomabbak, árnyaltabbak és bonyolultabbak a Szabó Lőrincéinél, és méltóan sokszólamú nyelven szólalnak meg. Például az *Időtlen mályva*, az anya és a csecsemő duál-uniójáról: „tétova illat csupán, illó fények, / bújókái az áldott békességnek, / nincs eseménye, tárgya, szép csodában / rejlő talányos magábanvalóság / föloldódása egymás mivoltában”.

A nő ölének megtalált fényességéről a *Napimádban*: „s akkor a néma rózsa éjszakája, / ahogy helyette behúnyt szemmel érzek, / döbentett rá, a mélység vajúdása / veti a világra ezt a fényességet”.

S példának végül egy elmúlt szerelem emlékének fájdalma a *Még egyszer*-ben: „tehát, ha épp ő közeledne szemben / valahonnan valahová a téren, / elröstellném magam és kérdezetlen / mennék tovább, nehogy egymásban lássuk / megszégyenítő mássá válásunk.”

*

Ezt a könyvet, mint a következő hármát is, gyönyörű gobelinek és festett textilek vörös-kékes-zöldes árnyalatú rajzolataiba kötve kapjuk kézbe: Ágh feleségének, Széles Juditnak műveiből kivágottnak ezek.

Mi sem jellemzi jobban Ágh István tudatos haladását az életpályán, mint hogy a 2015-ös kötet, a *Válasz hazulról*, a kilenc évvel azelőtti remektől gyökeresen különbözik, gondolatiságában és formáiban,

de olykor még versnyelvezetének izomrendszerében is. Nem kérdés, hogy a kilenc év alatt költőnk még magasabbra lépett azon az úton, amelyet Carl Gustav Jung individuációnak nevez, s egyben a lélek földi pályájának csúcspontjára jelöl meg, amely az öregkorban tetőzik, személyes teljességünk megértésével és elfogadásával. E könyvet viszont szervesen folytatta, a következő kötet, a 2017-es *Elvarázsolt ének*, s a két könyvet méltán tárgyalhatjuk együtt, mint a mai magyar költészetben páratlan spirituális érettség dokumentumát, amely, úgy érzem, a költőnek, de olvasóinak is egy nehéz út katarziszt hozza meg, magasrendű örömet, boldogságot.

A 2015-ös könyv első versének, az *Ellenstrófáknak Előhangja* még egy régebből ismert Ágh-hangot szólaltat meg: „Vér van a vers anyagában, / könny és füstszag és üszög, / amivel az elmúlt század / egyik túlélője által / utódjának átköszön.”

Majd így folytatja: „verseim is roskadoznak, / pedig létem isteni / ihletésű mása voltak, / melyben örök pillanatnak / látszottak esztendeim.”

Íme a múlt elvesztésének örök témája – évezredek költői hagyományának szellemében, s a fájdalom és a nosztalgia forrásait, jól tudjuk, itt nemcsak az elmúlt, a múltó idő jelenti, hanem a XX. század Ágh által átélt magyar történelme, a vér, a könny, a füstszag és az üszög. Iszkáz és a magyar falu elpusztítása a kommunista „modernizációban”, a levert forradalom és az ellenállók harca, a megtorlás, amelyek nyomán égő házak, tankok és hullák üszögfelhője terjeng.

És a költő vesztésre álló életstratégiája is megjelenik a második idézett strófában, amely gyermekkorának lét-ittasultságából táplálkozott annyi éven át, „örök pillanatnak” látszóan, de most íme roskadozni látszanak e létittasultság isteni ihletésű versei is.

Azonban hamarosan, már a könyv elején egy új hang is felbukkan: „A gyönyörű szép múlt biztosan megújul, / mert képzelet rendezi”. És a 2017-es kötetben olvassuk: „a remény annál erősebb, / minél mélyebbről merített.”

A döntő fordulatot a *képzelet* szerepe hozza Ágh gondolkodásában – mint a szellem legfontosabb funkciója, amely átveszi az eddig uralkodó, és megváltást nem hozó *emlékezés* helyét. Ez a gondolat ősi patinájú, Platontól Shakespeare-en át a romantikusokig, s néhány nagy misztikus modernig húzódik íve. Az emlékezet a képzeletbe olvad, múlt és jövő mind jelen. A képzelet elmerül a kozmosz örök szépségében: „Én mégis utaztam a Vénusz csillagon, / ahogy

repülni szoktam, / néhány perc telével, pár ezer méterrel / a földtől távolodva, / a felhők túlfelén láttam, a verőfény / alig fér az égboltra.”

És kicsivel később ugyanebben, a Balassi Bálint emlékének ajánlott versben, a következő strófát olvashatjuk: „Szentlélek Úristen, amikor lángnyelvet / lobbantott fejünk fölé, / dicsőítésén túl akarta, osztozunk / a teremtés örömén, / mert szerelem nélkül szívünk élve kihül, / ölünk tüze ördögé” (*Farsangi pünkösdőlés*).

Majd Ágh oda jut el a könyvben, hogy a *képzelt* a való, benne eltűnik, érvényét veszti az idő. Családjá, felmenői két nemzedéke körében ül a képzeletben, egy másik nagy meditatív versében nagy lakomán (*Túlvilági találkozások*), s ott vannak körülötte a fiatalok is, a jövő, s mindez egyazon jelenben. Sőt, „a törzs harminc nemzedéke”. S ha nem is írható meg e jelenet másképp, mint némi szkeptikus, bájos humorral, az élmény valóságos.

Mindez valami nagy elengedettség, lazaság légkörében jelenik meg a két új kötetben. A szemlélődés, a kontempláció gyönyörűsége veszi át most a vezérszót Ágh lelki életében. S noha a létittasultság visszaszerzése, a világ részleteiben, magában az élemben való boldog elmerülés mindig ott volt Ágh törekvéseiben, de eddig mindig le-legyűrte a szorongás, a napi élet árnyékai, présükbe kényszerítve valahogy a verseket is, héphaisztoszi kovácsmutatványokra. Most, ezen az életállomáson felbukkan egy új Ágh-strófa is az előbb idézett, áttetszően egyszerű strófák mellett: 15-16 szótagos, nyolcsoros párrímes sorokból áll, s benne a próza s a látszólagos prózaiság és esszéesség a végletekig lazítható, beléje foglalva mai életünk triviális tartozékait és gondolatait is, ha kell.

Ebben a formában tudja Ágh megírni magát az ellazult kontempláció lelkiállapotát is a *Válasz hazulról* című kötetben: „filmszalagra kívánczozó a póz, ahogy hanyatt vetem / magam, az őszi alkonyat fűvén hagyott ülőhelyen, / a támlán elnyúló karom idéz bár megfeszítettést, / olyan boldog a pillanat, mint az életre ébredés, / pedig semmi sem változott, csak az lett, ami igazán” (*Megragadt pillanatok*).

Ahogy Ágh mondja, „semmi sem változott” – csak éppen öbenne, odabenn. Ezekben a könyvekben kinyújtóztatja magát padokon és fűben, kinyújtózik

az új versformában, amelyben bármi elmondható, a műgond és a prozódia olykori szorongattatásától megszabadulva, mégis mester-szinten. A költő leg-sajátabb, ősi állapotában, a kihegyezetlen és mégis mindent magába foglaló szemlélődésben, a révülésben, a termékeny semmittevésben. Ezt az új spirituális állapotot, az ellazulást a képzelet és az álmok teljességében olyan szépséggel bontakoztatja ki az *Elvarázsolt ének* egy hajnali ébredés-versében, hogy érdemes hosszabban idézni itt: „ó micsoda dallam, / ami hozzám térült? / Jaj kinek a hangja / szól valaki nélkül? // A szerelem árad, / mintha elég lenne / húrjának izzása / egész életemre, // vagy talán a drága / szál már elpattant rég, / csupán hanghulláma / folytatja a zengést, // míg otthon az ágyon / ki s betakarózza, / félig elvarázsolt, / s félig-meddig józan // éltem át a reggelt, / s képzeltem szobámat, / hasonló helyzetben, / Platón barlangjának” (*Valóságos látszat*).

Íme: felbukkan a vers végén Platón – helyben vagyunk!

Az új hosszúsoros versforma, mint említettem, nagy lehetőségeket tár fel. Ágh István ezen a magaslaton most közvetlen, szinte szenttelenül monumentális keménységgel ír a közelmúlt fájó, kimondatlan sebeiről is. Arról, hogy a gyűlölködők hogyan vették el tőlünk a rendszerváltozás tiszta örömét. Hogyan él s működik tovább ugyanazokkal a beidegződésekkel, ugyanazokkal a mételyező módszerekkel az egykori hálózatok egy-egy intakt módon itt maradt töredéke. Szendrő várának romjainál pedig felmerül benne a múlt réme: hogyan tette tönkre a nagy középkori Magyarországot végleg és szinte helyrehozhatatlanul az iszlám áradata a XVI. században – s fél, hogy tőle most sem várhatunk jobbat.

Áttekintve ezt a kései, de nem megkésett érést, eltűnődünk: milyen genetikus ajándék, milyen elrendelés adta Ágh Istvánnak születési ajándékkul azt az idegrendszert, az a létittasultságot és gyönyörködést az élet apró adományáiban, a fény felé törekvésnek azt a szívósságát, amely megtartotta s vitte őt előre nyolc évtizeden át, hogy krónikása és képzeleti megőrzője legyen elhullt társai művének, törekény mosolyának is – a Bella Istvánoknak, Utassy Józsefeknek s annyi más sorstársuknak, a vidéki Magyarországra mért korszakos pusztítás áldozatainak.

MEZEY KATALIN

Egy szép család a mi időnkben

Matematika tanárunk tanár létére iskolás korú lányával és fiával együtt minden vasárnap ott énekelt a templom kórusában, a szentmisén. Ez nagyon szép volt az ötvenes években, amikor ilyesmiért gyakran rájárt a rúd a pozíciót vállalt hívekre, hivatalnokokra, tanárfélékre.

Ha elkéztünk, és nagyon tele volt a templom, mi is felmentünk családostul a kórusba, mert a feljárata mindjárt a templomkapu mellett volt, könnyebb volt oda feljutni, mint befurakodni az emberek közé. Nem énekeltünk, mert Apu kivételével egyikünknek sem volt jó a hallása, sem a hangja, csak álltunk a karzat mellvédjénél. Ott figyelt fel Apu a gyermekeivel együtt lelkesen éneklő matematika tanárra.

– Milyen szép család! – Talán azt akarta mondani ezzel, hogy szebb család a mienknél, mivel mi nem éneklünk a templom kórusán? Én mindjárt irigyelni kezdtem őket, és lelkiismeretfurdalást éreztem, amiért nem tudok énekelni. Ráadásul bátyámmal együtt vasárnaponként is mindig az utolsó pillanatban ébredtünk fel, még ha bevettek volna is minket a kórusba, akkor sem lettünk volna képesek időben megérkezni a tíz órai mise előtti próbákra.

Erősítette bennem „a szép család” képét az is, hogy egyszer ötödikben, óra közben bekopogott az osztályunkba tanárunk kislánya. Fehér vászon szalvétában kalácsot hozott az apjának.

– Zsófiكا sütötte. Ügyes kislány – dicsekedett a tanár úr. Én bezzeg nem tudtam kalácsot sütni, Zsófiكا pedig még be is hozta az édesapjának. Valóban különleges, meghitt családi viszonyokról árulkodott ez is.

Pedig a diákság körében nem volt jó híre a tanár úrnak. Két dologgal tette nevezetessé magát: egyrészt, hogy nála hússzor húszig kellett tudni a szorzótáblát. Az alsó tagozatban csak tízszer-tízíg tanultuk, de ő már az első óráján kérdezte a tizenegyet is. Másrészt, ha valaki rosszul felelt, annak alaposan megcsavargatta a pajeszát. A tizenegyszer tizenegy még könnyű volt, de a tizenkettő, tizenhárom és a többi már nehezen fért a fejünkbe. Tanárunk pedig azonnal büntetett: felradírozta a tarkónkon a haját (a zakózsebében mindig tartott egy radírt), csavargatta a kezünket, mindent megtett, ami csak eszébe

jutott, és amivel fájdalmat tudott okozni. A templomkórusban éneklő tanárunknak a tanórákon tagadhatatlanul szadista módszerei voltak.

Első gyermekünk születése és nagyanyám halála ugyanarra az esztendőre esett. Anyám addig gyözködött, hogy jobb helyünk lenne a nagyszülői kertes családi házban, míg rászántuk magunkat, hogy eladjuk negyedik emeleti garzonunkat. Átköltöztünk a szintén nem túl nagy, de legalább kétszobás, tágas konyhával bíró, öreg házba.

Visszakerültem tehát gyermekkorom környékére, ahol még sokan éltek a régi ismerősök közül. Babakocsi-tologatás közben sokszor megálltam velük egy szóra. Ilyenkor felemlegették a már eltávozott családtagjaimat, és én szívesen hallgattam az elhunyt édesapámról, nagyszüleimről, nagynénémről szóló történeteket. Érdekes volt mások szemével látnom őket.

Így álltam meg beszélgetni egyszer egy, a szomszéd utcában élő idős asszonnyal is, akinek a férje fiatal fogorvos volt, amikor a környékre költöztek. Jól ismerték nagyapát és nagymamát, gyakran jártak hozzájuk „vizitbe”. Nagyapám tanácsaival, kapcsolataival segítette fiatal kollégáját. Álltam a babakocsi ringatózásától mély álomba merült kisfiunk felett, és hallgattam az asszony panaszkodását. Mert persze panaszkodott, ahogy mindenki panaszkodott abban az időben, annyi titkolni való vesztesége és fájdalma volt a hetvenes évek elején is az idősebb korosztály minden tagjának, hogy ritkán lehetett boldogan mosolygó arcokkal találkozni.

Kiderült, hogy nemrég halt meg a férje, akit csaknem húsz éven át ápolt, de úgy, hogy az utolsó években már fel sem tudott kelni az ágyból.

– Valamilyen degeneratív betegség támadta meg... Már úgy jött haza... – itt rövid szünetet tartott, körbeforgatta a fejét, aztán suttogva tette hozzá: – az internálásból.

Kérdő tekintetemre elsuttogta, hogy azért került Kistarcsára, mert a sógora feljelentette.

– Pedig beszüntette a rendelését, felszámolta a praxist ötvenben. Ahogy kijöttek a rendeletek. Nem is lett volna, hol folytassa. Be kellett költöznünk a rendelőbe, az lett a hálószobánk, a korábbi hall pedig a gyerekszoba és egyben nappali és konyha, amikor társbérletbe betettek a lakásunkba egy idegen családot.

De nem ez volt a lényeg, hanem, hogy a férje a rokonoknak, de úgy higgyem el, ahogy mondja, csak a rokonoknak megcsinálta nagy néha, titokban a műfogsorát. Fogfúrást, csiszolást dehogy vállalt volna,

az kihallatszott volna, és akkoriban már szigorúan büntették a magánpraxist! Csak egy-két protekciós tarthatta meg. De néha, ha szükség volt rá, egy-egy műfogsorhoz vagy fogsorjavításhoz mintát vett, és megcsináltatta, persze feketén, az állami rendelőben, ahol dolgozott. Mert hát az ötvenes évek elején olyan alacsonyok voltak a fizetések, hogy jól jött az a kis mellékes.

– És tessék, a saját sógora jelentette fel. Igen, szegény húgom férje. De nem csoda, mert az egy olyan ember volt... állandó rettegésben tartotta a családját.

Szegény felesége kénytelen volt varrással keresni a kenyerüket, csendes, félnék asszony, mégis rendszeresen megverte. Képzelmem el az életüket: két gyerek, a férj általános iskolában tanárként dolgozott, de a fizetését nem adta haza, csak „kiegészítésként”, ha az asszony keresete nem volt elég a háztartásra. Nem is bírta soká szegény, alig negyven évesen mellrákban halt meg. Akkorra már teljesen megtört, megöszült, mintha legalább hatvan lenne. A kislányuk épphogy leérettségizett, a fiú még gimnazista volt. Máig sem fejezte be az iskolát.

– A húgom arra gyanakodott, rákérdeztek az orvosok is... az ütésektől kaphatta a betegséget. Nem egyszer kellett a gyerekekkel együtt átmenekülniük a szomszédokhoz. Ha dührohamot kapott, székállal verte ki az ablaküvegeket.

Szó szót követett, és kiderült, hogy az idős asszony sógora a mi matematika tanárunk volt. Eredetileg is annak tanult, de aztán gazdasági ember, kereskedő lett.

– A gyerekeivel is kemény volt. Egyszer a vandál munkája nyomán egész télen ki volt törve a kis Zsófi ablakában az üveg.

Az apa szándékosan nem csináltatta meg, és azzal fenyegetőzött, hogy ha a felesége üvegest hív, újra betöri. Így akarta megbüntetni a lányát, amiért felköltözött a padlásszobába. A tizenéves kislány hónapokon át nagykabátban, fogvacogva töltötte az éjszakákat, de nem ment le. Nem csoda, ha már gimnazista korában rendszeresen reumás fájdalmai voltak.

– Azt meg a gyerekkorában elszenvedett balesettel magyarázták. Mert a visszacsatolást követően Pestről a felvidéki Losoncra költöztek, ahonnan az apa családja 1920-ban el kellett, hogy meneküljön a csehek elől. Sikerült kárpótlásul most egy főtéri élelmiszerüzletet igényelni. Amikor aztán '44-ben közelgett a front, jöttek az oroszok meg a szlovák partizánok, ismét szedni kellett szegényeknek a sátorfájukat. Alaposan megpakolt autóval, a legnagyobb télben in-

dultak vissza Budapestre. Valószínű, hogy túl későn szánták rá magukat, és túl sok csomaggal utaztak. Amikor egy patak hídján hajtottak keresztül, az autó a nagy sietségben megcsúszott, és mindenestül a jéges vízbe borult. Szerencsére sekély volt a patak, ki tudtak kecmeregni a kocsiból, de még a gyerekek, a két éves kislány és az alig egy esztendő fiúcska is csuromvizessé lett. Így töltöttek el egy éjszakát a hid alatt, a ruha rájuk fagyott, csoda, hogy túléltek...

Hajnalban, amikor megindult a forgalom, valaki felvette a kocsijába a szerencsétlen csöppsegeket és a se élő, se holt fiatal anyukát. A családfő egy ideig még kitarzott a kocsija mellett, de végül ott kellett minden holmijukkal együtt hagynia, ha az utolsó percben épp bőrrel el akart menekülni a közelgő felzabáló elöl. Mindenük odaveszett.

– A húgom szerint azon az éjszakán történt valami a férfival, akkor lett ilyen örvény, borzalmas természet.

'45 után ugyan nem érte utol őt a csehszlovák hatóságok keze, pedig vadásztak azokra, akik a magyar időkben bármilyen szerepet vállaltak odaát. Annyit azért mégis tudtak róla, hogy ne kerülhesse el a beszervezést. De lehet, hogy nem is akarta elkerülni. Biztonságban hitte magát a titkos szerepvállalás révén.

– Büszkén mesélgette nekünk, hogy ki mindenki került börtönbe körülötte, és hogy milyen „ostobák” is az emberek. Persze, azt nem említette meg, hogy ő jelentette fel a póruljártakat.

Sok piszkos ügyben vállalt piszkos szerepet, remélte, hogy újra megszédheti magát.

– Vasárnaponként pedig lelkesen énekelt a templom kórusának első sorában – gondoltam magamban fejcsóválva.

– Ismertem, engem is tanított – vallottam be végül. – Elég szadista volt velünk is. Minden hibát szigorúan megbüntetett... Pedig milyen lelkesen énekelt a két gyerekekkel a templomi kórusban. A tíz órai misén mindig ott voltak...

– Ugyan... Nehogy azt hidd, hogy hívó ember volt. Szegény húgom, ő fiatal korában valóban hitt. De úgy meggyötörte az az ember... azért is nem járt el velük misére.

És ekkor hirtelen megérteni véltem valamit: lehet, hogy a tanár úr is csak a kitűnő kilátás miatt járt fel a kórusra? Sehonnan úgy nem lehetett belátni az egész templomhajót. Gyanút sem foghatott senki, ha egyszer gyerekestül olyan szépen tudták énekelni a *Mennyből az angyalt!*

IANCU LAURA

Hétköznapok

*Sűrűbben gondolok most rád
szokatlan nyáresti hideg
jár át – siess ha tudsz
elfedett
arcú piéták figyelnek
a harmadnapot keresik
az üres sziklát*

*beszélni tanul az elhangolódott orgona
mintha vérző állat énekelné Bach
Ave Mariáját
futó sírás kerülget
előveszem tegnapi ingedet – efféle
hétköznapok
között rendezem át a hálószobát*

Madarakkal

*Már hátrafele fésülöm a hajam
a macskakövek között elfér
megkarcsúsodott árnyékom –
oda
indultam
én is ahol éjszakai álmodik kínálnak
homokórából rakott ablakon –
hólapáttal mérik
hogyan aki messziről álmodik messzire lásson
mire beesteledik
már nem én leszek
az útonálló
a kóbor kutya
a földönfutó
és madárrá változik minden
kilőtt
puskagolyó*

TEMESI FERENC
49/49

Mér' nem szerecc?

Szeretlek.

Mér' szerecc?

Tudom is én. Mert vagy.

Ott ülsz Illel, halántékig jelen időben, a porlói Hági étteremben, és ilyen hülyeségeket kérdezel. A söröző helyén a múlt-múlt században Porlód első állandó faszínháza állt, amely menetrendszerűen leégett. Tizenegy éve, 1956-ban, a forradalom évében, emléktáblát állítottak a vendéglő falára.

Már meg akartam kérdezni, csak nem mertem. Ill gombszeme csillogóbb, a béküléstől talán. Kinézünk tizennyolcra. De ha a gimnáziumban megtudnák... Nem tudják meg.

Mit?, kérdezed rosszat sejtve.

Hogy miért hívják ezt a helyet Háginak?

Megnyugszol. A szarvas- és őzagancsokat bámulod a falon. A vadászokat nem kedveled, mióta a távcsöves puska esélyt sem ad az állatnak. Az ember túl erős. Azt hiszi, neki mindent lehet.

A millenniumkor egy Haggenmacher (Jégesőcsináló) Henrik nevű, svájci származású pesti serfőző vette meg, mondod. Az országban több vendéglőt is nyitott: ezeket hívták Háginak. A magyar becézések mind i-re végződnek.

Csak nem jön a pincér. A Vadász szoba a beugró vendégek szokott helye, a törzsvendégek a bejárati folyosón túl, a Halász szobában ülnek.

Elunod magad a fa mennyezetű teremben, az öles mestergerendák alatt.

Menjünk át, mondod.

Felálltok a vastag, faragott lábú asztal mellől. Átballagtok a Halász szobába. Alig lézengenek itt is. Ebéd után van, de a kocsmatöltekeknek még túl korán. Ilyenkor kiskocsmákban, köpködőkben, bögre-csárdákban lapulnak. Ide különben se nagyon jönnek, itt enni is illik. Ezt a termet szereted, a gyékényfonat háttámlájú bokszok miatt, amelyeket mintha szerelmeknek terveztek volna: nem látszik ki az ember feje.

A csavart állványú vas ruhafogas vége olyan, mintha hétágú szigony lenne. Fölakasztod a kabátjaitokat egy-egy szigonyra. A lámpák kivágott fenekű bográcsok. A gerendákról hálók lógnak, köztük egy

bögőshajó méregzöld makettja. Az orra olyan, mint egy bögő faragott feje, csigája. A falon nagyméretű keretes kép: ladikokban álló halászok hálót húznak.

Megjön a lenyalt hajú, savószemű pincnök, enyhe undorral az arcán. Dorozsmai bicskás pecsenyét rendeltek, meg fél liter fehér bort, egy üveg szódával. Ill spórolós, te meg baráti kölcsönökből szedted össze a pénzt erre az alkalomra. Különben fatányéros az étel, frissensültekkel, rizzsel. A közepébe egy picike, de élethű, fanyelű bicska van szúrva.

Legyen a bicska tied, mondja Ill. Olyan a lány, mint a virág a hímezett terítőn: kicsi, piros, de szép.

Kösz.

Ahol ülsz, onnan a Magyar szobára láatsz. A gyékényfonatú székekre, melyeknek a háttámlái mintha borítékot formáznának. A kopjafaszerűen faragott, de gömbölyű ruhafogasok mellett, a hatágú csillár alatt este van élet. A Dankó Pista zenekar, ki más, mint egy Lakatos vezényletével, a tehetősebbeknek húzza ilyenkor. A terem falán ötször kétméteres kép: a Tisza-parton kalapos férfi horgász, mellette a kishal. Odébb a feleség, maga alá húzott lábbal, mellette füleskosár minden jóval. Fölöttük egy kissé túlzottan szomorú fűzfa ága. Az festette, aki a halászokat. Nem tudjátok, hogy majd gatyaváltás után egy pénzügyi csoport veszi meg ezt a helyet annyért, amennyit a falon lévő Szőnyi-képek közül egy ér. És zárva lesz évtizedekig. Tán ki se nyit többé. De ti honnan is tudnátok ezt. Ti, a jelen idő foglyai.

A fényeszöld, szemes, cserepes kályhák ontják a meleget.

Jön a csálinger a borral.

Ennek a bornak is evezővel kapálták a gyökerét, mondod, amikor elmegy. Vagyis hogy vizezett. Ill elmosolyodik, nemigen ismer porlói szólásokat. Az apja dunántúli, az anyja budai.

Mikor leszel tényleg az enyém? Töltesz mindketőtöknek.

Érettségi után, mondja az asztalt nézve Ill.

Akkor majd azt mondod: a fölvételi után. Elegem van a nemi akrobatizmusokból, hogy mindent lehet, csak AZT nem. A nemi aberrációk közül a szüzesség a legnevetesebb.

Ill hallgat. Egy nő hallgatása eleget mond, és nem lehet elrontani vele semmit. A beszéd az időé, a hallgatás az örökkévalóságé. Ill ebben is elüt a többi lánytól.

Témát váltasz:

Nagy olvasási korszakot nyitok, az eddigi legnagyobbat. A szigorúan nem kötelező olvasmányokét.

Részlet a szerzőnek az ideai Ünnepi Könyvhétre megjelenő, új regényéből.

Hányszor hallottam ezt tőled! Ill belekortyol a borba, az ablak felé tekint.

A családom is egy kötelező olvasmány, mondd, és cigarettára gyújtasz. Az én családom háromtagú, úgy érzem, nem vagyok benne. Ez a vidéki keresztény középosztály, amibe születtem, na, ebből a kishitűségből nem kérek én.

És én?

Remélem, ha felnősz, nem lesz belőled is polgár, mondd.

Ill somolyog.

Tudod, az a viszonylagos mozgási szabadság, amit kiharcoltam, hosszú évekig tartó idegháborúk, üvöltözések eredménye. Ez nem a kamasz–felnőtt szembenállása, ezek az ellentétek soha nem múlnak el közülünk.

A konyha lengőajtaja kinyílik: jön a dorozsmai bicskás. Lehet, hogy a pincellér dorozsmai, gondold. De nem, azok kiskunok, sötét hajúak és szeműek. Elnyomod a cigit.

Nekiláttok a fatányérosnak, megosztotok mindenen, kivéve a bicskát a tetejéről.

Nézed a város címerét fönny, az ajtó fölött. A reneszánsz pajzs jobb oldali, kék mezejében két haránt ezüst csík. A Tisza és a Maros. Ezért került Porlód a térképre. A bal oldali arany mezőben kiterjesztett szárnyú, balra néző, fekete félsas, karmában aranyos jogart tart. A pajzs tetején az ezüst bárány helyén vörös csillag. Hát persze.

Magyar ember evés közben beszél.

Hallottad, hogy Mickiewicz *Ősök* című darabját bemutatták Varsóban?

És?

Ilyenek vannak benne: „Száz év múlt el itt / Hogy küldik Moszkvából a földre / A latrok százait”. Na, mit szólsz? A diákok oroszellenes tüntetésbe kezdtek a színházban, aztán az egyetemen.

Honnan tudod? Illi szépen eszik, ahogy illik, a te tányérodon mintha ütközet zajlana.

A Szabad Európa Rádióból.

Nálunk csak apám hallgatja.

Akár az enyém. De a „Teenager paty”-t én is. Ja, és a lengyel rendezőt kizárták a pártból, és kirúgták. Azt elfelejtettem mondani, hogy a Nagy Októberi Szocforr tiszteletére mutatták be.

Hiba volt.

Hát mi nem hasonlóan gondolkozunk?

Te. Én egyetemre szeretnék menni, mondja Ill nagyon határozottan.

Akkor én, mondd a széles gesztusaiddal. Belőlünk kiölték az igazi hazaszeretetet, azt mondják, annyira nem szabad szeretni. Emlékszel a lengyel útra? Krakkóban micsoda dzsesszklubok voltak! A legjobb beatszámok papírlemezeken, de kaphatók. Tele vannak a templomok.

Mintha te járnál templomba.

Nem azért... Csak mondom.

A tömegek nélkül nem megy semmi.

A levegőbe csapsz a hosszú karoddal.

Te aztán tudod a KISZ-csárdást: kettőt balra, kettőt balra.

Az asztal alatt megfogod a lány kökemény combját.

Itt ne, mondja Ill.

És amikor már mennétek, megjön Zoli. Csapzott mindene, szép, rozsdafoltos szeme körül karikák.

Sári elhagyott a Vörösváriért.

Egyikötök se mond semmit. Vörösvári legszebb fiú a városban, és színész lesz. Hármatok közül Zolin látszik legjobban, hogy még nincs tizenhét, de most barackot rendel. Megissza. Kér még egyet.

Mi lenne, ha nem volna szocializmus?, kérdezi Zoli, mert nevetést akar. Minden, mondja, de a szeme nem nevet.

Ti ketten igen.

Szólsz a fizetőnek, akit egyedül szólíthattak még főúrnak az országban.

És mi a mese vége? Aki nem hiszi, járjon utána. És a szocialistáé? Aki nem hiszi, annak utánajárunk.

Akinek sovány a humorérzéke, annak a kész vicipatronoktól se hízik meg.

Zoli belekapaszkodik az utolsó féldecijébe, és csak annyit mond:

Te egy szép lány vagy, te meg egy okos srác. Szeressétek egymást!

Fizettek.

Odakünn, a hótlan, fojtogató fénytelenységben, a bejáratú neonfelirat alatt megálltok. Nagy kamaszfiú ér oda hozzátok. Nyáladzik, hatalmas, vörös ínyét mutogatja. Ritkásak a fogai, a szeme a semmibe réved. Egy fonott farkocsú nő követi, kezében kutya. Az arcotokba vigyorog:

Főneveltem a gyereket. Na és? Ez lött belüle. Most mög főnevelöm a kiskutyát. Berci, maradj nyugton.

Ti ketten a Széchenyi tér felé indultok – Zoli az ellenkező irányban lakik, az Aradi Vértanúk tere felé. A kezébe nyomod a pici bicskát.

Neked nagyobb szükséged van rá.

*

Ill kora délután csöngetett be a Cellába, miután ki-
aludta magát egy környékbeli panzióban. Márk tu-
solt, haját mosott, rendet rakott, főzött.

Ill: rövid, szőkésbarna, festett haj, amely lehetne
akár őszes is, szelíd, szomorú arc. Ahogy meglátták
egymást Márkkal. Nem volt villámcsapás, tiszta idő
volt aznap. Csak kellemesen csalódott mindkettő.
Rosszabbra számítottak.

A Cella előszobája háromlépcsnyi volt, jobbra
könyvespolc a parkettig. Az ajtó fölött is könyvek,
könyvek. Felül körben az előző lakó által barkácsolt
polcrendszer, csúsztatható fedővel. Csak aztán, az
évek során megvetemedett. Ott sok tárgy elfért, tá-
skák is, kivéve a bőröndöt. Balra lambéria fedte az
ajtóig a falat. Ott fogasok dzsekikkel, kabátokkal.

Szia.

Szia.

Beléptek az egyetlen szobába. A fehér falat nem
lehetett látni a könyvektől. Nehezen indult a beszél-
getés. Márk már nem ivott, nem is dohányzott, de ez
el is várható egy férfitől, akinek fél éve egy paraszt-
hajszálon múlt az élete. Most 75%-os volt, utónyava-
lyáktól kínozza. Gyöngye volt még.

Márk az ágyán ült, Ill a vendégágyon. Közöttük
balra egy közönséges, fehér hűtő, rajta nagy, piros rá-
diósmagnó, két hangfállal. Túl sok tárgy volt össze-
zsúfolva az egyetlen szobába. Ők kb. két méterre le-
hettek egymástól.

Ill elmesélte röviden a repülőutat – egy frankfurti
átszállással. Bergen 1700 kilométer volt légvonalban.
Kocsival 2300, egynapi járóföld. Na jó, kettő.

A csöndet gyilkolandó, Márk játszani kezdett egy
CD-t.

„*Been stuck in airports, terrorized / Sent to meet-
ings hypnotized / Overexposed commercialized /
Handle me with care...*”

Ezek kik? Ill gombszeme még felhők mögött.

The Traveling Willburys. Egy örömenzésre ösz-
szeállt alkalmi banda. Te a Beatle George Harrisonra,
Bob Dylanra, talán Roy Orbisonra emlékezhetsz a fi-
atalkorunkból. Kikapcsoljam?

Ne. Ill ott ült a vendégágy fekete-fehér-piros csi-
kos csergőjén, mögötte Márk gyerekkora, egy fakó-
barnára kopott falikárpiton elbeszélve. A gyerekágyá-
ból erre látott évekig.

November volt. November vége. A délután bebá-
mult az ablakon, hars utcazajban.

Márk még októberben megkérdezte Kislábút, aki-
vel nyolc évig vagy tovább éltek együtt megszokítá-

sokkal, és végigcsinálta Márkkal a halált, meg azt az
időszakot, amíg genny ömlött heteken át a hasfalából:

A diákszerelmem találkozni akar velem. Én félek,
nem vagyok még százas. Nem lenne jobb január után?
Akkorra tán megerősödöm.

Ha most akar találkozni, most találkozz velem,
mondta Kislábú keményen. Lehet, hogy már végső
tartalékait élte föl. Sok volt ez az élet-halál. Már nem
szerette a férfit, de becsületből végigjárta vele a pok-
lokat.

Ill, aki alapos elemzésnek vetette alá otthon az
emailjeiket, elmondta a házasságát a Kapitánnyal,
aki ötvenhatos magyar disszidensek gyermeke volt.
Márk elmondta az övét. Hogy a nevelt lányának vette
ezt a harminc négyzetméterest, induló lakásnak. Az
első regényéből. Aztán ő lett az induló.

Két évig nem is láttam, mondta Márk. A felesé-
gem úgy vette meg, hogy meg sem néztem.

Odamentek az ablakhoz. A szoba negyedik fala
nagyobbrészt ablak volt, meg üvegezett ajtó.

Tudod, miért vette meg? Egy: mert Budán van.
Kettő: mert innen az ötödikről szép a Gellérthegy
meg a Viziváros. Három: az augusztus 20-i tűzijáté-
kot innen akarta nézni. Ez volt a mániája, a tűzijáték.
Tudod, a kínaiak találták fel a puskaport, az iránytűt,
a papírt, nyomtatást. Többek között. Látod: az ott
a Parlament kupolájának hegye. Egyszer kinézek
munka közben, és nincs már ott a vörös csillag.

Hát ezt se hittem, hogy megérjük, mondta Ill.

Ha kilépsz ide a lodzsára, menj el a szélére: onnan
a Vár egyik fele látható.

Visszaültek, egymással szemben. Márk száraz fe-
hérborral kínálta a lányt. Ő vizet ivott. A lány azt
mondta, csak akkor iszik, ha eszik is valamit. Be-
széltek, hallgattak. Hallgattak, beszéltek. A lány néha
elsírta magát. Mert nem Márkról szólt a történet,
amit a villámpostában emlegetett Ill, hanem őróla.

Kora este volt már, amikor Márk feltette a vacsorát
melegedni.

Ragu à la Margit körút. Világosbarna kínai kon-
zerv gombafejek, vörössárga francia bébirépa, zöld-
hüvelyű zöldbab, borsó. Szeletelt debreceni főtt velem.
Az alap apróra vágott lilahagyma, petrezselyemzöld,
Édes Anna (nem Kosztolányié, hanem darált édes-
paprika), fél mokkáskanál Erős Pista, három evőka-
nál padlizsánkrém, és persze szegedi édesnemes pap-
rika. Fél óra az egész a rezsón.

„*I'm so tired of being lonely, / I still have some
love to give / Won't you show me that you really care...*”

Fájdalmas, öblös, mégis fényes magasságokig jutó férfihang. Márk azt gondolta, a lány talán ért ennyit angolul. De Ill még mindig nem értett jól angolul. És még zavarban is volt ahhoz, hogy holmi amerikai énekesre figyeljen.

Amikor már a ragu édes, de vékony illata belengte a szobát (tett bele egy pici édesítőt is), Márk megterített kettőjüknek a kerek asztalra.

A lány keresztbe vetette a lábát rövid szoknyájában, és Márk nyelt egyet. A lány combja megfeszült, izmos vádliját a levegőbe fúrta. Mint régen. Az arcán az évtizedek, meg az északi tenger szelei által hagyott finom vonalkák, a homloka gondoktól szántott, de a teste... Egy deka fölösleg nem volt rajta. Kisebb volt, mint a férfi emlékeiben, de neki most, hatvanegy körül, pont így tetszett. A kamaszkori nőből mintha gyerek vált volna. Festék az arcon egy gramm se. Vagy már olyan ravaszok a norvég kozmetikusok? De nem. Talán egy csöpp, de nem élénk rúzs a száján.

Este elkísérte a Bimbó út elejéig, és szemmel követte, amint belép a kapuján. Még ahhoz is gyöngö volt, hogy a nem is oly meredeken emelkedő budai utcán a szállásáig kíséresse.

Szia, csak kézfogás, semmi arccsók.

Holnap találkozunk délben?

Holnap, igen. Nálad.

*

2011/05/07

Kedves Ilkó,

Egy gatyaváltás utáni cikkemet szeretném megosztani veled, nem azért, mert baloldali vagy. Ne kapd föl a vizet!

Márkó

Best of communism

A komcsiban csak papír levél volt ám, gyerekek, az emailt még nem találták föl. A III/12. osztály előbb olvasta a leveledet, mint a címzett. Ha nem kobozták el, egy nap múlva ott volt a levél annál, akinek szánták. Hatvan fillérért. *Ma* maguk az emberek teszik föl a leveleiket a világhálóra, amit csak az nem olvas el, akit nem érdekel.

A korabeli plakátok szövegei:

KAPTÁL FÖLDET... ADJ KENYERET!
KAPÁLNI, KAPÁLNI, KAPÁLNI – A NAGY
TERMÉSÉRT!

NÉPI EGYSÉGGEL 5 ÉVES TERVÜNKÉRT,
A BÉKÉÉRT!

A komcsiban bélyeget gyűjtöttünk, gyufacímkét, papírszalvétát – ez volt a világutazás. Szüleinket pár forintért nyúztuk, hogy teljen a takarékbélyegre az iskolában. Gyűjthettünk labdára. A kenyér 3, aztán 3.60 volt, 2 forint volt a lecsó (Fradi) kolbász, 3.50 a meleg sör. Ez hedonizmusnak tűnt Rákosi apánk diktatúrájához képest. De ennek nagy ára volt: az államadósságból csak Kádár apánk kacsintó szempárja látszott ki a végén.

RÓLATOK SZÓL – HOZZÁTOK
NÉPRÁDIÓ

Ára: 380 Ft

DOLGOZZATOK, MERT FOGY A KENYÉR!
MUNKA KÖZBEN TÁPLÁL FRISSÍT ERŐSÍT
A VEGYES GYÜMÖLCSÍZ 1 KG 6 FT

Reagan amerikai elnök meg régen megmondta: Miről ismersz meg a kommunista? Marxot és Lenint olvas. És az antikommunista? Ő az, aki megértette őket. Mert Marx komonista kísértete tényleg bejárta Európát. Ez cirka 100 millió életbe került. Én még mindig marxista vagyok, csak nem a Karl, hanem a Groucho-frakcióból. Ha a vallás a nép ópiuma volt, ahogy mondták, akkor a kamu értelmiségiek valláspótléka, heroinja a másizmus-leszmaizmus volt. A komcsi egy rész tényből, három rész dumából állt.

TÖBB ACÉL, ERŐSEBB ORSZÁG!
GYÚJTSD A VASAT ÉS A FÉMET,
EZZEL IS A BÉKÉT VÉDEDE.

A komcsi azért nem működött, mert az ember szeret birtokolni valamit, akármilyen kis szar is. Az *enyémet* nem lehet kiölni az emberből. Tulajdonképpen a nők kívánságai vitték vészbe a prolidikét. Nejlonharisnya kell, márkás melltartó kell, dzsörzé ruha kell, panellakás kell, telek kell, koci kell. Ha *ma* azt mondanád valakire, hogy proletár, megverne, ha értené a szót. Rabszolgatartó államkap volt a szoc. Összeomlásakor a világ tőkésai egyesültek, és nem a szegény prolik. Az automatizálás megszüntette a fizikai munkát végzők tömegét. A maradék osztálytörmelékeket felmorzsolja a digitális kizsákmányolás. A középosztályt, aminek a nevében kormányoz-

nak mindenkinek, letaposták. A mai társadalmakban a fentet a lenttől iszonyatos szakadék választja el.

AZ EGÉSZ CSALÁDNAK SVÁJCISAPKA!
22.20 Ft
ELEGÁNS TÖKÉLETES MAGYAR
GYÁRTMÁNY

Ütőkor – ez volt a komcsi lényege. A kinyújtott kar ökölbe szorult. A jelszavakat valóságnak tették meg. Ez volt az államvallás, amiben ha nem hittél, előbb-utóbb a sitten találtad magad. De az ütőkor nem akar tudomást venni az ütőkorról. Sőt, visszavágják a lábvizbe, ahol nem kellett gondolkodni, ezenkívül kifejezetten ártalmas volt az egészségre. Maga Trocki-Bronstein et. mondta, az örökös forradalom megszallottja: A pártszervezet először helyettesíti magát a pártot mint egészet. Aztán a központi bizottság helyettesíti a pártszervezeteket. Végül egy diktátor behelyettesíti magát a központi bizottság szerepébe.

ALKOHOL HELYETT INKÁBB TEJET IGYÁL!
LEGALÁBB EGY ÜVEG KÖBÁNYAIT!

Minden komcsinak van egy fasisztán fenyegető tekintete, minden fasisztának van egy komcsi mosolya. A náci és internáci egy érme két oldala. A komcsináci valódi célja az elembertelenítés volt. A komcsiban a profit bűnös dolog volt, veszteséget termelünk. Ha a szoc csak akkor érhető el, ha minden ember szellemi fejlődése megengedi, ötszáz évig nem lesz szoc. Mondta Lenin apánk. És milyen igaza volt. Azt is mondta: A mi hatalmunk nem ismeri a szabadságot és az igazságot. Arra született, hogy megtörje az egyéni akaratot. Kár, hogy ritkán beszélt ilyen tisztán a szifilisz végső támadása előtt.

PONTOSAN TELJESÍTSD A MUST, SZŐLŐ
ÉS BORBEADÁSI KÖTELEZETTSÉGED!
ADD BE A MÁKGUBÓT! 1 MÁZSÁÉRT
60 FORINTOT FIZET A FÖLDMŰVES
SZÖVETKEZET!

„A szocializmus célja magasabb fokra emelni az emberi szenvedést.” Norman Mailer, amcsi írcsi, akit akkor kevesen ismertek kicsire nőtt hazánkban, látta a lényegét. Bár sosem tette lábát szép szoc hazánk földjére. Átlátott a vasfüggönyön. A kapcsiban az erős kizsákmányolta gyöngét. A komcsiban gyöngék

uralkodtak az erők fölött. Az eredmény garantált. A komcsi agyhalála már bukása előtt bekövetkezett a múlt század nyolcvanas éveiben. A komcsi nem bukott meg. Eldőlt.

A LÓGÓS AKADÁLYOZZA A TERMELEST!

A komcsi nem volt más, mint bürokrácia az emberek által az emberek számára. A hatalom megrontja a keveseket, akik elvették, a gyöngesség megrontja a többieket, akik elszenvedik. Amikor az alja kerül felülre, mindenki veszélyes számukra, aki önálló gondolkodásra képes. Így lett a hajónk fölül is lyukas.

AZ ÜZEMI TELEFONT CSAK HIVATALOS
CÉLRA
ÉS RÖVID IDEIG HASZNÁLJUK!

A komcsi legnagyobb bűne az volt, hogy felszámolta a bűntudatot. Ha a komcsiért tetted, mindent megengedett. Szolzsenyicin, a megsemmisítő táborokat megjáró író írta: „A kommunistánál kártékonyabb és veszélyesebb embertípust még nem produkált a történelem. Cinizmusuk, szemtelenségük, hataloméhségük, gátlástalanságuk, rombolási hajlamuk, kultúra- és szellemellenességük elképzelhetetlen minden más, normális, azaz nem kommunista ember számára. A kommunista nem ismeri a szegényt, az emberi méltóságot, és fogalma sincs arról, amit a keresztény etika így nevez: lelkiismeret.”

LEPLEZZÜK LE AZ ÜZEMI SZARKÁKAT!
A SZÉN AZ IPAR KENYERE, GYERTEK
VÁJÁRTANULÓNAK!

A komcsik az osztályharcban a polgárság után a parasztságot számolták fel. A komcsi bukása után az újkapsiban felőrölték, ledarálták a munkásosztályt mint olyat. Egyedekre bontották fel a társadalmat. Egy emberrel nem nagy kunszt elbánni a digitális forradalomban. Mert ez jött be egyedül a forradalmak közül. A Marcuse (egy másik hasznos idióta) által leírt egydimenziós ember mit keresne a háromdimenziós nyomtatók világában?

NE VERJE KI, NE RÁZZA KI,
MÓNIKÁVAL SZÍVASSA KI!
SZÍVJON IDŐNKÉNT SYMPHONIÁT IS!

(Kádár apánk is azt szívta, amit én?)

A komcsiban volt Csepel bicikli, Csepel robogó (Panni), Csepel (Pannonia) oldalkocsis motor, Csepel varrógép, Csepel teherautó. Hajdú kerek mosógép, Lehel hűtőszekrény, Mónika porszívó. Fakarusz – még nem farmotoros Ikarusz busz, Ganz-Mávag gőzmozdony. A tapsok is hosszabbak voltak, az ötvenes években megszokták az emberek a percekig tartó vastapsot. Éljen Rákosi! Éljen nagy Sztalin! Éljen az éljen!

EGYÉL HALAT – LEGJOBB FALAT!
HOLNAP – HALNAP!

A komcsit építeni kellett, nehogy összedőljön, a kapcsi működött a ciklikus válságok helyes marxista leírása ellenére. A komcsi nem ért annyit, hogy belehaljál. Túl kellett élni. A vörös csillagok háborúját is (Sztalin, Mao, Csao, Kim, Tito stb.) Az „aki nincs velünk, az ellenünk van”-ból először „aki nincs ellenünk, az velünk van” lett. Ezek olvasták a Bibliát? Azóta?!... Aki nincs, az velünk van. Aki van, az velünk nincs. Aki nincs, az van, aki van, az nincs.

DIANA FOGKRÉM 1 CSALÁDI TUBUS
72 FILLÉR
POMORIN – BOLGÁR FOGKRÉM. MINŐSÉGE
VÁLTOZATLAN, DE OLCSÓBB LETT
7.30 Ft helyett 5.80 Ft!

A tervutasításos rendszerben teljesítendő kivégzés-számok voltak, országokra, városokra, falvakra lebontva. Te vagy a probléma, elvtárs. A tervet hozni kellett. Népeket raktak vonatra. Sztalin ezerszer több embert ölt meg etnikai alapon, mint osztályalapon. A létező szocizmossal az volt a helyzet, hogy nem létezett, csak papíron. Sajtyszagú népelnyomás volt helyette. Belélegeztük, de ki is fújtuk a parancsuralmat.

MINDENT A MAGA HELYÉRE – PÉNZT
A TAKARÉKBA.
GYŐZ A NÉP!

A kapcsi új formája a globáldigi. Egy chip beépítése az emberbe, és már kész. A megvalósult komcsi idején 3,5, MOST 7,5 milliárd magát szabadnak érző bérrabszolga él a világban. Mr. Smith, az ideális amcsi fogyasztó lett a földkerekség. A tévé által. Ahol kilencven százalékban amcsi filmek végtelenített szalagját nézik Afrikától Ázsiáig, a Tűzföldtől Kamcsatkáig. Amit az iskolában tanultunk, arról

kiderült, hogy az ellenkezője igaz. Aztán kiderült, hogy az ellenkezője se. Ezért nem volt érdemes megöregedni! A beton hullámos volt, töredezett, de már kezdett lenni. A macskaköves vagy földutakat és a sánta, téglás járdákat váltotta fel. Voltak eredmények.

A kommunizmus utolsó lehelete a dolgozószobában, a polcomon van, egy khmer Buddha mellett. Kívülről úgy néz ki, mint egy kerek, kicsi májkrém konzerv. Amit annak idején egy kb. másfél centis konzervnyitóval kellett kinyitni. Ezt nem kell. Legyen csak oda bezárva. Hét nyelven van ráírva, mi van benne. Ezt olvasni kellene, max nevetni rajta. De jön az új, XYZ generáció, és annyit mond:

Csak írok, és nem olvasok – én magyar netes vagyok!

Hogy mi lesz holnap? A neten nincs ilyen hivatalos honlap, gyerekek.

2011/05/08

Márk Kedves,

Ezt egy volt KISZ-titkár írta egy másiknak?

Én a Zamat pótkávéra, a Ceylon teára, a Mos6-ra, a Sidol fényesítőre, a pasztörözött üveges tejre, a 166 Ft-os matrözbluzomra, az oldalsó kis tükrös retikülre, a TIPP mosogatóra, apukám Figaro borotvapengéjére, anyukám nagy, fekete fogantyús, NDK-s vasalójára emlékszem. Meg hogy 44 Ft volt egy kiló karaj. Tyereskovára, az első női úrhajósra, Sáríka kottás daloskönyveire, Jean Sorelre, a színészre, a gesztenyepürére, a Gránit kocka nugátra vélek még. Nem sok.

A hozzánk hasonló öregek hívószavai, alighanem.

Ilona

*

Ki hallott már Dosztojevszkij, Camus vagy Böll nevű beatbandáról? Mi az, hogy beat?! Három akkord és az igazság. A „rock” szó a múlt század közepén még csak a rokit, vagyis a rokkendrollt jelentette, amellyel szembeni lázadásként született meg a '960-as években a beat.

Vasárnap délután volt, sápadt karfiolfelhőket és Tisza-illatot hozott a szél a folyó felől, még a villamos is ritkábban sivalkodott a forduláskor.

Szia.

Szia, te.

A Takaréktár utcán visszasétáltunk egy sarkot a Lenin, alias Tisza Lajos körútig, amelyet csak Kis-körútnak hívtak a porlódiak. Végig sétáltunk a Vá-

Szórádi Zsigmond, Seres János: Jászhuszár
(1848-as emlékmű, Pilisjászfalu, 1999)

sárhelyi sugárútig. Mentünk egy egész sarkot, még nem állt ott egy házgyárilag előállított szálloda. Átvágtunk Kálmány Lajos porlódi néprajzkutató utcáján. Befordultunk a Festő utcába. Valamikor indigóval festették kékre a kelméket az utca torkolatában álló kétemeletes házban. Most Pick szalámit állítottak elő benne. Mindent átneveznek, de semmi sem változik. De mi ezt sem tudtuk akkor. Mi csak egymást tudtuk Illel, abban a biológiai örületben, amelyet a boldogok szerelemnek hívnak.

Megkondult a felsővárosi templom harangja. De nekünk szólhatott. Materialisták voltunk – ez még hagyján –, de mindketten fizikusok vágytunk lenni.

Itt lakik Szima!, mondtam, amikor befordultunk a sarkon, átmutatva a túloldali nagy, világosbarna kapura. Szima az egyik kedvenc osztálytársnőm volt a gimiben.

Tudom, általánosban egy osztályba jártunk, mondta Ill. A földszinten laknak.

És már ott is voltunk az okkersárgára festett (a lábazatnál bordó csík), földszintes épület előtt, amely a második világháború előtt a Hangya Szövetkezetnek, a magyar gazdatársadalom legfontosabb szervezetének volt a székháza. A komancsok '45 után lenyúlták az egész országos hálózatot, vagyonával együtt.

Az ajtóban, egy asztal mögött Svarc állt, nagydarab, fekete fiú. Roppant fontos személyiség volt: ő volt a beeresztőember. Nyakkendő, fehér ing, zakó

kötelező volt a fiúknak, de a lányok szoknyájának hosszára is ügyeltek. Wisztné Kende Eta tánciskolája működött itt szombatoként, maga a zenekar is ott kezdte. Svarc rendes volt: megesett, hogy ő kerített némelyeknek nyakkendőt.

Nekem egy keskeny, sötétbarna bőr csík volt a nyakkendőm, még csomója is volt, de pont úgy nézett ki, mint a korabeli, édességnek alig nevezhető, bocskorszj nevű, ánizsos medvecukor. Gumis volt, akár a nyakkendő. A twistnyakkendőt nem fogadta el Svarc: egy fémjelvény volt a nyakkendő csomója, és két piros, vastag, műanyag végű pertli a szára. Leginkább a szaxofonosok hangszert rögzítő nyakbavalójára hasonlított. A Sárgaingesek nevű beatzenekar akkordgitárosától szereztem nyolcadikban.

És a buli elkezdődött. Dósa szólógitározott, egy Ödi nevű srác akkordozott, valaki basszusozott, és egy Szeles András nevű fiú dobolt. A zongoristát majdnem kifelejtettem, pedig őt a tánciskolából örökölték. Szemüvege volt.

Nem láttam még lányt, akinek a kedvenc madara a holló lett volna, súgtam Ill fülébe. Said the raven: never more. Nevem Mór.

Ugyan, mondta Ill, mintha csiklandanák. Nem olvastál népmesét?

Magasabbnak látszott a kontya miatt.

Minden mese az, mondtam komoran.

Ebben maradtunk. Mintha annyi lányt ismertem volna már. Pedig még szűz voltam, akár ő. Egészen pontosan félszűz. Ill nem táncolt rosszul, de szerette volna, ha úgy látszik, mintha még jobban tudna. Kedvelte, ha pörgettem, kidobtam, berántottam. Volt egy figurám, amit külön betanítottam neki: pörgettem, jobbal kettőt, aztán behúztam, és a lány hátoldalán, ballal kinyitottam a figurát: hátulról kipörgettem, visszafelé. Ill szerette ezt.

Titi-titi-titi-tam, tititi-tam, titi-i-tam-tam... A *Johnny Guitar* szól a Shadowstól, túlrejt gitárhangon.

Hogy volt-e Ill nejlonharisnyáján csík, őszintén szólva már nem emlékszem. A harisnyanadrág még ismeretlen volt akkoriban. Nemcsak Porlódon. Ezért kellett nekem komoly csatákat vívnom Ill harisnyakötőjével otthon, amely mint heveder védte szeméremét.

Elpörgött az este. Tavaly itt énekeltem volt el a szünetben el életem első számát, *Michelle*-t a Beatlestől. A zenészek akkor még a parkettán játszottak, a szünetben otthagyták a szerelést. Néhány eltávozáson lévő katonával összeállva, akik ismerték az akkor-

dokat, eljátszottuk. Senki sem tudta rajtam kívül, hogy szóról szóra énekelem az angol meg francia szöveget.

Michelle, ma belle these are words that go together well, my Michelle,

Michelle, ma belle sont des mots qui vont très bien ensemble, très bien ensemble...

Hogy lett a csögitáros zenekarból a „Móra”, kevesen tudták. De a titkokat kiforgó idő és Kamón barátom igen.

Szóva’ a kultúrháznak van egy Gausz nevű, sokat bagózó, árkos szömgödrű igazgatója, aki rágyütt, hogy a beatzenéje lössz itt a jövő, értöd. És akkó szó’t a Dósának, akinek volt egy gimis osztálytársakbul alakútt zenekara. Tudod, mint tízezör másnak az országba’. Kamón nem nézett rám. Föltételös szerződést kötött velük. Próbálhetőségért mindönt. Kötelesek vótak mindön röndezvényön játszani, beleértve Eta néni tánciskoláját is.

Nem gyújtunk rá odakinn, kérdeztem.

De, mondta Kamón. Pedig nem dohányzott. Aztán tudod, hogy van, mondta a vizelde mellett. Kért még egy apróságot. A Gausz. A zenekar nevének azonosnak köll lönnie az intézmény nevével. Így lött Mórából, a mi nagy írónkbul beatzenekar neve. Cikizték egy darabig, mert a „móra”, té is tudod, a szlengben azt jelöntötte, hogy szopás, dugás, és még igeként is használatos vót... De aztán mögszokták.

Bementünk csurgatni.

Emlékszö, amikö a Szabadság moziban, a két másik ismertebb zenekarral, a Kristállal és Sárgaingesökkel mérköztek mög. A többit mindönki tudja. Most, nyáron, az amatőr tánczenekarok fesztiválján aranyérmöt nyertek. (A beat szöt kerülni kellett. A tánczene, az jöhetett.) Két számukat is fölötték a Magyar Rádió stúdiójába’, ami hallatlan dolog egy vidéki zenekar számára. Hallatlan is lött: a két nóta eltűnt a hangtárbul. Azóta a színpadon lépnek fő. Amikö Bébive’ kezdtünk idejární, még egy, aztán mög kétórás lött a repertoárjuk. Ez a szünetökke’ mán kitösz égy bulit, nem?

ZÁRÓJEL. Márknak, nem tehetett róla, eszébe jutott egy nem is olyan régi össtánc, ugyanitt, amikor még a napszöke Annával táncolt, de állandóan lekérték. És akkor azt mondta a lány:

Idegésítenek ezek a nyálasszájúak. Nem kísérnél haza?

A nagy, második gimnazista boldogan kísérté haza a lányt, aki még elsös volt, és olyan kék szemű,

mint a júliusi ég. Az egzisztencializmusról, francia könyvekröl beszélt neki. Hozzá se ért a lányhoz. Anna pedig arra várt a ház előtt, hogy megcsókolja. De arra várhatott. ZÁRÓJELBE ZÁRVA.

Ugye ök kísérték a tévében a Jobba Gabit, kérdezte Ill a zenekarröl, amikor Márk visszaért.

Igen, mondta Márk, felriadva merengéséböl. A későbbi, széles hangú, de fanyar arcú színésznö akkor érettségizett, amikor ök kezdtek a gimiben. A szeme akkora volt, hogy benne szeretett volna úszkálni tavaly az az elsös kamasz, mint kis kacsa a fekete tóban.

Megint lekérték Illt. Egy kese hajú, középmagas srác. Már másodszer. Szölt Bébinek, másik építőipari technikumos barátjának, hogy kérje vissza.

Néztem a zenekart. Irigykedtem. A Mórának volt először Porlódon igazi nagy basszuserösítöje, Premier dobszerkója. Selmer hangfalai. Hogy mást ne mondjak. És ott voltak a szögletes, rezonanciatest nélküli, krómácel csögitárok! Amilyen egyetlen zenekarnak se volt. Senki se tudta, hogy a zenekarvezető gitárotatójának volt ilyen először. Nem volt olyan drága, mint Dósa Gibsonja, amely a Tisza-hídon – tulajdonosával a bicikliröl leesve – vált pozdorjává, pedig 1560 egész forintokba került. Az instrumentális számok gyönyörűen szóltak rajta. De a Mórában az is jó volt, hogy valamennyi zenész énekelt is, ha kellett, több szólamban. Amikor a retro divatba jött, és újra összeálltak, ök mondták:

Mi már a hatvanas években is a hatvanas évek zenéjét játszottuk.

Boncz Géza, a Kristályból, aki már akkor is megröhögtette a közönséget, amikor baj volt a szereléssel, vagyis a technikai szünetekben, így jellemezte a két zenekar kapcsolatát: „Kristály–Móra drúzsba, kösük egymást gúzsba.”

És akkor, amikor nem számítász rá, beüt a balhé. Mert milyen az élet? Volt, aki sokallta a hatforintos belépöjegyét. És még nyakkendöje se volt. Miben reménykedhetett például Stenez, aki túl ritkán találkozott a borbéllyal, miként a férfifodrászt nevezték a múlt században. A betödulö, fizető táncoslábúakban. Stenez, aki a városi fiatalság rendörök által is vigyázott kemény magjához tartozott, nem volt olyan erőszakos különben.

Engedj e’, mert a melléütésem is halálos!, mondta, amikor lebukott, érdes, törkölypálinka színü hangon.

De a pénztáros és Svarc, a beengedöember nem engedte be. Svarc ki is penderítette a három lépcsö

magasából. Nem telt bele fél óra, Stenéz újra benn volt az udvar felől, a végéablakon át. A teremfelüglő srác elkapta. Betuszkolták Gausz úr irodájába. Ő megijedt Stenéz kinézetétől, és rázárta az iroda ajtaját. Kitért a szünet, mert az igazgató addig kalimpált a karjaival, míg a zenekar abba nem hagyta a muzsikálást.

Nagy csődület támadt az iroda előtti folyosón, de csak a zenekar tagjai mehettek be. Ott várták meg a közönséggel együtt a meseautót, más néven kéktaxit, vagyis a szocialista rend öreit. Állt ott mindenki, míg meg nem érkezett a kék Moszkvics. Pöttöm, a kétméteres óriás és egy másik zsarú lépett az irodaajtóhoz. Feltépték.

Mellik a', kérdezte Pöttöm, aki ránézésre akár melyik zenészt elvitte volna. A vékonydongájú igazgató Stenézre mutatott az íróasztal fedezéke mögül. Pöttöm egy parasztlengővel megtakarta Stenézét. Akkor pofon volt, hogy a lendülettel a zsernyák is egy fötelbe huppant.

A rendkívüli szünetet kihasználva Óriás, aki technikus volt a zenekarban, lépett a mikrofonhoz:

Forogjon a korong!, kiáltotta, és feltett egy Bee Gees-számot. Ők már a hatvanasokban is a disco beatet nyomták, szegények. Kolbász és Gall mellett

Óriásnak volt a legnagyobb lemezgyűjteménye Porlódon.

Nem kellett hozzá más, mint három-négy év, és a technika fejlődésének hála, mindent elöntött a diszkóbeat. A zenekaroknak, az élő elektromos zenének leáldozott. Felbomlottak utcahíres zenekaraink. A díszcsoké lett a menő, ahogy porlódiul mondták Óriásra, mert a lemezlovas szó hosszú volt. A Móra lépett fel ezután övele: egy menet diszkó, egy menet élőzene. És eljött az idő, amikor már nem volt szüksége hajdani zenekarára. Ő lett a diszkókirál Porlódon. Ugyanolyan hangerővel szóltak a számok, mintha élőzene lett volna. És mennyivel olcsóbb volt, mint egy zenekar! Azután berántották katonának, és a seregben megtanult hazudni, lopni, csalni, lógni, ami nélkülözhetetlen tudás volt a hatvanas évek gulyáskommunizmusában a túléléshez. De ekkor már a tisztiklubban játszott, ahol a *Popocatapétl twist*-et ordították csárdászóva:

Ez itt a Popó Kata péti tviszt, zenéjét más szerzte, és nem Liszt...

Úgy magyarosan táncolt rá az ezredes, az asztal tetején, és együtt ordított vele a tisztikar színe-virága. Hogy Popocatapétl „füstölgő hegyet” jelent Mexikóban, ráadásul nahuatl nyelven, honnan is tudták volna. Csak akkor vették észbe, amikor újra kitért.

Széri-Varga Géza: Huszár (1848-as emlékmű, Budapest, 2007)

KISS BENEDEK

Csak az út, fölfelé

*Nem akartam én semmi titkosat elmondani,
csak talán azt, hogy a sehonnai
ember csapzott bakancsban,
botladozva lépdél föl egy grádicson,
vissza-visszacsusszan (talán jegesedés van
repecskes grádicsfokokon),
de az is lehet, hogy tüzel a Nap,
s a kápráztató, verődő sugarak
fényes, fekete félcipőn hányják-vetik maguk,
ahogy visz, visz a fölfelé út,
visz, hova visz olyan beláthatatlanul?
közben reggel van, dél van, bealkonyul,
vagy fiú és lány balligál, föl, egyre följebb,
már nem is érzik a gravitációt, a lehúzó Földet,
szivárvány havasán tán le is dőlnek,
mert azt hiszik hiún, hogy már az égben vannak,
fokokat ugrálva át tüzes tinik rohannak,
majd visszacsúsznak néhány lépéssel,
de a csúcsot, a tetőt senki sem érte még el,
mégis kezdetek óta ez a fölfelé lihegés,
de aki nekiindul, ameddig ér, sokszor nem kevés,
csillag igézi őket, mint hajdan az a betlehemi,
szökellgetésüknek, bócorgásuknak azért nincs vége,
de bennük mindőjük kedvét leli,
följebb csak, följebb, mert bennük a béke
csak így tud megkötni, fölkéklenni,
s kell a szívförgeteg, hogy utána a szívnyugalom
rájuk találjon földön vagy földben,
s mennyfülkeként boruljon rájuk ama halom.*

Szeretettel köszöntjük szerzőnket 75. születésnapja alkalmából!

NAGY GÁBOR

A késleltetett beérkezés kötete: *Csillagok árvája*

II. rész

A *Csillagok árvája* című kötetben Petőfi, József Attila és Nagy László, Rimbaud és Juhász Ferenc után újabb arcképpel gazdagodik Utassy költészetének „panoptikuma”, egyre határozottabban jelölve ki azt a poétikai örökséget, amellyel közösséget érez. A *Mert nagyon sújt és szeret* ajánlása szerint Ady Endrének íródott. Egyszerre Ady-portré és önarckép, a „Lesz ez a ház siralomház!” vádló felkiáltásától jutunk el az adys-utassy – egyszerre átszellemült és ironikus – öntanúsításig: jön a Göncöl, az „Égig-Emelő-Daru! // S fölmarkol majd a sírgödörből.”

A Vajda Jánosért *Lobogó* gyász kissé kilóg az eddigi névsorból, maga a vers sem különösebben érdekes: Utassy emberi és költői személyiségének, önsorsrontó őszinteségének és egyenességének nem sok köze van Vajda János költészetéhez. Ugyanígy alkalminak minősül a Váci Mihályt búcsúztató *Temető ég*; a nagymamát búcsúztató *A fűrjfutású* bensőségességét hiába keresnénk benne.

A kötet első ciklusának záró darabja a *Szemfedő föld*, lezárja az ívet a családi veszteségektől a magyarnak lenni vallomásáig. Az azonosságtudat nem kizáró, hanem befogadó jellegű: „Tenger nép volt az Őszejtőig ősd!” A veszteségtudat fogalmazza ezeket a kemény etikai parancsokat, itt is a költő küzdelmes elszántsága képes a gyászból – „Sírtól sírásig lengve, derengőn / zörgők itt kint a fejfaerdőn”, nyitja a verset egy remek paranomasiával –, az árvaságból kiutat találni. A megtisztulás iránti igényben ha nem is „apára” – „Őst keresel és apádra se lelsz”, panaszolja előbb –, legalább irányító eszmére lel. A verset záró gazdag jelentéshorizontú tenger-motívum Utassynál mindig kötődik a szabadság, tisztaság gondolatához.

A második ciklus – *Könyörtelen könyörgés* – nyitó verse a ló–költészet alapmetaforára épül. A ló–biztató, ösztökélő alaphelyzethez nem teljesen illeszkedik a ritmus monotóniája (6 kétütemű 6-os), s a vers motívumkészlete sem mindig elég eredeti (pl. „Négy égtáj szele zúg, / ringasson bár tenger”; „Vágtass velem, vágtass, / halhatatlan háta, / lírám, telivérem, / szárnyas-szép reményem”). Van azonban két olyan szentenciózus sora, amely messzire sugárzik a vers egyenlensége ellenére is – szállóige-szerű rá-

ismerés rejlik bennük, a művészi létről szólva az emberi életről mondanak végérvényeset: „utunk, ha van: félút” – zárul a harmadik versszak; majd így maga a vers: „... a mi igazunk / mese[.] messze járó”.

A *Szárnyas oltár* szonett-hármasa viszont az Utassy-líra kiemelkedő darabja. A vers egyrészt tovább gazdagítja Utassy költészetének „hátszágát”, a költő művészi hitvallását, Arthur Rimbaud-val, az Utassy természetéhez közel álló garabonciás, öntörvényű zseni alakjával. Igaz, ez a Rimbaud-ról való tudásunk csak a háttérben munkálhat, mert a vers azt a Rimbaud-t állítja elénk, aki hátat fordítván a lírának, kereskedőnek áll, és siratja a múltat: „pokolból jövet / áztatja lábát Arthur. S Rimbaud sír.” Az én hasadtságát remekül fejezi ki a kereszt- és vezetéknev kettéválasztása. Csodálatos öt sor, rendkívül plasztikus hasonlat készíti elő ezt a vershelyzetet; a közbevetéssel szétválasztott predikatív szerkezet is a kettéhasadtságot előlegezi; a „fölkaravánózott fiú” remek metalepszise részvétet kelt a panteisztikus Tenger mint Isten színe elé álló halandó iránt:

*Éjjel a szél, ha dögszagot lódit,
ebek tudják csak elsiratni úgy
az ember összes magánhangzóit,
mint e fölkaravánózott fiú,*

ki most a Tenger színe előtt áll.

A szextett első fele a veszteségeket sorolja, a kom-münt a baudelaire-i albatroszhoz viszonyítva, egyre rövidülő mondatokban mondván ki az ítéletet: „Történelem sincs! Csak igazolt bűn.” A második tercina – középpontban az „Árusivatag” remek leleményével – az új élethelyzet sivárságát sugallja, nem kevés malíciával a zárlatban: „Mint egy arany százfrankos, a vízből / ellenállhatatlan, óriási Nap kel.”

Arab-Afrika motivikusan csak néhány jellemzőjével kerül elénk (dögszag, karaván, tevék), atmoszféráját inkább az egzotikus rímek érzékeltetik: szótő-képző-rag asszonánc (lódít–magánhangzóit), illetve mozaikrímek (elsiratni úgy–fiú, gyógyír–Rimbaud sír, kommün–igazolt bűn). Az oktáva második felében megszakad a szabályos rímelés, két sort – a Tenger színe előtt álló fiú képét és a „pokolból jövet”

¹ Érthetetlen, hogy a vessző nélkül értelmezhetetlen sor „A kikelet fia” és az *Utassy József költészete* című kötetekben is így szerepel, minden magyarázat nélkül. Valószínűleg egy korabeli nyomdahi-ber hibából ered.

később önéletrajzívá is váló látéletét – a rímtelenséggel emelve ki környezetéből. Az egész szonett zaklatottságát a hosszú és rövid mondatok váltakozása fokozza.

A második szonett a költészetet árura cserélő költő elleni keserű vád. A „kiköpött kalózkapitány vagy!” felkiáltásától jut el a „Mindened lesz majd, csak igazad nem” ítéletéig. Az oktáva variatív ismétléssel nyitó sorai a kinti látvány és a belső lelkivilág közötti vibrálást fogják keretbe; az első négy sor a tenger-hajószempilla-kalózkapitány, a második a tenger-zokogó ember-sivatag-homokóra képsorával. A négyszótagos asszonánc – zokogóra–homokóra – keresettsége, játékosága is mintha csak kinevetné a helyét nem találó ember vergődését. A vers érzelmi csúcspontján sokasodnak a vád felkiáltójelei, a második sorban az indulatot a jambikust felváltó trochaikus ritmussal is erősítve: „recontra, Monsieur Rimbaud, recontra! / Íme: van itt egy világ!! Hát add el!!!”

A harmadik szonett akár Rimbaud önmegszólító kifakadásaként is olvasható, s a második vádjai után afféle (ön)feloldozásként is értelmezhető: a kereskedő világának attribútumait szinte szétvetik a költő magánhangzós látomásai (Rimbaud: *A magánhangzók szonettje* című versére utalva). Mintha megvalósulhatna a két világ összeolvadása, összebékítése – ha máshol nem, hát a testi szerelem látomásaiban. De nem lehet nem érezni a zárlat iróniáját, ennek az összebékítésnek az illuzórikus voltát, amint a szeretkezés erőszakba fordul:

*Angyali kancát az É elé,
s hajrá[,] e néhai faekével
birizgáld, vénítsd meg, zokogtasd
az érzékeny öblök kis ó-ját!*

[...]

*Taszítsd a tenger tornyait szét,
Istenét kutasd, meredek Í-jét,
s ha térde tündökletére fölvetted:
Ü-sd az Ó-ért! Vagy csillagára,*

*verj a holdbéli lány farára,
s kerüld meg hetvenhétszer a Földet!*

A fölindult képzelet teljesen szétdúlja a szonettformát, nemcsak a strófaszervezet, de a jambusi rend és a rímrendszer is fölborul.

A *Napóra* is mintha még Rimbaud verse volna, mintha Utassy ki akarná engesztelni a *Szárnyas oltárért*, teret jelölő, időt mutató szellemként, igazodási pontként jelölve ki a költőt; utassys groteszk humorral – „a tengerparton, / hol tyúkistenek / fogyókúrának” – ellenpontozva az öntanúsítást.

A *Tengerlátó* és az *Apollinaire* a művészi hagyomány bővítése, Kormos Istvánt – a franciás Monsieur Cormieux-t – Rimbaud és Apollinaire közé helyezve. Előbbi József Attila félhosszú verseire emlékeztet (*Téli éjszaka, Elégia*), az „Össejt”-tel konkrétan is megidézve a költőelődöt, de a képi és fogalmi váltakoztatása is emlékeztet József Attilára, csak az ő hideg logikája helyett az indulat szertelensége hozza létre a kompozíciót. Az *Apollinaire* kis emlékérem, szellemi portré, amely részben önportré is, némi (ön)iróniával: „Bólint, s fölsüt Apollinaire / koponyáján a vaspánt.”

A ciklus címadó verse a kötet mottójában Petőfi-vel megidézett szabadság megszólítása, a Szabadsághoz intézett könyörgés. Külön figyelmet érdemel a mottó: „Mert a szabadság: az emberiség fejlődésének Abszolút Nulla Foka.” Ez egyrészt akkoriban nyílt tagadása a társadalom, az ember fejlődését hirdető szocializmusnak, másrészt ma érdekes kontextusba kerül a „fenntartható fejlődés”-ről szóló vitákkal. S mintha e vers utolsó szavából indulna ki, az *Erőforrás* a Föld iránti emberi jog demonstrálása („kié a naprendszer harmadik bolygója, / ha nem az enyém!”). A két verset a középre igazított sorszedés rokonítja.

Szabadság, Föld: a *Fény a bilincsen* ezek után Isten létének kérdését veti fel. A *Csillagok árvájából* valamiért kimaradt, de később mindig szerepel a vers ajánlása: *Pilinszky Jánosnak*.² Vitavers, a költőtárs Isten-képét veszi célba, Istennel az Embert, az édeni emberpárt állítva szembe, a kozmikus magányt. A vers ott is végződhetne, ahol a jellegzetesen utassys szentencia elhangzik: „Isten: / első és utolsó metaforánk!” De Utassy továbbmegy, s az isten–ember konfliktusához a szabadságot, a szabadság hiányát kapcsolja. Így lesz Isten „fény a bilincsen”, s e blaszfémikus szintagmában egy későbbi kötet cím rejtőzik.

A költői hagyományról való tanúságtétel következő verse *Weöres Sándornak* szól: *Melegzsák*. Epikus vers a weöres-i világot idéző játékosággal. A zsák-

² Vö. Utassy József *Költészete*, sajtó alá rend., jegyz. UTASSYNÉ HORVÁTH ERZSÉBET ÉS VILCSÉK BÉLA; Napkút, Bp., 2017. 150.

ban, amit Weöresnek visz a költő, van „Ű! / Panyigai. / Meg kéknyelű! / Venyigei.” (Az Ű-vel a *Szárnyas ol-tár*hoz, Rimbaud-hoz is visszakapcsol motivikusan.) A tenger – amely nem mellesleg a *Csillagok árvája* jelentésgazdag vezérmotívuma – is feltűnik újra, s Utassy virtuozitását mutatja, ahogy a rímet „elrontva” – angolnát helyett „ángolnát” írva –, az elhangolással fokozza a játékos hangulatot.

A ciklust záró *Pohárköszöntő* Utassy világszemléletének legsűrűbb összefoglalását adja a vers zárlatában: „EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT!” Hosszú előkészítés, késleltetés után hangzik el az egyetlen mondat, mintha csak játszana azokkal, akik mint „huncut kis hóhérok mennek öltre / szavaid tisztásán / nyakadért”, a vers energiáját ez az önfeláldozás adja, a veszély tudatában – „s függsz majd: / egy vízszintes mondatért!” – is vallott művészi sors vállalása, afféle anti-Rimbaud-ként – „mert a pályabér / nem ám az ének örökzöld ága, / dehogyan lesz az az ág / babér” –, de a tengerre szálló Rimbaud tapasztalatával is „arról, / mit tündököl a tenger”.

Az *Áve, Éva!* ciklusa a Petőfi-móttó másik motívumát, a szerelmet állítja a középpontba. A szerelem számtalan árnyalatát rajzolják meg a versek. A sejtető, finom erotikától – „Még szoknyája is hol volt, hol nem volt” (*Hófehérke*), „sétás, estike combjuk csapda” (*Diridon*) – a nyílt érzékiségig – „Melle növekvőn majd lecsöppen” (*Kenderáztató*), „arkangyal, hímveszszőn harsonázó” (*Szerelémijesztő*) –, egészen a *Végtelenül* szeretkezés-allegóriáig (ahol megint a tenger szolgál viszonyításként) és a *Veronikon* blaszfémikus keresztfa-falosz metaforáig. A „Duruzsollak, darázsollak” (*Zöld láz*) bájolójától az *Egészségedre: Krisztina!* képverséig terjed a műfaji skála, köztük a *Hófehérke* ballada-imitációja, az *Egy pillanat rögzítése* epikus metszete, amelyben egy szél fellibbenette szoknya a pillanatnyi történet, a gyermeket váró nőt udvarló *Derengők* féltő-óvó himnusza, *A szerelemtől végleg eloldva* népdal-imitációja.

Nem a „nagy” versek ciklusa ez, az alkalmi ötletet is beengedi a versbe a költő, humorral emelve meg („Szodomából szalajtott asszony, / Icuja három kívánságnak, / dugáru a gyönyörpiacról” – *Szerelémijesztő*), a feleséget néven nevező *A szerelem szélén* kissé szertelen versmenete ilyen remek animizáló metaforában tetőzik: „Majd összeterelem kis családom, / aklok melege szobánk belengi, / s tested füvére, én édes párom, / kicsapom tíz ujjam legelni.” Jellegzetesen utassys, frivol megoldás, hogy a szerel-

mes versek ciklusa nem a feleségéhez, hanem egy másik nőhöz szóló verssel zárul (*Ének virág helyett*).

Kiemelkedik (de nem rí ki) a ciklusból, témáját és a költő későbbi sorsát illetően is, *Az én kicsi fiam*. A ciklus központi motívuma, a *szoknya* itt nem erotikus képzetként, hanem a szüléssel kapcsolatban tűnik föl: „verjen félre / egy nagyharang szoknyát, / rúgja zeniten, / köldökmagasban / követelje, hogy világra lopják”. A dolgok néven nevezése, a szabadszájúság Utassy szabadság-fogalmának fontos alkotórésze; s versben is megteremt és megszüli kicsi fiát egyetlen zuhatagos, incrementumra³ épülő mondatban, mely a tárgyiasságokat varrat nélkül kapcsolja a mesék világához és Shakespeare Hamletjéhez (utalva Yorickkal, illetve az „össejt”-tel az előző ciklusra):

mert Ő:

az eljövendő
ondó,
ősömig,
az össejtig hiú,
legeslegkisebbik fiú,
halálnak is jövendőmondó,
pöttöm,
horizont alatti Hamlet,

kezében huzatos koponyámmal

az én üvöltő,
kicsi fiam lesz!

A fiú későbbi tragikus sorsa árnyékolja be ezt az egyébként derűvel, játékkal, humorral teli ciklust...

Az *Őszvilág* ciklusa, természeti toposzokból kiindulva, a közéleti-közérzeti témájú versek gyűjteménye. A nyár mint a romlás, erjedés, pusztulás toposza – ez az alapmetaforája a *Hanyatlásvégi nyárnak*. E kis remekben a nyelvteremtő Utassy valósággal tobzódik a neologizmusokban: lombvisszavonulás, címerárulás, virágletétel, gyümölcseleste – mind az anyagi-erkölcsi romlás metaforája.⁴ Az igeneves és igés szerkezetek pedig a zsarnok erőszak kifejezői: fölnyelendő, detronizált, kerékbe töri. Az anapesztusokkal

3 Incrementum: részletező, fokozatos bővítés.

4 SZAKOLCZAY Lajos e verset Radnóti Miklós *Veresmartjához* hasonlítja a katonai műszavak és a természet összekapcsolása tekintetében. SZAKOLCZAY Lajos: *Árva csillag. Utassy Józsefről = Uő: Őtágú sip*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989, 247.

játékosan gyorsított, olykor szándékosan keresett rímekkel pántolt – mázsák–detronizált mák, kegyeskegyümlőcseleste – tizenkét sor zenei-képi választékossága is a túlrettség, az erjedés képzetét erősíti. Ez a vers is képes két tömör sorban a szocialista diktatúra természetét megrajzolni, az elsöben a hatalmon lévők működését, a másodikban a hatalmukban tartott tömeg reakcióját foglalva metaforikus keretbe:⁵

*Besúgó nádas. Címerárulás.
Gúlába gyávul a kukoricás.*

Az elhunyt ősökben, elődökben magára találó nemzet tudat – Ratkó József egész költészetének alapgon dolata – fogalmazódik meg az *Amerre a nap lejár* című versben: „Hazám a halállal is határos!” A hazafiság újabb dimenziói tárulnak fel itt, a hazájának – a „kivagyí nyár” dühítő jelenének – hátat fordító, „hontalanná nyurgul”-ó árnyú, ám e hazához mégsem hűtlen költő képében. A nemzet tudat is az ember-voltunk hangsúlyozásával egészül ki. Egyrészt a „nincs határ, ami engem határol!” öntudatos felkiáltásában, másrészt az ezt követő kétsornyi zárlatban: a variációs ismétlés minden ember egyívású, egyenlő voltát fejezi ki, a Föld bolygóra utaló jelzővel, a – nem teljesen egységes – verset szokatlanul modern, szállóige érvényű képpel zárva:

*Koponyám geoid alakú,
koponyánk geoid alakú.*

A *Balatoni képeslapok* – Antal Istvánnak ajánlva – a címben jelölt műfajhoz hűen két rövid üzenet. Az első egyszerre önironikus és elégikus hangulatú, félrímes disztichonba foglalja a költő közérzetét. A második a népdalok 7–6-os ütemezését használja éles kontrasztként a társadalmi mondandóhoz, amely a zárlatban remek poénba fut ki: „mindegy, Z elvtárs, X úr. / Egyikben sincs gerinc, csak / hitvány előgerinchúr!”

5 Pontosan fejti fel e sor metaforáinak szemléleti hátterét Alföldy Jenő: „Félre nem érthetően utal a világosi fegyverletételre és az áru ló hadvezérré, hibátlan anyag- és természetismerettel, mert a szélben suttogó nádas a »besúgó«, a kukorica lecímerezése a »címerárulás«, a gúlákba rakott – és ki sem kell mondani: »szuronyos le velű« – kukorica a vert hadsereg lerakott fegyvergúlája.” ALFÖLDY Jenő: *Utassy József: Csillagok árvája = Uő: Élménybeszámoló*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1983. 382. Ma persze a világosi jelentéssík is inkább allegóriaként értelmezhető, az '56-os forradalom leverésének és Kádár árulásának allegóriájaként.

A nyárutót az *Őszelő* követi: világvárosi pillanatkép. Rendkívül sűrű, retorikailag gazdag vers, mindegyik képmetszete trópus, alakzat vagy ezek szövevénye. A csend és a világváros megszemélyesítésével indul: „Piros padon felejt a csend már, / dohorog rám egy világváros.” Az alliteráció és az igei lelemény csak erősíti a vers „megalkotott” voltát. A következő sor alkalmilag melléknevesített főnevekkel személyesíti meg a pillanatot és a nyárt: „Szöcske pillanat, rebbenet nyár.” Majd egy tárgyiasító metafora zárja a versszakot: „Térdem szenthely egy perc fohászhoz.” A következő szakasz egy jelzőcserés, szinesztézikus fogalmi metaforába rejti ember és természet ellentétét. Szinte önálló ballada e három sor: „Tegnap itt, annál a két platánnál, / egy fényes bűn baltája láttán / megöszült gyökeréig a páfrány.” A következő szakasz a tekintetet a magasba emeli. Alliteráció, megszemélyesítés, majd megint egy alkalmi szólelemény következik: „Körben kémények merengenek. / Gólyátlanul.” A korom is megszemélyesül („Lustábbja hull”), szintén neológ ige kapcsolódik hozzá („re-zseg”). A hullás-képzetet viszi tovább a következő sor, antropomorfizált fákkal. Az újabb képmontázs gyönyörű metonimikus megszemélyesítés: „Aztán a parkőr botja hazaleng. / Leskel, botorkál.” (Remek lelemény a bot és botorkál összekapcsolása.) A zárlat két sora ellentétes képi mozgásokkal tárja fel a vers rejtett menetét: miközben a természet emberiesítve jelenik meg, a költői ént dezantropomorfizálja: tárgyiasítja, illetve animizálja, újabb igei neologizmussal: „Magam vagyok: piros padon a csend. // Fehér ingben is varjúhódom már.”

A *Hazáig* ugyanennek az életérzésnek kevésbé sűrű, kevésbé fojtó légkörű megfogalmazása, olyan neologizmusokkal, mint az igei „bogárlík”, a melléknévi „az út fogyó holdmeredek”, s az *Őszelő* zárlatát idéző utolsó sor alkalmi igéje: „ballagok tova, szep-temberedek”.

A balladisztikus, vészjósló hangulat áthatja az egész ciklust; az *Ősz fa* zárlatát is ez az atmoszféra sötétíti el. Gyönyörű négy sorral, megszemélyesítő metaforákkal (és persze egy izgalmas neologizmussal, melléknévként használt főnévvel) indul a vers:

*Adjatok ennek a fának nevet:
szállni tanít egy fészek éneket,
s ő tartja fölém a reccsenet-kék
dómkupolád is, szüette mennyezet!*

A „fészek ének” összetett metaforája (benne rejlik a fióka–ének metonímia, az ének megszemélyesítése – „szállni tanít” –, s az az olvasat is, hogy fészeknyi ének) a következő strófában ellenpontoszó motívum-párt kap: „Nekem szavaktól üres odú a szám”. S az utolsó versszak leheletfinoman megrajzolt képei nyitják ki e két motívum értelmét; a vers alapmetaforája a költő–ősz fa dezantropomorfizáló metafora, s a nagy árnyú csősz metaforikusan egyszerre lehet a halál, a számonkérő Isten, valamint a Kádár-kor költői szabadságot megnyomorító hatalmassága:

*Már tudom, én a gyermeke voltam,
csillaggal érő s hulló gyümölcs,
kit szemmel tart a szőlőhegyoldal,
s kiért fölnyúl a nagyárnyú csősz.*

A „varjúhódás”, „szeptemberesedés” különböző stációit rajzolja ki a ciklus. A *Naplemente* az özvegy anya esendő képét idézi fel („Alkonyodol, Édesanyám?!”), a zárlatban – kissé József Attila-utánérzéssel – a fiú szerelmet felkiáltásával: „s hozzádsötétülök, mama! // Várj rám.”

A *Csillagok árvája* kötetnek összefoglaló érvényű, jelentős darabja a már címében is drámai karakterű *Ember az őszben* (később *Hitfogyatkozás* címmel közli).⁶ A „Hatalmi Lárma” ellen szót emelő vers a nyitányban kimerevített természeti képekbe vetíti a költői én közérzetét. A képet egyéni szövelemény és megszemélyesítés teszi szemléletessé: „Dióverőfény. Rezgőnyárfa / idegösszeroppanása”, majd a költői én és a fák képének összeolvadása nyomatékosan: „Sisakból makk, emberfej pottyán. / Hitfogyatkozás játszik napommal.” Ember és fa kapcsolatát Jézus alakja teszi távlatossá: „úgy meredek a kereszt fiára, / kiroppan bogyószemem világa.” A harminc ezüst motívuma, a későbbi kötet cím: „júdás idő” biblikus elemei mellé Utassy ismét folklórmotívumokat tár: „ördögsekerek”, „Hetvenhét Tornyodba”. A kérekbe törés, a szekér után kötés az erőszak légkörét jeleníti meg, azt, amit e játékosságában is hátborzongató sor foglal össze: „tréningezik velem a terror”. A küzdelemre ajzott, erkölcsi elkötelezettségű, alkura nem hajló lírai én válasza az „avar forradalmam” – ’56 októberének – elsöprésére, a terror tombolására a lemeztelenedésig őszinte szembenállás:

*De alku sincs! hát hosszú hajammal
söpreti avar forradalmam.*

*Süvíts, süketíts, Hatalmi Lárma,
véniés Hetvenhét Tornyodba zárva:*

*ellened én, Ember az őszben,
immár halálíg levetkőztem.*

A vers mindvégig összefogottan, következetesen tartja fenn a fa–költői én metaforikus viszonyítást, s a „hitfogyatkozás” idejével a Jézus Krisztus-i példát szembeállítva a vers drámai szerkezetéből bontja ki az önfeláldozó helytállás mítoszát. Joggal emlegeti a „bartóki szintézis”-t Utassy verseivel kapcsolatban Kődöbocz Gábor, így foglalva össze a költő poétikáját: „a drámaian egymásnak feszülő kettősségekből építkezik Utassy – hagyományörzés és modernség felé egyaránt nyitott – élményköltészetnek nevezett lírája, amely természetszerűen alakítja ki a maga ellenpontoszó képalkotó módszerét és disszonanciáktól szabadalt, érzelmileg gazdagon motivált versbeszédét.”⁷

Az *Őszvilág* cikluscím alá foglalt négy vers szintén távlatos jelentőségű Utassy költészetében. Illetve három: az 1-es szám alatt közölt kis bagatell később *Őszvilág* címmel jelent meg, a 2-es egység a *Radnóti Miklós emlékének*, a 3-as *Bartók Béla és Kodály Zoltán négykezese* címet kapta. Ez utóbbi kettő, s a 4-es, később a *Ha már elindult* cím alatt közölt darab is jelentősebb, mint a mottószerű 1-es vers. Külön verssé választásuk jogos költői döntés.

A Radnótit idéző vers apró képmozzanatokból építkezik, amelyekből kiemelkedik néhány szállóige érvényű telitalálat: „Csillaggal kiszemelt költő voltál!”, „Kikeleti fegyencek ím a fák”, „Ősz ül a zongoránál is: / Bartók!”. A zárlat már felvillantja Bartók alakját, amely a következő versben – Kodállal – kap főszerepet. A *Négykezes* talán a kötet, sőt Utassy költészetének egyik legerőteljesebb darabja. Teljes fegyverzetében mutatkozik itt az Utassy-vers: sugallatos neologizmusok („Égmerengő tó”, „csónakszomorú tengerszem”, „pontylevélcsontváz”, „Aranya- és ezüsthidrobantás”), Bartók *Allegro barbaróját* idéző alliterációs metafora („Püföli ... / félhangok buzogány billentyűit”), rapszodikus versmenet, amit a szabály-

6 Vö. UJK: 152.

7 KÖDÖBÖCZ GÁBOR: „Hetvenhét tengernek vagyok a barátja”. *Fragmentumok Utassy József költészetéről* = Uő: *Értékvilág és formarend*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2003, 167.

talán strófászerkezet is visszatükröz, s a végén egy apokaliptikus látomás, amely Európé és Zeusz nászát a háborúk képzetéhez kapcsolja:

*Viador páncélbikacsorda bög,
hágja húgodat, ökleli nőd,
s úgy veti szarván anyádat vállra,
kiáll a Hold peremére Isten,
és vakjainak lekiáltja:*

Ím, Európa Elrablása!

A *Ha már elindult ellenem* Bartók-monológként, szerepversként is olvasható. A „Nem, tovább nem menekülök” és a „Honvagy kínoz hazámban is” végpontjai közé feszülő szöveg kopogós ismétléseivel mintha Bartók zongorajátékát idézné meg. S azt az élethelyzetet, amely egy művész számára rettenetesebb a halál közelségénél is: „Égüres immár minden ének”.

Az *Akár a szarvasok* folytatja a Bartókhoz kötődő szövegek sorát, az ajánlással pedig újabb művészt kapcsol a hagyománykörébe: Szervátiusz Jenőt.

A *Pohárköszöntő* zárlatában megfogalmazott hitvallás – „EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT” – itt a békére elszántság programjával és népművészetre (is) utaló toposszal egészül ki: „NEM ISZUNK CSATÁKRA CSENDÜLŐ POHÁRBÓL! // csak tiszta forrásból, csak tiszta forrásból.”

A *Csillagra zárt egek* alatt szintén szerepvers, ezúttal Prométheusz nevében szól a beszélő. Talán ez az archaikus szerep indokolhatja valamelyest a vers túldúsított hangzását, az alliterációk olyan mennyiségű tobzódását, amely már szinte kioltja a vers értelmét, s nem hall mást a befogadó, csak a hangok ismétlődését. Alliterációkkal szól a vers tételmondata: „kímélj a kaukázusi kintól, / Huszadik Század!”, figura etymologicával és alliterációkkal véli fokozni a fenyegetettség érzését a zárlatban: „Károgva károg rám a Kozmosz.” De a „taplómba tüzetem ne törpítsd” s a „meglopott menyeyi máglyán” is a szöveghatásnak ellenében viszi túlzásba az alliterálást.

A *Paradicsomi tűzmadár* is alkalmi érvényű versnek tűnik a kalitkába zárt madár elkoptatott toposzá-

Köllő Miklós: Petőfi-szobor (Segesvár, 1897)
A képen az alkotó is látható.

val. A *Száll az ének* azonban méltó lezárása a ciklusnak és a kötetnek: a Kilencekhez tartozó költőtársához és jó barátához, *Kiss Benedek*hez szóló vers egyszerű helyzetdalból emelkedik el, az Utassy által oly sok variációban alkalmazott ismétlések adják az alapstruktúrát. Majdnem teljes epanodosz („fölötte már mindeneknek; // mindeneknek fölötte már”), párhuzamos szerkezet („csendül a csönd, szabad a száj”) vezet a zárlat remek sorismétléséig: „nem marad más – csak az ének: // ki csillagról csillagra száll, / ki csillagról csillagra száll”.

Ott végződik a kötet, ahonnan elindult: ars poetica a záró vers is. A *Csillagok árvája* hallatlanul gazdag, ugyanakkor roppant egységes kötet. Ars poetica versek rajzolják ki a költő számára fontos hagyománykört, megmérve a költői ént a költőtársak mérlegén, de meg a szerelemhez való viszonyában is (*Áve, Éva* ciklus), s közben fokozatosan kitágul a költői én szemhatára, s az *Őszvilág* ciklusban nem is egy költői személyiség, hanem az Ember nevében beszél.

LÉKA GÉZA

Az ajánlás mögött

„Szabadúszó (...) Léka Gézának,
ifjúnak-öregnek: öleléssel, baráti örömmel,
hogy végre rátalált az egy igaz útra:
Bp., 2002. február 6.
Dzsó”

*Dzsó,
öreg Dzsó, ha tudnád,
letértem végleg az egy igaz útról.*

*Bebontóztam,
mint rafinált vércse a bálamadzagba,
ezentúl se ösztön, se étvágy,
de solymász még röptet,
még ráküld a falatra.*

*Egy igaz út? – micsoda infámis
hazuság. Úgy álltam rajta, mint
koldus a pap udvarán,
elcsapva, kisémmizve,
hit, szó és hátország nélkül,
akár egy szemérmes lírai mamlasz,
megélhetési tollázkodó,
szemem tükrén a lefagyott
gömöri tájjal.*

*Anyám halkán,
lopva jajdult bennem:
Gézukám, nekem fogalmam se volt,
hogyan ilyen keserves az életed,
zokogta hajszálpontosan,
és nézte, csak nézte a verset,
a strófák között áthúzó delejt,
s ahogy fölszikkraznak,
mint örülten berregő, bolondító relék,*

*én meg imádkoztam,
de ma se tennék másként, ha tudnám:
releváns opció-e még.*

Kölcsönhatás

Nem vagyok szegény, de a szegénység remegtet most is. – villogott bennem Tíz mondatod negyedik sora, amelyet nyilvánvalóan nem emelt fölvel, ahogy a többit, sokkal inkább a Ködmön szorításában tarthattál csak igaznak. Dzsó, öreg Dzsó, ma sem bánom, hogy bennem rekedt a szó, mert micsoda szentségtörés lett volna, ha fejedre olvasom, amit gondolok, hogy téged nem a szegénység, egy fenét!, sokkal inkább a sóherség az, ami remegtet. Szemem se rebbent, ünnepeltük tovább a verset, Isten is megtette, amit ilyenkor elvártál tőle, letett élénk egy palack szentgyörgyhegyi zöldveltelinit. Néhány korty, s zengett a népdal: aszú szőlőből a nyaka, nádmézből meg az ajaka, bömböltük a panelház hetedik emeletén. Ó, Gezám, Mezám, Gemezám, becézgettél, mígnem filléres öngyújtódat és parányi tárcádat rám tukmálva leküldtél a közeli MDF-piacra, szelepeltessem meg a gyújtót a maszek gázosnál, és töltessem is föl, így tán olcsóbban kijössz, mintha újat vennél. Belesápadtam. Micsoda? Két-három gyújtás, és szertehull görgöstől, emelővillástól, tűzkövestől. Mire kivártam a soromat, már lobogott a vérem. Nem érdekelt se szelep, se más hitványság, ellentmondást nem tűrően markoltam rá a kiválasztott portékára: Ezt kérem. Az egészet. Utolsó szálig, úgy, ahogy van. A műanyag tokba tűzdelt száz darab színes öngyújtó alig fért el a tenyeremen, és én letettem elébed, mint valami ügyes születésnap tortát. Azóta se tudom, a meglepetés, vagy az öröm volt-e a nagyobb, hogy végül egyetlen forintodba sem került, mert megszólalni se tudtál, ám másnaptól erősebben öleltél, néztél a szemembe, ha kedvedre volt, ha nem.

CS. VARGA ISTVÁN

Németh László „kariatidái” és a „mítoszi csóva”

Diogenész fényes nappal lámpással kereste az embert. Pál apostol az ösbűn következményére, az ember rosszra hajló természetére mutat rá: akarja a jót, mégis a rosszat teszi. A görögben az ember: *antróposz*: „aki fölfelé néz”. Szophoklész himnuszában az ember a legcsodálatosabb lény: „Sok van, mi csodálatos, / De az embernél nincs semmi csodálatosabb” (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása). Az eredetiben szereplő *thavmasios* jelentése: csodálatos és rettegetes. (Hasonló, mint a latinban a *sacer*: „szent” és „átkozott”). Az *Ádám* jelentése: „földből vétetett ember”. A latin *homo*-ban is benne van a *humus* szótó, amint a *humilis* kifejezésben és a *humor* szógyökében is. A magyar *ember* szó többszörös szóösszetétel. Ősi, uráli eredetű főfogalom a „nő” és „anya” jelentésű *emē*. Az *ember* második tagja: a *fēr*. Amikor a *fēr* jelentése elhomályosult, hozzátették a *fi* változatot.

Líránkban a nőkép, a földi és égi anyakép Janus Pannoniustól a jelenkorig nyomon követhető: „Világ világa, / Virágnak virága” – „termő ékes ág”. Az ember „Ég és Föld fia”; Vörösmartynál 1849 után: „örült sár”. Az *Ember* című versben: „Az emberfaj sárkányfog-vetemény.” Gárdonyinál: „Agyagedénybe zárt isten-sugár”, Móricznál: „Sárarany”.

Németh hőstipológiája: a „hős”, a „szent” és a „szörnyeteg”. *Széchenyi* című drámájában az emberfogalmon átragyog a szakralitás: „Minden fej Isten kápolnája. De a Széchenyié székesegyház.” Döbling sorsmetafora: „menny és pokol”, egyben „csodálatos nemzeti szentély”. Széchenyi végső, nemzetébresztő tette: a „szent csontok lerakása”. Önfeláldozása tiltakozás a zsarnoki „üdvözítés” ellen; halálával is népe életjussát, hitét, öntudatát erősíti.

Németh kariatidái közül az első: Kurátor Zsófi. A *Gyász* magyar paraszt-típusú Élektrája a későbbi nőalakoknál archaikusabb, vaskosabb, keményebb és nyersebb „archaikus istennőtörző”. (Olyan, mint az Akropolisz kariatidái között a dór ruházatú Peplosz-koré.) Az ószékely balladák komor atmoszféráját árasztó regényben hibátlan egységbe olvad a lélektani, a társadalmi és a mítoszi dimenzió: a gyászmag-

tartás ember- és életellenessé, az erény túlhajtása vétekké válik.

Németh nőalakjai fénycsóvás kariatidák a magyar társadalom lélektani, szociológiai és mítoszi dimenziójában. Zsófi alakja és sorsa előlegezi az életmű egyik alapkonfliktusát: a nemes minőségű személyiség és a hozzá méltatlan környezet tragikus ütközését. Antigoné és Élektra a kötelesség hősnői: „ellentétek és ikercsillagok”. „Az emésztő kéz fölött hősi frigiditás.” „Emberiességében embertelen: kötelességtudatában már-már rút, s visszataszító nőietlensége mélyén fájdalmasan nő. Egy életet adott egy kötelességért...” Az emberi természetén túlnőtt erkölcs ember- és életellenessé válik, a hősnő szörnyeteggé. Írójának önvallomását igazolja: „Az emberben sok ember van: egész menny és egész pokol. Az én poklom mélyén Élektra ül.”

A *Negyven év* című pályakép egyik fontos önértelmezése: „A legnagyobbat, nőalakjaimat azonban Szophoklésztlől s tán Olümipia szobraitól kaptam: attól a férfiak fölé nőtt női nagyságot (mely szép egységet kínált a bennem lévő férfiszervenvedélynek s nőies érzékenységnek), ezektől a becsvágyat, hogy az emberi külsőhöz ragaszkodva isteni lényeket teremthessenek”.

Az *Iszony* hősnője nem képes „a világgal elegyedni”. Pokollá váló házasságának „szörnyeteglétnek” érzett történetét analitikusan (*αναλυσω/analysó*) visszafejti, értelmezi. Szabó Árpád nyomán Vekerdi László mutatott rá: az „analysis” eredeti görög jelentése a „visszafelé dolgozás”, a „visszafelé munka” csak akkor érthető, ha eltekintünk a szó mai jelentésétől. „Feloldás” ez is, de másféle, mint az „elemekre bontás”.¹

Nelli alkata, sorsképlete a kozmikus lét „egy aspektusát”, értéktípusát példázza. A regényterv alapeszméje: a személyiségnek joga van a maga autonómiájához. A hősnő emberi méltóságát, integritását, autonómiáját védi: „Olyasmit éreztem, hogy az is lehet szép: egyedül lenni a világban. Az ember tesz, és nem érti senki, föláldozza magát, és nem veszi észre senki, boldogtalan és közben olyan kemény és ragyogó, mint feje fölött a csillagok.”

Nelli konklúziója: „A testem alkalmas volt mindarra, amire más asszonyé... A lelkem nem tudott elegyedni a világgal.” Egyénisége a görög mitológia

¹ Á. K. SZABÓ: *Working backwards and proving by synthesis = Boston Studies on the Philosophy of Science*, ed. by R. S. COHEN and M. W. WARTOFSKY, vol. XXV., Dordrecht, 1974, Reidel, 118–130.

„szűz istennője”, a független és érintetlen Artemisz (a rómaiaknál Diana) és Akteón (Akteiön) történetét idézi. Németh önkomentárja: „Az, hogy hősnőm körül az egész világ hangulatát idézzem föl, ahogy a görögség Artemisz körül, már csak írás közben jutott eszembe, az érzékeimbe. Hogy Artemisz szét is tépett valakit, akkor rémlett föl, amikor a magam Akteónját már széttépettem.”

Az Iszony az emberi értékcsoporthoz re-
génytragédiája. Egyedi a szociológiai korrajza,
lélektanisége, „társadalmi csiszolata”, a főala-
kok „mítoszi sugárzása”. Hősnőjének sorsá-
ban a felismert katarzisz az embertől az em-
beriségig ível. Németh számára „a mítosz
a teljesség iskolája”: az eszme áttetsző válto-
zata, az „üstökös csóvája” az eszmék hold-
udvarán. (Kerényi Károly a görögökre át
nézte a magyarságot, Németh a magyarságon
át fürkészte a görögöset.)

A „Mivel több egy isten egy alaknál?” kér-
désre Németh válaszol: „Amiben egy üstökös
egy csillagnál: csóvája van a mindenségben...
A modern regényben, drámában nincsenek
istenek, sem istenfélék; de az »alak« itt is kap-
hat ilyen mítoszi csóvát...” A „mítoszi csóva”
jelzi, kiemeli „a férfiak fölé nőtt női nagy-
ságot”. A négy Németh-nőregényben a nők a minő-
ség eszményének képviselői – ellentétben a férfiala-
kokkal.

Németh a nőket „bizonyos erkölcsi attitűdök szem-
léltetésére” alkalmasabbnak tartotta a férfiaknál:
„a dráma férfi-felem, közösségi indulataim műfaja
volt; a regény inkább női felemé, azaz az apró rész-
leteké s az azokon átsegítő kozmikus távlatoké”.
„Élektra, Antigoné [...] egymást követő lelkiállapo-
taim: lelkeim tartalmát csodálatosan fedő szimból-
lumok.”²

Égető Eszter Démétér (Δημήτηρ) típusú kariatida.
A Földanya a földművelés és a termékenység isten-
nője, általa hoz termést a növény, érlelődik a gyümölcs,
a kalász, ő tanította meg az embereknek a földműve-
lés művészetét. Csomorkány: a magyar vidékiség, el-
maradottság modellje, azonban fölötte az egyetemes-
ség „mozarti dallama” zeng. Eszter közösségteremtő,
„egyszerű, harmonikus, mai szent”. „Akarat és belá-

Király József: 48-as emlékmű (Lábatlan, 1948)

tás” harcában a belátás vezérli: „a maga körüli életfol-
ton valami édenkertfélélet próbál teremteni”. A történe-
lem vihara és a férfőrület szétdúlja édenalapító kísér-
leteit, de mindig újrakezdi a rábízott, szigetnyi világ
humanizálását. „Ami Eszterben érték, Nelliben is ott
szunnyadt, de önnön gyöngesége vagy a körülmények
viharos szorítása okán nem juthat – vagy későn jut –
benne érvényre. Eszter életköre tágabb, gazdagabb,
mint Nellieé, több színt, élményt, tanulságot szívhat
magába. Ezért válhat közösségi lény: ő már nem
téli szét Akteonját, inkább próbálja megérteni...”³

Égető Eszter, amint haldokló apját ápolja, elő-
képe az *Irgalom* egyetemes szolidaritásának, irgalom-
tanának: „Ahogy a karjában fogta, kis Eszti Piéta-
képei jutottak eszébe. Nem hiába festették olyan
szívesen a régi nagy festők. Ez a legszomorúbb,
s mégis a legszebb asszonyi érzés: az elpusztult
nagyságot úgy, mint fiacskánkat egykor, a közönyös
emberiség helyett, az ölünkben tartani”.

2 NÉMETH László: Levél Kerényi Károlyhoz = N. L: Kiadatlan tanulmányok I., Magvető, Budapest, 1968, 360.

3 GREZSA Ferenc: *Németh László vásárhelyi korszaka*, Szépirodalmi, Budapest, 1979, 257.

Németh etikumra épített eszmeekatedrálisa, testamentuma az *Irgalom* (1965): „a fényre jutás káprázó keresgélésétől a fénytől megválás búcsúszaváig” fogja át az írói pályát. Hősnője, a szembesülés erkölcsével tanulja meg: „az eszményítő csodálatnál mennyivel nagyobb, emberibb érzés az irgalom”. Ágnes medika, az író „Medici-kápolnájának” legszebb „kariatidája”. Irgalomra szoruló nagy elfekvőnek látja az egész világot, melyben megfogyatkozott az élni segítő legfőbb erő: a hit, és kihülőben van a szeretet. Ágnes autonóm személyiség, eljut a közösségért való tevékeny élet cselekvő igenléséig.

A drámákban is találunk hősnőket: a *Bodnárné* és az *Erzsébet-nap* a *Gyász* regényvilágához kapcsolódik. A *Bethlen Kata* a „Gyűlölni nem, csak szeretni születtem én” alapelv szerint az „erdélyi Antigoné”. Gróti Ágnes, a *Mathiász-panzió* hősnője, etikumra emelt minőségeszményt képvisel. Szigete már olyan Noé-bárka, amelynek nincsen Ararátja.

Király József: 48-as emlékmű (Lábatlan, 1948)

A minőség forradalma szerzője egész életében azért küzdött, hogy „a maga törvényén élhessen”. Empátiás átéléssel képes volt a nők szemével is látni, fülével hallani, szívével érezni. Az *Emberi színjáték* egyik fő gondolatát – „A szeretet bizonyos fokán az ember elmeorvos” – viszi tovább a kegyelmi tudást is közvetítő, egyik legkeresztényibb magyar regény, az *Irgalom* Kertész Ágnesé: „itt már néha gyógypedagógusnak kell lenni”.

Németh a feleségéhez, Démusz Ellához fűződő viszonyát így értelmezte: „A te vetélytársad nem egy másik nő volt... hanem az Ideál, a Szerep... egy kapcsolat erejét, gyengéjét nem az mutatja meg, hogy mennyire rángatják, hanem hogy mekkora rángatás sem képes elszakítani.” Zárómérlége: „Ő volt a legkülönb”; „Ő volt életem igazi szerencséje...” Keresztury Dezső a *Mulier fortis* című, Németh Ella emlékére írt versét ezekkel a szavakkal zárja: „Dúsan termő fa dőlt a mélybe le, / de fölmagaslik emlékezete.”

*

Hegedűs Lóránt Némethet az „üdvösségügy lángelméjének” nevezte. Sándor Iván *Németh László üdvtana* címen esszékötetet publikált. Schmitt Hedvig az író betegsége alatti megtéréséről bizonyágtételt tett közzé. Monostori Imre *Egyszer csak bennem lakott az Úr* címen Németh üdvösségharcáról, Görömbei András az író kereszténységéről értekezett. Az apja orvosi hivatását és hitét is folytató Németh Csilla megerősíti: Németh László kereste, és megtalálta, akit keresett.

Sorskérdéseinkről gondolkodva emlitem: huszonöt éve Németh László neve – Bibó Istvánéval együtt – még pártzászlókon lobogott, az író a fővárosban és szerte az országban szobrot, emléktáblát kapott. Sütő András jól látta: „Nem szoborra: visszhangra vágyott, az írói gondjába emeltek válaszjeleire.” Fodor András kérdésére – „megérdemeltük-e?” – Nagy Gáspár *Éjszakáimban lámpafény. Németh László halhatatlan szellemének* szentelt versében – a lutheri „Dixi et salvavi animam meam” – „Szóltam, és megmentettem lelkemet” – gesztusával felelt: „bár igazán sose halt meg, / de azért jobb és értőbb utókort remélt!”

MILE VIOLA

Másfél napom Budapesten

Mi itt lenn, ebben a városban, valamikor mind tündérek voltunk, csak erről már réges-régen megfeledkeztünk.

Sok ember az asztal körül. Van a csaj, akinek mindig pontosan két centi a lenövése, ő vagyok én. A többiek rendes arcok, egyetemisták.

– Minden nő egy kurva.

– Minden férfi fasz.

Ilyen és ehhez hasonló szóváltások csak az alkalom vége felé kerülhetnek terítékre, mikor nehéz a fej, és ritkás a sörpadon ülők sora.

Most még majdnem mindenki jelen van. A lelkes bólogató, aki egyszer majd megváltja az országot (szigorúan csak az országot, mert a világ nem mi vagyunk). A kibillenthetetlen pszichológusnövendék. Az elkeseredett szingli. Néma Vadalma. Pirosábrázatú. Dohányosok, békeharcosok, anarchisták.

Száll a füst, a sör még mindig fel van vizezve, de már senki sincs, aki megemlítené. Mit hallottunk a csajról, aki már a gimiben is olyan szerencsétlen volt? Egyre kövérebb szegény.

Sokat fecsegünk, mert nincs mit mondanunk egymásnak.

Mosolygós pár az éjszakai buszmegállóban. Én másik járatra szállok. A végtelenségben mindenkinek saját út jutott. Ők repülnek nemtudomhová romantikázni, én meg döcögök.

Döcögök a Világ végére, nagyanyámhoz.

A Világ végét Pestszentlőrincnek hívják. Álmos panelházak bambulnak az éj rózsaszín ege felé, minden villanypóznán puffadt galambok szundítanak.

Öreganyám a harmadikon lakik, konyhaablakából nappal látni a szomszéd ház kéményeit, antennáit. A felettünk lakó kiscsaj kedvence Avicii, de a többi dallamos semmitmondást is előnyben részesíti. Mellettünk kétes foglalkozású fiatal férfi lakik. Mama sokat kesereg miatta, mert néha tíz után fürdik.

Megvárt, pedig mondtam neki, hogy ne tegye. Mindig a saját feje után megy.

– Van a hűtőben rántott hús, meg brokkoli leves, a kenyeres kosárban kifli, de feltétlenül egyél hozzá valamit, háromféle felvágottat vettem, a kamrában magvak, retek, almálé...

– Nem vagyok éhes.

Le kell állítani, még mielőtt nagyon belemelegszik a mondandójába.

– Nem vagy éhes?! – kérdezi felháborodva, mint-ha ez hajnali háromkor valami emberiség ellen vétett hatalmas bűncselekmény lenne.

– Nem. Csak fáradt.

Persze az is lehet, hogy nem tudott elaludni, anynyira várt engem. Az egyedül élő emberek többsége valósággal szomjazza az együtt töltött minőségi és nemminőségi időt, talán épp azért, mert kevés jut nekik.

Tulajdonképpen örülhetnék is.

– Zsombi ma korán kelt – így panaszkodik Mama egy reggelen.

Idegesen ropogtatom száraz vajaskiflimet. Még van tíz percem, azalatt sminkelnem és öltözködnöm kell, meg ellenőrizni, hogy minden megvan-e, ma tanítok az egyetemi gyakorlaton, jajj, csak el ne felejtsem ezt meg amazt...

– Nem tudom, miért csinálja, mikor úgyse megy sehová. Tolvaj.

Ez új. Eddig csempész volt.

– Tolvaj?

– Az, tolvaj. Autókat lop. Egyszer az Irénkéék kosiját is ellopta. Abból van ennyi pénze.

Mamának lassan annyi elmélete van a mellette lakó srác tisztességtelen foglalkozását illetően, hogy akár bestsellert is írhatna belőle.

– Vigyél gyümölcsöt! – állít meg az utolsó pillanatban, szinte a küszöbön. Nyomorult gyümölcsök, sietnem kell!

– Nem fér be! – próbálok visszafogott maradni, de azt hiszem, így is kiabálok.

Nagyanyám megszeppenve, és egy picit sértve néz vissza rám. Tekintete lassan hamvadó tűz: karamella, kávé és egy sutyiban elszívott, vékonyra sodort cigaretta.

– Köszönöm, nem kell – most meg remeg a hantom. Lehajtom a fejemet, megpusztilom, megölelgetni nem merem.

– Legyen szép napod. Este jövök.

– Neked is, kicsikém! – hangjában aggodalom cseng. Szerintem azt hiszi, idegbeteg vagyok.

Fénykorában öreganyám maga volt a Munkás Audrey Hepburn. Csillogó, fekete szeme sok férfi képzeletét megmozgatta. Egyikőjük még verset is írt tiszteletére

A szépséges Aphrodité címmel, amelyet – egy vasárnapon vizit alkalmával – az egész családnak felolvasott.

Valahol még megvan az a fénykép, amelyet – állítólag – egy ismeretlen fiatalember nyomott kezébe a vonaton. Két különböző felvétel, jó rosszul összerakva. A papír jobb oldalán a hamvas Mama bámul ki egy vonat lehúzott ablakán, haja tupírozott, ajka telt, szeme réveteg. Bal oldalt pedig ez a titokzatos valaki, ahogy egy – a vonat oldalát imitáló – falhoz vagy konténerhez támaszkodik. Középen nagy csík, a két kép összeillesztésének helye.

Ez választja el őket örökre egymástól.

Nem igaz, hogy városban nem csicseregnek a madarak. A megálló felé baktatva, minden reggel hallom őket. Vörös csőrű, dagi feketerigók bújnak meg a szmogon edzett, poros dísznövények rettenthetetlen ágacskái között. Nézik, melyik iskolába trappoló gyerkőc veszíti el szénhidrátban gazdag uzsonnáját.

A ma borongósan indul, az éggel együtt mintha minden szürkébb lenne. Megint lerobbant a busz.

A bal oldali panelház fentről második nyitott ablakában újabb leskelődő: kétfogú bácsika, mosolygós, kíváncsi.

– Kérem, szálljanak le, a busz nem tud továbbmenni! – Még a hangszórók recsegése is ugyanolyan tompa, mint máskor. Vagy tompább. Vagy nem tudom.

Az új busz vezetőjének sietős a dolga. Féltem a laptopom, aztán meg az életem, ahogy egy-egy bukkanó vagy kátyú tiszteletére a levegőbe emelkedünk.

Havanna, aztán Kiszpest. Ennek a városrésznek különös zenéje van: agresszív „MEGSZÚNT!”-felirat egy sanyarú sorsú, néhai kisbolt maszatos üvegablakán; művirágokkal elhalmozott, megfeszített Krisztus a villamosmegállóban; plakát ártatlan gyerekekkel és hamis tekintetű, mellmutogató nővel, amint éppen egy jókora kiflibe harapnak; kicsi házak viharvert teteje; megint panelrengeteg; a sorok között játszótér; olcsó hirdetések; félbehagyott építkezés, aztán hopp, Köki.

Kéne írni valamit. Valami mesés. Ami kicsit más, mint az iskola, de azért mégsem annyira. Ami aztán megmondja, jól megmondja! Kéne írni valamit a gyerekekről, ahogy merengő tekintettel állnak a felnőttek elé. Mindjük szemében egy-egy saját tenger van, nem is tenger, inkább óceán.

Meg kéne írni az örök életet.

Azt a mondatot, amit mégis elhallgatok, mert én nem vagyok olyan őszinte, mint az a kölyök, akitől hallottam.

Írni kéne arról a néhány dolgozatról, amit kijavítottam. A szálló krétaporról, az osztálytermek fojtott bűzéről. Sárga, ötvenkilences számú terveinkről Zolnával. Azt mondta, szívesen alapítana iskolát. Meg a gyerekkoráról is mesélt, a telepről, a bandáról.

Egyszer majd megváltjuk a világot. Azt már tényleg megírom.

Mert a tündérek léte nem élet, elmúlásuk nem halál. Mert mindent éreznek, de semmit sem jobban vagy kevésbé. Mert nem beszélnek.

Állott sushi morog a gyomromban. Nincs még kedvem hazamenni. Inkább veszek egy csokor nárciszt a Deák tér aluljárójában egy nénitől – aki mindenáron a nevemet akarja tudni, de ha valótlanul mondok, az se baj –, és végigsétálok vele a Mester utcát.

Tetszenek a virágaim?

Hétfő délután, szürke ég, fekete varjak. Nagyanyám meg én, egyforma kabátban, az Auchan buszmegállóban ücsörgünk. Akciónap van.

Mama az anyaságról mesél, szerencsére most nem jön azzal, hogy egyszer majd nekem is be kell vállalom pár gyereket, biztos fél attól, hogy nyilvánosan kezdek el kiabálni, vagy kiabálva sikítani, netán sikítva bömbölni.

Egyébként szeretem hallgatni a történeteit. Egy kicsit én is bennük vagyok, meg az az ősem is, aki olyan régen élt, hogy még az ükanyám sem tudott róla.

Jön a busz, a volán mögött álmos tekintetű sofőr nézi a feláramlókat. Legtöbbjük kopott botot szorongat göcsörtös kezében.

Velünk szemben nyitott szájú, bamba öregasszony.

– Ez mindig itt van – mondja Mama. Suttog, de mindenki hallja. – Mindig ilyen a haja, mindig azt a kék táskát hozza magával, és mindig tátva van a szája. Szerintem már nem egészen normális.

Elpirulok. Nem szólok rá, tudom, hogy csak értetlenkedést szülnék vele. Igazán jöhetne már az a végállomás.

Szatyrokkel nehezítve battyogunk az aszfalton. Mama most nem liheg, pedig igen nehéz körülöttünk a levegő. Kisüt a nap, egyforma árnyékunk lassan imbolg lábunk nyomán. Az én kabátom előbb megvolt.

– Itt találkoztam múltkor azzal a férfival, aki mindig olyan nagyot köszön, és hatalmas sületlenségeket mond. – Úgy csacsog mellettem, mint egy ötéves.

A házba érve nyakunkba vesszük a lépcsőket. Pörkölt illata terjeng a korlátok között. Ráérősen kígyózik lefelé a fokokon, míg annak rendje és módja szerint orrunkba ér.

Magasra emelt, női hang felháborodását kislány zokogása kontrázza:

– Nem beszélhetsz így velem! – kényelmetlenül érzem magam. Mintha kéretlenül valaki fejébe bújtam volna. Hallanám a személyes gondolatait, titkait. Ahonnan jövök, vidéken a házak fala vastag, elnyeli az ehhez hasonló drámaszerűségeket.

– Anna kikap – magyaráz sokat sejtetően öreganyám. Ő már régóta szívja az itteni hússzagot.

– „Isten éltesse, Ilonka néni!” – olvassa felháborodva öreganyám egyik születésnap köszöntését a facebookról. – Mit néz ez engem?!

Ha ő lenne a mesebeli anyóka, azért tépetné szét farkasaival a szerencsétlen vándorokat, mert öreganyámnak merészelték szólítani.

– Szerintem ez a Zsombi drogdíler.

– Miből gondolod?

– Sok pénze van. És sosem látom munkába menni.

– Nem lehet, hogy otthon dolgozik?

– Nem. Egész biztosan drogdíler.

– Kincsem, nézd! – zuhanyzás közben dugja orrom alá a telefont. Minden szót megtalált a Szókeresőn. A képernyőn színes konfetti-imitáció. Százötvendeszerre is.

Mert mi élünk, aztán meghalunk. Mert nem szeretjük azt, akit utálunk. Mert kevesen, nagyon kevesen vannak közülünk, akik tiszta szívvel mondanak Áment.

Nagyanyám, amikor Budapesten megjelent, a Munkás Audrey Hepburnné változott. Ki volt azelőtt?

Erre a kérdésre fejrázással válaszol. Azt mondja, az már olyan régen volt, hogy egyáltalán nem emlékszik rá. Anyám szerint szégyelli származását, azért nem beszél róla. Én nem így gondolom. Szerintem Mama igazat mond.

A tündérek ugyanis tündérlétükből kilépve elfelejtik azt.

Mert öreganyám – mint mindenki más is – tündér volt valamikor. Egyszer az Erdőn belefutott egy kalandos kedvű idegenbe, aki lehozta őt ide, ebbe a városba, és aki után csak egy fekete-fehér fénykép maradt.

LADIK KATALIN

Önharcgép

*Belenéz az összetört tükörbe:
ott áll saját tudatlansága tisztaságában,
nem lát kétségbeesést és szenvedélyt.
Tudatlansága a derűben, a gépolajban van.
Ez a gép nem játszadozik a tükörszilánkokkal,
arcásai befogadják a halál sugárzását,
és látnak derűs rozsdatemetőt.*

Füves mezőre lépj

*Megrázkódott, testéből egy szekrényt
szakított ki és tolt fel az égboltra.
És mintha nem tartoznának egymáshoz,
ő egyre távolodott és egyre erősebben vérzett.
A szekrény fájdalmasan énekelni kezdett,
hangja azonnal hajjá változott, és kéjesen szétterült:
„örökké közeledünk egymáshoz
a holdfényben száradó hálók között.”
Ő, aki fűszálakból gyűjtötte össze a testét,
hogy legyen virágzása és vágódása,
rájött, nélkülük is lehet élni tovább,
miként a billentyűk,
a leírt sorokat azonban nem lehet olvasni.*

LÁZÁR BALÁZS

Arany János gondolatai a Hamlet fordítása közben

*Hajnaltájt ébredtem megint,
lucskosan és riadtan, úgyve
nyomasztó démonom által,
ki a lélek mélyéről egyre int,
hogy a sötétség leple alatt
végezzem el e titkos munkát
éjjelről éjre, napra nap,
mint megszállott alkimista,
egyre csak hajszolva magam
a lehetetlen feladat felé,
s csontharangban zúg a hang
ide-oda, örült zsolozsma:
lesz a homokból még arany!*

*Juliska halott. Én bűnös vagyok.
Hogy elment, érzem, itt hagyott
bennem valami bizonyost
a sok bizonytalanság között:
a Lélek él és anyaga örök...
Ó, mégis... nehéz ez, de mintha
megszabadított volna halála
tudatom bénító bilincseitől,
s lányom vérén nyert fekete ihlet
bűnös vágya, bűvös ereje
tenne képessé most felhúzni,
mint szegény Szóműves Kelemen
a szavakat tartó asszony-áldozattól
egyben maradó szövegépületet...
Elátkozott üzletet kötött velem,
bár nem akartam, a luciferi sors,
s a tudáson túli tudásért cserébe,
mint Doktor Faustus, üdvöm feláldozom,
s így álmodom Pesten Dániát, Albiont.
Eleven testből áll tehát a mű,
a főhős s a sírásó is benne én vagyok,
ők valódi arcom, s álca csak, mit rám
kényszerítnek hivatali nappalok.
Csöndjeim mélyén Hamlet hallgat,
Ophelia pirul sápadt arcomon,
Horatioként hű tanácsot adok,
s ha kell, Poloniusként okoskodom.
Néha bölcs clownként felszólalok,
Rosencrantz és Guildenstern
pedig bennem nem lehet halott,
s a Szellem az én alakomba bújik,
mikor a hold Helsingörben ragyog.*

*Leszek végül a norvég királyfi,
ki megszerezte e néma tartományt;
ez a kor, igen, a Fortinbrasok kora,
s elnyeli szerencsétlen hazám...*

*Nem tudom, meddig tart még e
bolond, bódult, bűnös állapot,
de érzem, élén hordoz most a nyelv,
magányban tündöklő anyanyelvem,
s onnan felfelé szállva zuhanok.
Míg nem lesz tökéletesen enyém,
fiókom mélyén őrzöm művemem,
mint bús apa rejti legszebb lányát
a vad világ elől, ameddig lehet.
Lidérc-varázs egy örök pillanatba köt,
s tudom, nem nyerhetek feloldozást
sem angyal, sem ördög által,
csak ha a munkával elkészülök.*

Arany Jánoshoz

*Nyaldos az ősz már, belül ég a nyár,
szűkül az égbolt, zörög a határ.
A felhőtestű idő elrobog,
egyre kevesebb a közös dolog.*

*A hősök kihaltak, magunk vagyunk,
elmenni lehet, hát itt maradunk.
Áll még Szalontán a Csonka Torony,
történelmünk súlya a sárba nyom.*

*Múltunk és jövőnk messzi délibáb,
a jelen bogara lelkünkbe rág.
Tanár Úr, javítsd ki minden hibánk,
foszlik a nyelvünk, sülyyed a hazánk!*

*S nézd, káoszba tart az emberiség,
minden hatalmat átvesz majd a gép,
és verset írnak algoritmusok:
Földünk végső stádiumba jutott –*

*Légy titkos megmentőnk, jó dédapánk,
s rejtsd soraid sugárzó mértanát
zaklatott szívünkbe, hogy belülről
épüljünk újra, tápláló tűzből!*

TAMÁS ENDRE

Március elején

*Még húynak a szívben a vágyakozások,
Még szálldos a pernye a máglya előtt,
De látod eloltva a nyári kalandot?
Mint szél simítá el a búzamezőt.
Még lépte szememben a májusutón jár,
S még néha zihál a tenyész mi-lehet,
De íme, a sors csoda őszbe tolult már,
S a tél jege már lehüté fejemet.*

*Kihajt a levél, megujondhat az élet...
Űlj, hűtlenem, űlj az ölébe, ave!
Kinek fejedet kebelére tevéd le,
Holnap nem taszít-e sirod helyire?
Mondnád, hogy előbb döföd át, s tetemére
Kuncogva hajítod a szemfödelet?
S rászédhet-e majdan ez ifju szeszélye,
Hogy elhagyod érte, mi szent teneked?*

*Ha bánalom érne ez ördögi mástól,
Fájdalmad is rám, aki érti, akaszd,
S mint lélek a lelket e földi világból,
Az éj közepén is eloldozom azt,
Viszonzani véle: derűimet érted,
A könnytelen elfeledett tüzeket,
De séta feléd s teraszok bora véled,
Még akkor is, így is idéz eleget.*

A segesvári Petőfi-szobrot, Köllő Miklós alkotását 1922-ben Kiskunfélegyházára szállították. Márciusi koszorúzása új helyén az 1920-as években.

KÁNTOR ZSOLT
Megtisztulás

Adélt kellett ápolnom, a szomszéd lányt, a szülei elutaztak, pénzt kaptam érte. Hogy ebédet vigyek neki. Közben Helgával jártam, aki néha segített Adél sebeit bekengetni. Az osztálytársa volt. Szóval nyereség, rentábilis munka. Kezdetben félelmetes volt, hiszen idült poklosság támadta meg Adélt, először csak az arcát borította, majd a mellkasát is. Később egyéb fakadékok jelentkeztek, ótvar borította el, majd a haja alatt is előjött, a hónalját és a talpát is leuralta, az orrát és a fenekét is. Tulajdonképpen egy négyzetcentiméter bőrfelület sem maradt érintetlen. Ellepte teljesen, ahogy Helga fogalmazott, a levita pap bizonyára tisztának nyilvánította volna.

Ha egyáltalán lett volna alkalmam rá, hogy megvizsgálja, mert a törvény szerint, ha a test teljes felületét lepra borítja, tehát egészen fehérre változik, akkor megszűnik tisztátalannak lenni, hiszen homogén mivolta miatt értelmét veszti a megkülönböztetés. Mi a tisztátalan? Az érzés vagy a szó?

Ettől függetlenül Adélnak fáj a dolog. Bár ecseteltük kétféle folyadékkal és egy büdös kenőccsel, két hét alatt nem sokat változott, amióta elmentek a felmenők, gyerekkori barátként igencsak közel kerültem hozzá, nem voltak előttem titkai tizenhét évesen. Kifejezetten csinos és szép volt, mielőtt beteg lett. Lélekben erős, megnyerő stílusú. Okos és csengő hangú csaj volt, akiért rajongtak a fiúk. De amikor beleesett a gondba, senki más nem látogatta, csak Helga és én.

Természetesen mindenki kedvesebb volt hozzá, mielőtt elkapta a kórt, de Adél állta a sarat, nem esett kétségbe. Sőt, egyre többet viccelődött, káromkodni a baj ellenére sem hallottuk, imádkozni annál inkább, Helga is babusgatta, mert kénytelen volt, ha meg akart tartani engem. Közöltem vele, hogy ez nekem meló, azon túl baráti hűség, persze ciki, hogy tartom a markom, de jelen pillanatban ez a legkézenfekvőbb kereseti lehetőség.

Ebből tudom a munkanélküli szüleimet támogatni, mert Adél szülei hozzánk képest elit alakulat, kutató mérnökök, genetika, külföldi konferenciákkal és riportokkal, mégsem szégyelltem magam, anyám takarított két helyen, hogy fizetni tudja a rezsit.

Apám feketén gürizett a piacon, egy menő zöldségesnél. Helga mint szintén proletár származású amazon belátta, hogy részint kényszerhelyzet ez, másrészt nem tart soká, mert Adél vagy meggyógyul, vagy az fog történni, amiről nem is akart beszélni. (De vágyakozva gondolt rá.)

Helga apukája is a piacon pakolt, édesanyja meg egy éve meghalt, mindannyian a hetedik kerületben laktunk, csak Adél a saját kéglíjében, jó előre bebiztosítva a nyomor ellen, a szülei természetesen Budán éltek. Helga pacsmagolta Adél altestét, én meg a hátát, az arcát.

A haját kefére vágták. (Egyébként is fiúsítva volt.) Adél mindennek ellenére maradt empatikus és jó kedélyű, a sebek nem érintették a jellemet, csak a felületet. Végül csak hazajöttek a szülők, hála Istennek maradt minden a régiben, gondoztam, kenegtettem Adélt, és kaptam az egyre magasabb honoráriumot. Helga meg félt, hogy elkapja, ráragad a tisztátalanság. Félt, hogy elveszít engem.

Adél folyamatosan menstruált, valami egészen szörnyű baja van, amilyen még senkinek nem volt, amilyennel még egyetlen orvos sem találkozott, hát miért nekünk kell vele bíbelődni, hagyjam abba, kérte Helgácska, komolyan mondta, a beszélgetés után nem szeretkeztünk, hanem ultimátumot adott. Egy hetet kaptam, addig se puszi, se pá, pedig édes volt Helga meztelenül, alacsony, szőke, rövid hajú, kicsi bányka.

De Adéllal beszélgetni felért egy lelki masszírozással, ha éppen szükségem volt rá a gimnázium ügyei miatt. Adél hitte, hogy tehetséges vagyok, írom üde ódáim, és matematika-versenyen is első vagyok, ő meg hegedült, erotikusan, amikor még hosszú, fekete haja volt, sokáig hallgattam itthon, ahogy játszott. A Szkrjabin-prelűdöket szerette a legjobban. (Vagy etűdök? Majd megnézem, ha letettem a naplóm aludni.)

Mindegy, mit, könnyűzenét vagy klasszikust, hajladozott, mint egy jó hasonlat a sok száraz ágú történet között, szóval Helga meg kozmetikus akart lenni, és gazdag feleség. A hirtelen jött zsarolás azonban meglepett, azt hittem, egy kicsit szereti az én barátomat, Adélt, de beláttam: nem, inkább utálja immár, úgyhogy aludtam rá egyet, és a vita másnapján nem mentem iskolába, hanem egyből Adél lakására siettem, akít ajultan találtam az ágyában.

Még langyos volt, hívtam a mentőket, és rázogattam, keltegettem, de hiába, nem vert a szíve, csukott

szemei mögött kövek voltak a fekélyes szemgolyók, a sebei még nedveztek, én meg ordítottam és torpezékoltam, hogy szerettelek, te koraszülött halott. Magam is meglepődtem, mennyire érzek. Amikor a mentősök hívták a hullaszállítókat, nem bírtam tovább, és ráfeküdtem a fekélyes testre, a leprás korpuzra, és zokogtam, csókolgattam a vart. A hámréteget, a sebekből ittam a könnyeimet, és nem érdekelt semmi ezen a Földön, csak Adél. „Annak a sebében Te is meggyógyultál, Akiben én hiszek.” Ordított a bensőm.

Akkor az én örökkévaló csillagom kinyitotta a szemét, felnevetett, és hányt. Rohantam egy tálért, és segítettem a mentősöknek. Majd felültettük, hogy meg ne fulladjon, és sírt. Mi van itt ma? Mondta a kopasz

mentős, és mosolygott, azért csak nem halt meg a kislány, uram, metamorfózist élt át.

Dicsőség az Úrnak, morogtam, és zavarban voltam, de tudtam, rendben lesz minden. Éppen átöleltem Adélt, amikor Helga megjelent az ajtóban. Újjászülettünk mind, és hogy miért volt erre szükség, titok, de Adél három hét alatt visszanyerte emberi formáját, és tiszta lett.

Helga leültetett magával szemben, a hálószobában. És nem akart többé engem. A szíve megsúgta, amit a szemével is megtapasztalt. Tudod. Holtbiztos vagyok abban, hogy beleszerettél Adélba. Igen. Mondtam. Majd hisztéria nélkül távoztunk a helyszínről. Vége lett. És újraindult valami más. A törvény korszaka után a kegyelem ideje.

Róna József: Kossuth Lajos (Miskolc, 1898)

MEZEY KATALIN

Miklóssy Endre emlékezete

Építésmérnök, író, filozófus, eszmetörténész. Sorolhatnám a szellem számos területét, amelynek jeles értője és művelője volt. Elfogulatlan, felkészült és ki nem alvó érdeklődéssel bíró igazságkereső. Rendkívüli memória, páratlan műveltség és lényeglátó képesség jellemezte. Lelkész édesapja öröksége miatt sem tagadta meg istenhitét, de azért sem, mert önértékelési zavaroktól mentes, a felfoghatatlan előtt fejet hajtani képes gondolkodó volt.

Hosszú éveken át a várostervezés, a regionális építészeti tervezés volt a munkaterülete. A rendszerváltozás után minisztériumi köztisztviselő volt, a magyarországi építésügy felügyeletével foglalkozott, majd a vidékfejlesztés részeként a cigányság társadalmi felemelkedésének elősegítésére készített tervezetet. Másfél évtizeden át egyetemi oktatóként vett részt a településmérnök-képzésben a Szent István Egyetem Tájépítészeti Karán.

Szerteágazó érdeklődésére és széles látókörére mi sem jellemzőbb, mint hogy ezek mellett a fontos szakterületek mellett, amelyeket teljes szellemi fegyverzettel szolgált, szabad idejében és az este, az éjszaka óráiban a szépirodalom, a filozófia, az eszmetörténet, a történelem nagy kérdéseit, teljesítményeit tanulmányozta. Ahogy napi munkája elvégzése során sem a szakmai rutin már jól kimélyített keréknyomaiban haladt, ugyanúgy szellemi felfedező útjai is elfeledett, páratlan kincseket rejtő terepekre vezettek.

Az európai és a magyar műveltség sok területén bukkant fontos összefüggésekre, korábban elhanyagolt vagy szándékosan mellőzött tényekre, eredményekre, alkotókra. „A huszadik századot a magyar köztudat a kirekesztődésünk, pusztítatásunk, haloklásunk évszázadának tartja, ámde csodálatosképpen mégis van számunkra egy másik arca: a magyar

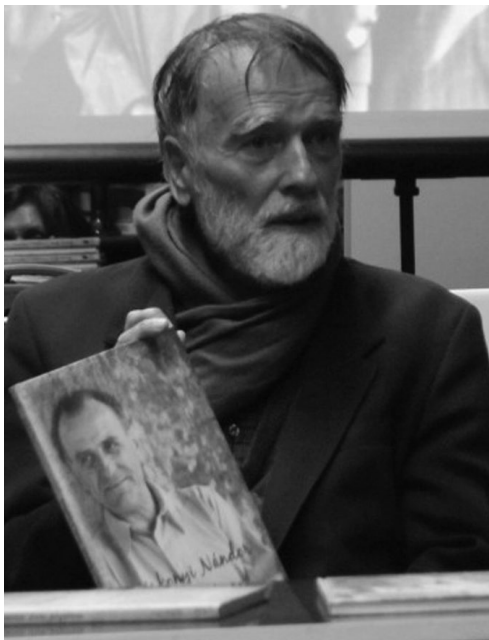
nép legnagyobb teljesítményei is ehhez a századhoz kötődnek... A valódi emberi teljesítmény sohasem öncélú, mértékét a mások számára végzett szolgáltatásban hordozza. A magyar gondolkodás számára ez a szolgálat segítség volt az alkonyodó nyugati kultúra megújításához” – írta *Gondolkodók a Magyar Évszázadból* című tanulmánya bevezetőjében (Ökotáj, 2003, 31–32. sz.).

Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél... című, legjelentősebbnek tartott tanulmánykötetében, a human tudományok hat meghatározó, XX. századi magyar zsenije, Fülep Lajos, Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Kerényi Károly, Szabó Lajos és Várkonyi Nándor életművét mutatja be. Könyve az olvasók körében máig tartó érdeklődést kelt, de sajnos a szakmai befogadást, visszafogadást eddig nem hozta meg a tudományos életből „idealista alapvetésük” miatt kiselejtezett nagy gondolkodóink számára.

A másik ember keresése című, 2009-ben kiadott tanulmánykötete is egy alapvető ismeretet állít az elemzés középpontjába: „Semmi sincs külön, hanem minden valamilyen összefüggésben van” – idézi a neves gondolkodó, Fülep Lajos megfogalmazását. „Olyasmit jelent

ez, hogy az összefüggés mintegy a tudatos ismeretek, sőt a szubjektív szándékok fölött is érvényesül.” A társadalmi szakadékokat egyre gyógyíthatatlanabbá mélyítő, atomizálódott korunkban mind jobban feledésbe merül ez a tudás. Esszéiben a szerző tehát életünk alapvető adottságaira, például társas lény mivoltunkra figyelmeztet. Az egyetemes együttműködésre, ami az élet foglalatja, az osztályok, fajok, nemzetek vagy nemek közötti harc helyett.

Mi Magyarok című esszéjében (Szepo, 2014. december) Széchenyi kérdésfelvetése nyomán, Hamvas Béla elemzéseit továbbgondolva a magyarság szellemi és történelmi hivatásáról ír. „A ’magyar csoda’ nem az, amit Herder vélt rólunk, hogy ugyanis egy kis és rokontalan nép ellenséges környezetben olyan sokáig megmaradhatott. Mert nem olyan kicsi, nem olyan rokontalan, és alapjában véve az ellensége sem kívül van elsősorban. Ezért mindaz, amit oly régen

Miklóssy Endre (1942–2018)

fröcskölnek ránk, lehet ugyan szemenszedett hazugság, hisz éppen az ellenkezője az igaz, ez mit sem segít rajtunk. Semmiféle nacionalista agresszivitás nincs, és nem is volt a magyarokban, hanem éppen az ellenkezője. Amit 'Nachtenshass'-nak, felebaráti gyűlöletnek mondhatnánk, és ami közvetlenül a velünk lakóra irányul, megkülönböztetetten a magyarokra. És amit tökéletesen kifejez Hamvas Béla jelzője: a közösség elleni büntett. A csoda tehát az, hogy ilyen alapadottság mellett is meg tudtunk maradni.”

Miklóssy Endre nemzeti sorskérdéseink tekintetében sem éri be azokkal a közhelyekkel, amelyek a veszteségekre koncentrálva, mindenért balsorsunkat okolva, figyelmen kívül hagyják szellemi tartalékainkat és a bennünk élő szabadságvágy felhajtó erejét. Jól látja és felhívja a figyelmet a meglévő, je-

lentős teljesítményekre, és látja társadalmi, szakmai hasznosulásuk elmaradását is. Látja, hogy az „egyszemélyes” teljesítmények azért válnak zárványokká, mert a velük szemben közömbös vagy éppen ellenséges szakmai és politikai köröknek sikerül az alkotókat is partvonalon kívülre szorítani, kirekeszteni a kortárs párbeszédből. Így nem kötődnek hozzájuk iskolák, nem épülhetnek be a társadalom talapzatába, nem tudják megtermékenyíteni saját koruk műveltségét.

„Alszik egy nép a védőpajzs alatt, amit Hamvas Béla megörökített. Vajon felébred-e egyszer?” – kérdezi esszéje végén a hosszú betegséget követően, idén január 19-én elhunyt Miklóssy Endre. Bízunk benne, hogy noha már nélküle – de általa is gyarapított szellemi örökségünk birtokában és ismeretében – erre a döntő kérdésre jó választ fogunk adni.

Varga Gábor: Nagysándor József (Budapest, 2006)

Az időtér foglyai vagyunk

Interjú Böszörményi Zoltánnal

– *Nemrég jelent meg Kényszerleszállás Shannonban (Kalligram–IJK, 2017) című versesköteted. Géped Londonból Barbados felé tartott, útközben meghibásodott, ezért kényszerleszállást hajtott végre az írországi Shannonban. Mi készítetted arra, verseskötetben jelenítsd meg az „élményt”?*

– Ha olvasod a költeményt, kiviláglik belőle, hogy a félelem motívuma visszatérő versszerző elem, az egyszerűség kedvéért nevezhetjük akár halálfélelemnek is. A pánik előtti nyugalomban a gépen elkezdett fogalmazódni bennem néhány gondolat, és lejegyeztem őket, nem búcsúlevelet akartam írni, hanem megfigyeléseimet megörökíteni. Ebből a versvázlatból, a csonka mondatokból, apró költői képekből nőtt ki később a kötet anyaga. A megjelent *Kényszerleszállás...* kezdő mondata volt az első bejegyzés: „A remény minden borúlátás és bizonytalanság lényege”. Erre épül fel a történet, ez az elbeszélő költemény.

– *Fogalmazhatunk úgy, hogy a remény és a félelem megágyaz a szabadságnak? Mindkettő visszatérő motívum a költeményedben.*

– A remény és a félelem kezdeti stádiumban, mint erő, a mindenáron megmaradni akarást jeleníti meg, az idő folyásával azonban csökken intenzitása, mert az események sodrása, váltakozása átalakítja. A remény rétegeit a félelem rétegeivel állítottam párhuzamba. A félelem ereje is hasonló az akaratéhoz, az idő, a körülmények befolyásolják, erősítik vagy csökkentik intenzitását. A szabadság

azonban metafizikai erő a *Kényszerleszállás*ban. Segítségével le kell küzdenem a remény és a félelem rohamait. Meg kell válnom tőlük, felszabadítanom magam, ugyanakkor eltávolodnom minden zavaró ellentmondástól. Ez a metafizikai szükségállapot segít önmagam leküzdésében. Csak ekkor válok igazán szabaddá.

– *A műfaj kiválasztásában motivált-e irodalmi előkép, Térey János Paulusa, Babics Imre Gnó-zisa vagy Szálinger Balázs Zalai passiója?*

– Olvastam, és jól ismerem ezeket a műveket, de a műfaj kiválasztásában, a tematika megfogalmazásában nem befolyásoltak. A *Kényszerleszállás Shannonban* mintája Szilágyi Domokos *Öregek könyve*, igaz, annak egészen más a témája. SZISZ verseiből emeltem be néhány mondatot a sajátomba. Máskülönb Szilágyi Domokosnak 1978-ban, *Kényszerleszállás* címmel posztumusz jelentek meg az összegyűjtött versei a bukaresti Kriterion Kiadónál.

– *Tudatosan választod ki a műfajt, illetve a versformát? A költeményben hexameterbetét, rövidebb, rímes-ritmusos részek és prózaversek váltogatják egymást, ami hangulatfokozó, feszültségnövelő szerepet tölt be.*

– Kezdetben azt gondoltam, hogy a hexameter lenne a legjobb forma ehhez a témához, végül túl nagy kihívásnak éreztem. Kevés hexametert írtam költői pályafutásom alatt, és amúgy sem szerettem volna gúzsba kötni magam egyetlen versformával, hiszen ezzel megakadályoztam volna, hogy

helyet kapjon benne a szabad áramlású költemény és a prózavers is, hiszen, ahogy te is mondd, mindennek feszültségteremtő ereje, hangulatot, érzelmeket tükröző szerepe van.

– *Fontos utalások, beemelt idézetek találhatóak a Tabula smaragdínából, Pascal Gondolatok című, halála után megjelent művéből.*

– Pascal valóban jelentős utalásrendszer, az egzisztencializmus előfutára, aki évek óta foglalkoztat. Sokat vitatkozom vele, megmozgatnak a gondolatai. A repülőn írt jegyzethalmazban csak utaltam rá: „Megkeresni Pascal idevágó feljegyzéseit!”. Danyi Zoltán barátom együtt dolgozott Dúl Antallal a Hamvas-hagyaték kiadásán, ajándékba kaptam néhányat a már megjelent kötetekből. Közük volt a *Tabula smaragdina* is, amelyet Hamvas fordított le magyar nyelvre. (Ha jól emlékszem, Weiner Sennye Tibor korábbi kollégám lepott meg vele.) Megragadt bennem Hamvas szövegmagyarázata, amelyet itt csak röviden idéznék: „Ha az ember az Egy varázslatának a műveletét végre akarja hajtani, műveletéhez az, ami lent van, és ami fent van, egymásnak megfelel. Mert, ahogy minden dolog az Egy gondolatából származik, úgy a természetben is – átvitelleg ugyan, de – minden az Egyből keletkezett.” Ontológiai és episztemológiai alaptételek. Az anyagi

és a szellemi világ összefonódása végeredményben a gnózis forrása. De meg kell említenem, hogy a *Tabula smaragdina* tizenhárom tételét – amelyet Hermész Triszmegisztosznak (Háromszor magasztos vagy Háromszor nagy Hermész) tulajdonítanak –, a kötetemben nem Hamvas fordításából másoltam be, hanem magam ültettem át a tizenhárom tételből tizenegyet az eredeti, latin nyelvű szövegből, s úgy alakítottam a textuson, hogy az az én mondanivalómmal álljon párhuzamban, azt hangsúlyozza ki. Az új költeményemben az antik szöveg és Pascal mellett Hamvas Béla *Patmoszára* is többször utalok. Hamvas filozófiája amolyan visszajáró vendég, korábbi kötetekben is megjelenik, például a *Mágikus recept* című versemben, ahol a *Scientia Sacra* és a *Karnevál* című művekre hangolom az olvasót. Egy korábbi versemben, az *És mindenütt a pénz* címűben utaltam Ady Endrére, akit a *Kényszerleszállás...-ba* is újra „behívtam”. A vers ezen része a magyarságról, a forradalmi lelkületről, a politikailag, stratégiailag elhibázott Tanácsköztársaságról vitatkozik Adyval, hiszen ez is az ország, a Nagy-Magyarország elvesztéséhez vezetett. Vitázom a *Hadak útja* szimbolikájáról, amely nem volt más Adynál, szerintem legalábbis, mint ihletett póz, a nagy költőelőd kognitív tüzeiben hevült

lelkesezés, még akkor is, ha a társadalmi racionalitás és valóság, s az oroszországi forradalmi események talán mást sugalltak. Az Ady-oldal továbbá Lédáról, Illés szekereéről, a párizsi őszre utaló villanásról közvetít egy monte-carlói rulett asztal mellett. Ady-értelmezésem nyilván vitatható, s lehetséges, hogy felháborodást vált ki az olvasóban, meg is jegyzem a versemben: „Erről beszélgettünk Ady Bandival a monte-carlói / rulett asztal mellett. Kérdésemre elhalványult szája széle. / Azt hittem, agyonvág, lemészárol, lelő.”

– *A Kényszerleszállás* Shanonban *filozófiai témájú verseid összefoglalója lenne? A már említett remény, félelem, szabadság mellett olyan fogalmak, motívumok, témák jelennek meg sűrítve a könyvben, mint az időtér, a haza, a szerelem, a testiség, az emlékezés összefüggéshálója. Mindez korábbi verseidre is jellemző és prózai munkáidban is fellelhető.*

– Bár valóban felfedezhető ilyen párhuzam, minden költőnek megvannak a „rögeszméi”, amelyekhez vissza-visszatér, mégsem összegzésnek szántam, hiszen kész egy újabb verskötetem, reszelgetem, csiszolgotom, bővítem újabbakkal, talán idén ősszel meg is jelenik. De hogy visszatérjek az idő kérdésére: mindig is úgy érzetem, az időtér determináltjai, foglyai vagyunk. Ebből a fal nélküli,

láthatatlan és kitapinthatatlan célból nem tudunk kilépni. Nincs is hova. Ahelyett, hogy kétségbeesnénk, játszunk, lefoglaljuk magunkat, úgy teszünk, mintha a legnagyobb rendben és szabadságban élnénk. Imádjuk Istent, megszerelmesedünk, hazát, világot, történelmet teremtünk magunknak. Nem mellékesen, költészetet.

– *Gyakran jelenik meg a költeményeidben Isten. A vers, a költészet kegyelmi ajándék, az égietől kapott képesség?*

– Naprendszerünk a Tejút, a spirálban forgó világmindenség egyik szárnya közepében található. Csillagászok kiszámították: körülbelül kétmillió év alatt fordul meg egyszer a tengelye körül ez a spirál. Ezt a temérdek, állandó mozgásban lévő anyagot, amely minduntalan megváltoztatja a téridőt, nehezen lehet emberi ésszel felfogni, megérteni, majd mindezt összefüggésbe hozni, netán egyeztetni a semmi fogalmával. Az egészhez pedig szorosán kapcsolódik Isten, aki ennek a temérdek anyagvilágnak a teremtője. Nos, ekkor, itt kezdődik a vers, a poézis, a literatúra. Más szóval az anyagi erő létrehozta agyszámítógép, amely működésbe lép, mintát vesz a mindenségből, adatai szerint feldolgozza azokat, és visszavetíti az anyagi világba.

Varga Melinda

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia
Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu

BÖSZÖRMÉNYI ZOLTÁN

Tavaszkok rügyező kezére fény simul

*Látomásaimra szürke köd borult.
Már nem látok semmit.
Régóta engem sem látnak.
Vakablakok nézik,
amit érdemes lenne rögzíteni,
de fókuszukból valahogy kisiklik a lényeg.
Végül csak az marad,
amit a torkos idő
az asztalon,
a cirádás tányér szélén felejt.*

*Cinkos, néma falakat
meszeltem egykoron.
Évtizedek festékrétegeit nézegettem,
mint földben kutató archeológusok,
meg akartam fejteni azt, amiről a falak
nem voltak hajlandók beszélni.
Színek, minták egybeolvadt papiruszait
vizsgáltam izgatott figyelemmel,
de a szavak, a történetek nem tárulkoztak ki,
csak átballagtak az évszázadon az évek,
a tavaszok rügyező kezére fény simult.*

*Az akácfák ma boldogtalanok,
nem találnak megnyugvásra,
a belső harangszóra figyelnek,
ma sem hiányolják életükből a költői képet.*

*Talán este van.
Talán holnap is kerül harmat a földre,
talán kiül a nyűg az éjre,
talán a zaklatottság is elpihen a mélyben,
ahol a semmi reménye
remegő házak teste között szomjazva ül.
Kikönyököl a Hold az ég ablakán,
felderül.
Néznek rá a csillagok,
félve mártják arcukat a rezzenetlen légbe.*

SZÖRÉNYI LEVENTE

Lélekemelő pillanatok

„Néha furcsa hangulatban az utcát járom egymagamban...” – csendül föl a reményeim szerint még sokak számára emlékezetes pályakezdet hallgatóimban, s talán nem is véletlenül, hiszen ennek az ösztönös kis dalnak a váratlan közönségsikere csábított olyan zenei tájakra, ahol a magyar lélek nosztalgiával fordul ősi múltja felé. De miért volt váratlan a siker? Mert a zenei gondolat különös módon nem követi az aktuális divatot, ezzel szemben ízig-vérig a magyar népzene gyökereiből táplálkozik. Ugyanakkor idegen, nyugati eredetű populáris zenei köntösben jelenik meg, amellyel akkoriban nem is olyan csendes tiltakozást lehetett kiváltani a regnáló kommunista hatalommal szemben. Hozzá kell tennem: az idősebb generáció a politikától függetlenül is berzenkedett ellene. Féltő volt, hogy ez a fiatalság által képviselt úgynevezett „kulturális dühkitörés” elsodorja a lényegét, a műfajban éppen csak kibontakozóban lévő nemzeti sajátosságot.

Mire 1982-ben elkövetkezett a *Kőműves Kelemen*, első színpadi művünk bemutatója, a nézőtéren öszbe hajló halántékok adták az eleven cáfolatát annak, hogy volt valaha generációs feszültség az új zene körül. A fiatalok elsősorban a nevünkre, az idősek és a még idősebbek a várható üzenet miatt jöttek, mégis ez a különbség az előadás végére közös ünneplésben oldódott föl.

Azonban nem a *Kőműves Kelemen* volt a régen tervezett mű.

1971 táján vetettük fel, hogy létre kellene hoznunk egy nagyobb szabású színpadi alkotást. Két téma körvonalazódott bennünk. Egyfelől – az ezredforduló időszakából – az egymásnak feszülő Vajk-István és Koppány, másfelől a – magyar ősmúltból – Atilla nagykirály története.

Keresztény családi indíttatással szoros összefüggésben mindenekelőtt egy belső konfliktust kel-

lett – a magam számára – feloldanom. Ahhoz ugyanis, hogy a régi történetek átélhetőkké váljanak, kikerülhetetlen volt eleink világnézetének, érdekeinek, spirituális felfogásának megértése, az abba való teljes tudati és transzcendens belehelyezkedés. Kevésnek és lekicsinylőnek tartottam a sommás vélekedést: „pogányok voltak”. És akkor a belátás és a szív egyidejűleg lépett működésbe; attól kezdve bennem harcolt István és Koppány, akik egymástól eltérően képzeltek el a magyar jövőt. A végeredményt ismerjük, az előadások minden korábbit meghaladó sikerét – mind a mai napig. Életben tartva a generációkon átívelő reményt egy olyan Magyarország felépítésére, amelyben az „istváni magyar” nem törekszik a „koppányi magyar” megsemmisítésére.

Az *István, a királyt* az ötlet felvetése után 12 évvel, 1983-ban sikerült színpadra állítani. Az Atilla-téma megvalósítása jobban elhúzódott: az első tervek és a bemutató között 22 év telt el. Végül 1993 augusztusában, a margitszigeti színpad ősfái alatt épített impozáns fapalota díszletében megjelent Atilla fejedelem, Réka úrnő, a nyugat-római Aëtius, Leó püspök és még sokan mások.

Az *Atilla – Isten Kardja* opera zeneileg összetettebb, „átkomponáltabb”, mint az *István, a király* – követve elhatározásomat, hogy az új mű nem lehet az *István* sikerének másolata, annak árnyéka. Természetesnek tartottam, hogy a darabnak hordoznia kell azokat a mítoszokat és őstörténetünkről tudott dolgokat, amelyek szélesebb körben meglehetősen ismeretlenek voltak.

Az *Atillát* 16 alkalommal adták elő. A mű sikeres előadásainak háttérében éreznem kellett az emberek csöndes és udvarias bizonytalanságát az opera stílusát és üzenetét illetően, de jóleső volt arról értesülni, hogy ettől kezdve ugrásszerűen megnőtt a kereslet az őstörténetünkkel foglalkozó tanulmányok, könyvek iránt.

Hálás vagyok a sorsnak, hogy olyan útra terelt, amelyen végighaladni különös büszkeséggel tölti el az embert, mert egy nemzet generációkon átívelő szórakoztatását nyújtotta feladatul, de úgy, hogy a lélekemelő pillanatok mellett közösségünk önbecsülését is előidézze, erősítse. Meggyőződésem, hogy hamarosan nagy szüksége lesz az egyetemes emberi gondolkodásnak és erkölcsi megújulásnak a mostanra porig alázott, meggyötört ősi népek tanúságtételére.

Elhangzott 2018. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján a szatmárcsekei református templomban rendezett ünnepségen és ökumenikus istentiszteleten, a Kölcsy-plakett átvétele alkalmából (szerkesztett változat).

Szörényi Levente a szatmárcsekei református templomban

Varga Gábor: Damjanich János (Budapest, 2006)

KISS GY. CSABA

Magyar képek Fiuméről XIX. századi útirajzokban

„Fiumét egy bizonyos nemével a szent
vonzalomnak szerettük említeni...”
(Kossuth Lajos, 1841)

A XIX. századi magyar közösségi képzeletben megformált Fiume-kép bemutatása megérdemelné akár egy monografikus földolgozást is. A kikötőváros – túlzás nélkül mondhatjuk – mágikus helyévé vált a magyar imagináriumban. Irodalmi szövegek, nosztalgia, visszaemlékezések tették azzá. Varázsát többek között az adta, hogy a Kárpát-medence közepén élő szárazföldi magyaroknak a nagyvilágra nyíló tengert és a Mediterráneum délszaki világát jelentette. Ugyanakkor a várost közjogi kapocs fűzte a Magyar Királysághoz. Maga a hely az egzotikum különlegességével bírt, de mégis elérhető távolságban volt az ország középső, nyugati és déli területeitől. A városnak sajátos kultusza alakult ki a magyar kultúrában.¹

Az első, de különösen a második világháború után viszont Fiume eltávolodott Magyarországtól. Nemcsak az új politikai határok vitték távolra tőlünk, hanem a gyökeresen megváltozott világ is, különösen a kommunista diktatúra évtizedeiben. Egy ideig áthatolhatatlan fal választotta el egymástól Magyarországot és a második jugoszláv államot. Magyarországon például hosszú ideig nem volt szabad a nálunk meghonosodott történelmi nevén Fiuménak nevezni a várost. Bármilyen meglepő hagyományunk értetlen félresöprése, előfordul a szabad Magyarországon is, hogy horvát nevén említik magyar szövegben. Ugyanakkor érdemes felidézni: amikor 2003-ban közös horvát–magyar tudományos konferenciát tartottunk odalent, horvát barátaink magától értetődőnek tartották, hogy mi magyarul Fiumét mondunk. Nem lehet úgy tenni, mintha a horvátországi városnak semmi köze sem lett volna az 1918 előtti magyar kikötővároshoz.

Nem csodálhatjuk ezért, hogy a mesés képzelet magasságába emelkedett a város magyar emlékezete. Hogy mégis mennyire élő hagyományról van szó, jól

mutatta, hogy a Skultéty Csaba gyűjteményéből készült *Fiume magyar emlékezete* című kiállítást (kurátora: Benkő Andrea) mekkora érdeklődés fogadta Magyarországon. 2009-ben Budapesten, utána pedig a következő években még négy városban mutatták be. Sok látogatója közül akadt talán olyan is, aki nem gondolta, hogy ez a város ma is létezik, és egykönnyen személyesen is felkereshető Horvátországban.

A továbbiakban a magyar utazási irodalom néhány fiumei vedutáját szeretném bemutatni a XIX. századból. Az utazási irodalom viszonylag tág kategória, különböző változatai vannak az útirajztól kezdve az útinaplóig, az útleírásig és az útkönyvig. Általában a szépirodalom határsávjára helyezik e szövegeket. Hogy a magyar kultúrában is milyen jelentős művek születtek ebben a műfajban, igazolásul csak Petőfi Sándor és Hamvas Béla nevét említem. Az itt tárgyalandó művek részben útinaplók, részben pedig útirajzok. Irodalmunk nem egy klasszikusának tollából született Fiuméről értékes alkotás, Jókai Mór-tól Kosztolányi Dezsőig. A XVIII. század végén Mária Terézia ismert rendeleteitől (1776, 1779 a corpus separatumról) kezdődött a város magyar „felfedezése”. Ennek elsősorban gazdasági és politikai okai voltak. Itt utalnék a modern nemzetállami (magyar és horvát) tervek, illetőleg a kikötő jelentőségére. A várost is részletesen tárgyalja gróf Teleki Domokos 1796-ban megjelent útleírása (*Egynéhány hazai utazások leírása Tót- és Horvátországnak rövid esmeretéseivel*).

A városról szóló XIX. századi magyar utazási irodalomnak két fő korszakáról beszélhetünk. Az első az 1830-as és '40-es évekre esett, a másik pedig a század utolsó három évtizedére.

A reformkor évtizedeiben jelentős politikusaink – Széchenyi István, Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos – sorra felkeresték a kikötővárost. Élményeiket, emlékeiket naplófeljegyzésekben, publicisztikai írásokban örökítették meg. Ebben az időszakban (egészen pontosan 1830 és 1839 között) Fiumében élt a város gimnáziumának első magyar nyelvet tanító tanára, Császár Ferenc, a sokoldalú irodalmár, aki magyar nyelvkönyvet készített olaszoknak, és aki itteni élményeit elbeszélésekben és versekben örökítette meg. 1842-ben ismeretterjesztő munkát adott ki Pesten és Budán *A fiumei kikötő* címmel.

Széchenyi István, a magyar reformok elindítója németül írt *Naplójában* először 1828-ban számol be itteni tartózkodásáról. Később több alkalommal vissza-

¹ E téma irodalmi részével több publikációban foglalkoztam már (a legutóbbi: *Fiume a magyar irodalomban*, *Életünk*, 2009/9., 52–58.)

tért ide, találkozott a helyi elit képviselőivel, bejárta a környéket is. Wesselényi Miklós 1836. június 1. és 13. között tartózkodott a városban és környékén. „Fiume sokat szépült azon 21 év óta, hogy én nem láttam. Épült, csinosodott, töltés által egy új piaca támadt, melynek Ürményi-piac a neve. Most igen jó trottoirjai vannak; sár és por soha sincs” – olvassuk *Naplótöredékeiben*. Kossuth Lajos 1842-ben jelentette meg cikket *Duna és Fiume* címmel a Pesti Hírlapban, amelyben a fiumei vasút megépítését szorgalmazta. Személyesen 1845. október 29-én érkezett meg a városba, levélben számolt be feleségének az utazásról és megérkezéséről. „Lakom igen nagyszé-
rűen gyönyörű. [...] Ablakaim a tengerre nyílnak, melynek örökké változó színjátéka egy kimeríthet-
len élelet. Sorban horgonyok ablakom alatt, vagy tíz kereskedői háromárbcos hajó, mik Magyarország feles természeti kincseit a világ távol részébe vien-
dik...” 1846-ban látott napvilágot híres *Tengerhez magyar! el a tengerhez* című cikke, amelyben szintén a vasútépítés fontosságát hangsúlyozza. Érdemes idézni szavait: „Engem a mi tengerünkhöz a fiumei vasút építése vitt el. Ennek a vasútnak az építése, mellyel örökre eljegyezzük a Dunát az Adriával, a magyarokat a világ civilizációjával, és ez egyben eljegyzési gyűrű lesz a magyarok és horvátok között, akik hat évszázad békés együttélés után öreg korukra veszekednek.”

T. Csapó Ida a kormányzónak, Nemeskéri Kis Pál fiumei és tengerparti kormányzónak volt a felesége, aki 1837-től 1848-ig élt a városban. Jótékonykodásának emlékezete hosszú ideig megmaradt, a második világháború előtt még utcája is volt a városban. (A helyi magyar közösség törekszik ennek visszaállítására.) Az ő *Naplójegyzetei* értékes forrást jelentenek a korszakhoz, a fiumei elit társasági életéhez. 1838. augusztus 10-i följegyzése a földrengésről: „A következő pénteki nap örökké emlékezetes marad Fiuméra. Már reggel hallatszott több, kimondhatatlan, irtózatos dübörgés a föld öléből! Este nyolckor nagyon megrendült a föld, a megrepedt falakról minden lehullott, megcsöndültek a harangok, téglák, kődarabok estek le.” Tanulságos, amikor beszámol arról a vacsoráról, amelyen férjével Széchenyit és Kossuthot együtt látták vendégül.

1846-ban látott napvilágot a *Magyarföld és népei eredeti képekben* című reprezentatív kiadvány Vahot Imre szerkesztésében. *Fiume és a magyar tenger-
mélék* bemutatására a kötet szerzői közül Kolmár József

szerkesztő, újságíró vállalkozott. Ez az írás is dicséri a hely földrajzi fekvését, a város fejlődését. „A város naponként szebbül, és kellemdus tájékaival beillenék egy kis édennek, ha a körülvevő tar hegyek hamuszín helyett a tenyésző élet virító zöldjébe öltöztetnék. [...] látni környékeket, hol olajfa, füge, mandula, bor és más déli gyümölcsök bámulatosan tenyésznek... / A régi város rendezetlen zeglyuk, keskeny utcákkal, de annál rendesebb az újváros, nyílt és barátságos képével és csinos járdával. Említést érdemel utcái közt a corso... s piacai közt az Ürményi-tér; házai két- és háromemeletesek.”

A következő korszak a XIX. század utolsó három évtizedét jelenti. Az első említésre érdemes útirajz szerzője Herman Ottó, a magyar tudomány utolsó polihisztorja, aki biológiától a néprajztudományig végzett kutatásokat; ő nem vándorkedvből, hanem kényszerből járt az Adrián. Fiatal emberként sorozták be – büntetésül – katonának, s 1859-ben vitték egységével a Bécs–Trieszt vasútvonalon Szentpéterig, onnan pedig gyalogosan kellett lemasírozniuk Fiuméba. Csak 12 évvel később közölte *Adriai képek* címmel cikksorozatát katonaelményeiről a Vasárnapi Újság hasábjain. Neki a város elsősorban a tengerrel való találkozást jelentette. „Fiuméba érve, nem törődtem a házakkal, emberekkel, a hegyszámra felhalmozott narancsokkal, mert a tenger kellett nekem. [...] A szakadó est is ott talált. Az örök tükörben néztem a csillagokat, mint ingott és cikázott fényük a hullámokon; és néztem az éji halászok sajkatüzét, a tenger pásztortüzeit, melyeknek fénye mint egy tűzkigyó futott végig a tükröző vizeken.” A kikötővárost így jellemezte: „Furcsa bogpontja a nyelveknek s így az emberfajtáknak is.” Kíváncsian járt a piacon, különösen a halfajták és a déligyümölcsök érdekelték.

Az osztrák–magyar és a magyar–horvát kiegyezés éveiben élénkebb lett Magyarországon a Fiume utáni érdeklődés. Politikusok, újságírók és költők idézték fel a kikötővárosnak és környékének politikai, illetve gazdasági jelentőségét, mediterrán szépségét. Jókai Mór írta napilapjában, a Honban 1867. március 15-én: „Fiume Magyarországra nézve nem csak egy hű leány eszményi képe, hanem egy igen prózai szükség... Fiume az egyedüli ajtó, amelyen keresztül Magyarország a világkereskedelemmel egyenes összeköttetésbe léphet...” Egyébként az író 1881 szeptemberében járt először a városban és az akkori Európa szállóban – a tengerparti sétányon található épületen néhány éve emléktábla őrzi az emlékét. Fontos változást jelen-

tett a kikötőváros életében, hogy 1873-ban elkészült a Budapest–Zágráb–Károlyváros–Fiume vasútvonala. Újabb kereskedelmi lehetőségek nyíltak ezzel, és megkezdődött az adriai turizmus ebből az irányból is.

1881-ben két jelentős honismereteti munka jelent meg magyarul a városról: Jakab Elek: *A magyar Fiume* és Lázár Gyula: *Fiume – a magyar korona gyöngye*. („A magyar korona gyöngye” epitheton ornans a hagyomány szerint Kossuth Lajostól származik, először ő írta le egy levélben, amelynek címzettje Antun Walluschnig, a Fiumei Kereskedelmi Kamara elnöke volt.)

Tanárokból, kormányzósági tisztviselőkből, újságírókból, üzletemberekből kis magyar kolónia is alakult a városban. Közéjük tartozott Kánya Emília, az első női magyar lapszerkesztő, aki 1884 decemberétől élt itt. Érdemes idézni visszaemlékezéseiből, mit jelentett neki a mediterrán táj: „El voltam ragadtatva a pompás vidék, a tenger nagyszerű szépsége által, de leginkább elbájtolt a dús déli növényzet, mely mindenütt körülvett. A babérdők, a februárban virágzásban álló kaméliafák, magnóliák, a szabadban tenyésző pálmák, yukkák, rododendronok, azéleák, nem is említve a jácintokat, és az üde, kívánatos, dús növényzetet, ahová a szemem csak tévedt, és mindezen felett az örökké élő, mozgó, hullámos, titokzatos tenger változó, fényes színjátékával.” Ebben az évben látott napvilágot az első modern magyar útikönyv is a kikötővárosról és környékéről. Kenedi Géza, a neves újságíró volt a szerzője *A Quarnero, Fiume és Abbazia* című könyvnek, amely gazdag művelődéstörténeti és gyakorlati tájékoztatást nyújtott az egyre nagyobb számú érdeklődőnek. Szintén ő készítette el az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című magyar és német nyelvű sorozatban a Fiuméről szóló részt.

A magyar millennium 1896-os alkalmára nagyszabású monográfia-sorozat készült az ország megyéinek a bemutatására Borovszky Samu szerkesztésében. 1897-ben látott napvilágot Budapesten a *Fiume és a magyar-horvát tengerpart* című könyv (szerkesztője: Sziklay János újságíró, művelődéstörténész). A gazdag tartalmú kötet a város és a tenger mellék történetét, kultúráját, irodalmát mutatja be. Szerzői között ott találjuk a várossal foglalkozó kitűnő szak-

emberek, tollforgatók legjavát, mint például a topográfiai leírást elkészítő Sziklay Jánost, Ernesto Brelich városi tanácsost (a magyar irodalom fordítóját), Nicolò Gelletich-et, a városi képviselő testület alelnökét, Fest Aladár főgimnáziumi igazgatót. A XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedében számos magyarországi középiskola programjában szerepelt néhány napos fiumei-tengerparti tanulmányi kirándulás; nem egy ilyen utazásnak az élményeit megörökítették azután az iskola értesítőjében vagy külön füzet formájában jelentették meg. Ez volt az az időszak, amikor jelentős mértékben föllendült az adriai turizmus, magyar nyelven is számos gyakorlati célokat szolgáló bédekker látott napvilágot.

Befejezésül Szinnyei Ottmár vitorlás útirajzát szeretném említeni. 1892-ben jelent meg *Magyar lobogó alatt az Adrián* címmel Budapesten. Szerzője egy budapesti tisztviselő, aki többek között újságírással, műfordítással is foglalkozott. Valójában ez az egy könyve született – egy adriai vitorlással tett utazás színes története. Leírja, hogyan készült el Györök Leó (az 1870-es évek Fiuméjének érdekes alakja, nyelvtanár, festő) Kurul nevű vitorlása, amellyel nekivágtak a tengernek. (Indulás előtt öt napot töltöttek a kikötővárosban.) A könyv második fejezete mutatja be Fiumét és a város fölötti Tersattot. Plasztikus képekben jelenik meg itt előttünk a modern tengerparti sétány, a riva, az Óváros, a Fiumara folyó melléke, a kikötő, az osteriák (vendéglők). Az új vásárcsarnokról azt olvashatjuk, hogy Fiume e tekintetben még Budapestet is megelőzi. „Kora reggel nagy élénkség uralkodik ezen a tájon. A fiumei gazdaasszonyok cselédjeikkel ott sűrögnek-forgognak a kirakott élelmiszerek körül és nagy hangerővel alkuszhatnak a kofákkal, kik éppen olyan pergő nyelvűek és szabadszájúak, mint akár a mieink. Az utolsó árucsarnok, melyben a tengernek mindenféle alakú és színű szörnyetegeit árulják, leginkább érdekelt bennünket. Tarka-barka tengeri halak, óriási rákok, tengeri pókok, ehető kagylók, polypok, sepiák, tengeri tüsköncök várják itt a vevőt.”

A magyar kortársak a XIX. század végén Fiumét bizonyos tekintetben Budapest testvérvárosaként tartották számon. Kétségkívül volt hasonlóság köztük – egyfelől a modern építészet, másfelől a páratlanul dinamikus fejlődés vonatkozásában.

Közép-Európa: oda-vissza

Interjú Kiss Gy. Csabával

Ahogy létezik transzatlantizmus, európaiság, úgy létezik közép-európaiság is. A Közép-Európa-kutatásnak Kiss Gy. Csaba József Attila-díjas irodalomtörténész, művelődéstörténész, korábban a zág-rábi, a nyitrai, a prágai, jelenleg a varsói egyetem oktatója, az egyik emblematikus alakja. Kovács István a szellemi formálódás időszakáról, a lengyelországi autóstoppos „portyázásokról”, a határon túli magyarság „felfedezéséről”, az Eötvös kollégiumi évekről, a magyar tanszékek helyzetéről, az egyetemi ifjúságról, valamint a szomszédos országokkal való viszonyunk alakulásáról kérdezte a történészt.

– 1963-ban, annak a korszaknak a kezdetén érettségiztél és kerültél egyetemre, amikor – a közvélekedés szerint – kicsit szabadabban lélegezhetett az ország. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy miután a társadalom kellőképpen megtört. Miként érzekted ezt a változást?

– Érezhető volt a légkör enyhülése a terror és megfélemlítés éveitől. Gimnáziumi osztályunk például elmehetett 1963 májusában egy néhány napos prágai kirándulásra. Persze, azokban a hónapokban nekem az érettségi és a fölvételi volt a legfontosabb. Jól emlékszem a nyári napra, amikor édesanyám hozta a hírt, hogy 20 pontos lett a fölvételi eredményem. Ez volt akkor a maximum. Szokás szerint az utcán csellengettünk a fiúkkal, azonmód meghívtam őket egy korsó sörre a Zöld Lugasba. Az egyetem azután kisebb csalódást okozott: a német tanszék stílusa poroszosan merev volt, a magyar szak órái unalmasak. A József Attila Gimnázium valahogy szabadabb levegőjű volt, vitatkoztunk az irodalomról, a Nagyvilágot és az Új Írást olvastuk. Egyetemi csoporttársaim között kissé idegennek éreztem magam, eleinte nem

találtam jó barátokra. Olvasni viszont rengeteget olvastam, készítettem magamnak listákat az olvasandókról: történelem, világirodalmi klasszikusok, kortárs magyar írók, igyekeztem tájékozódni a folyóiratok segítségével. Ekkortájt fölpuhult egy kissé a „rendszerrel” szemben éveken át meglévő paszszív rezisztenciám, kétségtelen volt az enyhülés, de a hivatalos szövegek továbbra is taszítottak. Alapvető bizalmatlanság volt bennem a felnőttek világával szemben. Valami lázadó indulat. Harmadikos gimnazista koromban lettem KISZ-tag, amit erkölcstelen kompromisszumnak tartottam. Hosszas otthoni rábeszélésre tettem meg – az egyetemi fölvételi reményében.

– Több írásodban említed, hogy Jean-Paul Sartre és Albert Camus műveinek hatására eszmélkedő fiatalemberként egy ideig egzisztencialistának vallottad magad. A közöttük fennálló eszmei-morális különbség nyilván megérintett – már csak a magyar ’56-hoz való eltérő hozzáállásuk kapcsán is. Bár nem tudom, hogy ez az 1960-as évek közepén, a „felejtetés” légkörében mennyire volt közismert. Felfedhető volt akkor a közöttük lévő morális különbség, s ha igen,

ennek lényegét miben láttad akkor, miben látod ma?

– Az egzisztencializmus inkább ifjonti fölbuzdulás volt, Divinyi igazgató úr helyettesítő tanárként történt föllépésének hatására. Tetszett nekem, hogy ez a szellemi áramlat irodalmi művekben is megjelent, s a XX. századi ember morális dilemmáira keresett választ. Akkoriban bizonyos korábbi eszmei irányzatokat végképp meghaladottnak éreztem, mintha 1945 vagy 1947 történelmi cezúrája egyszer s mindenkorra eltemetett volna minden „konzervatív”, jobboldali gondolatot és az egész születésem előtti Magyarországot. A baloldali eszmevilágban kerestem a „fennállótól” különböző gondolatokat. Igyekeztem végigolvasni Sartre, Camus, Simone de Beauvoir nálunk elérhető írásait. A Közönyt például franciául, mert azt olvasták stilisztikai gyakorlaton a francia szakosok. Sartre-tól *Az ördög és a jóisten* című drámája kerített hatása alá. Egyfajta példázat volt ez. Götz, a német parasztháború hadvezére (akiről Goethe is írt drámát) tudatosan leszámol minden gátlással, a gonoszt akarja szolgálni, lázad Isten és az emberi élet elfogadott

Barátokkal a sarkon

normái ellen. Azután kiderül, hogy tetteinek következményei szándékaival éppen ellentétesek lettek. Amikor pedig a jót akarja művelni, annak szörnyű következményei lesznek. Vagyis eszerint a jó és a rossz nem abszolút értékek. A belső szabadságáért küzdő ember magányosságának a drámája ez. A szabadsághiányos korban engem a szabadság kérdése foglalkoztatott, saját magam szabaddá teremtése: miképpen lehet szabadnak lenni a „rendszer” szabályaitól és a polgári normáktól, sőt a történelmi meghatározottságtól is. Érdekelt a múlt, de tizenkilenc évesen úgy gondoltam, a magyar történelem (benne '56, amelyet XIX. századi, kissé anakronisztikus forradalomnak tartottam) nyomasztó terhét le kell vetni, a jövőbe érdemes nézni inkább.

Azt jó ideig nem tudtam, mi volt pontosan Sartre és Camus '56-tal kapcsolatos álláspontja között a különbség. Sartre nem tudott teljesen megszabadulni attól a képzetétől, hogy azért maga az „eszme” és a Szovjetunió valami jót képvisel, ha a megvalósítás

gyakran borzalmakkal járt is. Még a '60-as évek elején olvastam Camus klasszikus szövegét (*A magyarok vére*) a forradalomról. Ha egyszer eljön az idő, gondoltam, ugyanúgy kívülről kellene megtanulniuk a diákoknak, ahogy Kossuth megajánlasi beszédének befejező részletét mi tanultuk az általános iskolában.

– *Az egzisztencialista filozófiában gyökerező olvasmányélmények mellett életre szóló, valóságos élményt a lengyelországi autóstoppos portyázások jelentettek. Ezek mennyiben oltották ki a fenti olvasmányok hatását? Mikor rajzoltad be térkép-kalendáriumodba az első lengyel útvonalat, s mik voltak annak a „várakozási pontjai”? Miben látod a lengyelországi autóstoppos utak jelentőségét nemzedéked számára, és mik voltak a személyes hozadécai?*

– Az autóstopp bizonyos értelemben az egzisztencialista gondolat megélése. Maga az utazás ad szabadságérzést, az autóstopp pedig kalandot és kiszámíthatatlanságot hozzá. Te választod az utat, de ezernyi körülménytől függ, ho-

gyan s mikor éred el a célt. Lengyelország ráadásul külön szabadságélményt nyújtott: szabadabban beszéltek ott az emberek, léptenyomon tapasztaltuk, hogy sajátos kultusza van a magyar forradalomnak. Nem úgy, mint nálunk. Lengyel nemzedéktársainknak tudatában ott volt a történelem, a közeli (varsói fölkelés) és a távolabbi is. Ott tudatosítottam magamban, hogy akarva-akaratlanul, velünk is folytatódik a magyar történelem.

Úgyszólván kisgyermekkoromtól bennem volt a vándorlás vágya. 1958 karácsonyára kaptam *A Föld és lakói* című könyvet (a Pesti Hírlap kiadása 1938-ból). Éveken keresztül fontos olvasmányom volt. Az '50-es évek elején a külföld elérhetetlennek látszott, az elzártság volt eszmélkedésem egyik élménye. A határ. Kivételes eseménynek tartottam, hogy 1958 nyarán gyermeküdtetés keretében három hétig kint lehettem az NDK-ban. Ott értettem meg, hogy van értelme nyelvet tanulni. Tízéves koromtól jártam német órára, amit fölösleges időtöltésnek tartottam, hiába biztatott rendre a balti német származású Irma néni, hogy jól megy nekem.

A lengyel autóstoppos út törvénytörő és véletlen volt. 1964 nyarán egyik osztálytársammal, Korchmáros Imrével vágunk neki, követvén az akkori fiatalok divatját. Elkészült az útiterv: Zakopane, Krakkó, Varsó, Mazuri-tavak, tenger. Kelet-európai autóstérkép hozzá. Váltottunk lengyel pénzt. Két-háromhetes utat terveztünk. Gdyniából barátomnak – nagyjából két hete voltunk úton – haza kellett mennie; némi töprengés után én viszont maradtam. Megnéztem még Gdanskot, azután indultam vissza Łódź felé, majd

Krakkóba, ott az út kezdetén megismert fiúkhöz mentem a kollégiumba (Ulica Gramatyki). Meggyőztek, maradjak még, szereztek ebédjegyet, kezdtek tanítani lengyelül. Így lett másfél hónap az én „nagy utazásom” időtartama. Többször elmondtam, leírtam már, hogy ott, a krakkói Nagypiacon fordult meg az életem. Közép-Európa felé. Persze, tizenkilenc évesen ezt nem tudtam. De célt és föladatot innen kaptam, ha nem is tudtam, hogy egészen pontosan mit. Úgy kezdtem a nyelvtanulást, ahogy a kisgyermek is tanulja a nyelvet, mondtam, amit hallottam. Később persze kellett hozzá nyelvkönyv és Varsányi Pista bácsi kivételes nyelvórái a budapesti Lengyel Intézetben.

Nemzedékünkben a lengyel stopposok úgyszólván külön kasztot alkottak, adtuk egymásnak a címeiket, az ötleteket. Lengyelország kétségkívül nyomot hagyott a '60-as, '70-es évek fiatal magyarjaiban. Fölszabadító élményt adott, hogy működhetnek diáklubbok, vannak jazzhangversenyek, nálunk nem látható nyugati filmek, avangarde festők kiállításai. És, hogy rendszer ide vagy oda – szabadabbak, mint mi. Művészek, tudósok, politikusok, műszaki szakemberek, orvosok, egyetemi tanárok sora járt annak idején autóstoppal Lengyelországban. Örülök, hogy emlékanyaguk gyűjtése megkezdődött.

Meghatározó ifjúkori utazásaimból kettőt kell még említenem. 1967-ben jártam első alkalommal a tavaszi szünetben – egy bő hétig – Erdélyben. Nagyváradon, Kolozsváron és Brassóban. Nagy hatással volt rám ez a találkozás a kisebbségi magyar sorssal, a magyar kultúra egy másik érvényes

A ház előtt (1962)

változatával. Valahogy a tudatomban addig Erdély a múlt dobozához tartozott. Tamási és Nyirő kötetei megvoltak otthon, olvastam őket, ekkor szembe kellett nézmem azzal, hogy mennyire része a magyar jelennek Erdély, az ott élő magyarok, kultúrájuk, irodalmuk, küzdelmük a megmaradásért. A következő évben pedig jött Pozsony, a prágai tavasz friss szellőjárása idején: a beszélgetések a malomvölgyi kollégiumban magyar és szlovák fiúkkal, a tüntetések, az újságok és a szlovák nyelv közelsége a lengyelhez. A Kossuth-nóta a Nagy Ferencesek borozójában, ahol a szlovákok még hangosabb dalalással válaszoltak; itt kezdtem beteljesedni Közép-Európa.

Az ezredfordulón a Duna Televízió stábjával végigbarangolhattam térségünket. *A Határtalanul* című tízrészes sorozatot valójában egyetemi előadásaim (*Nemzeti mítoszok és jelképek Közép-Európában*) illusztrációjának gondoltam, néha föl is használtam aláfestésül

egy-egy részletet. Végigjárhattam így fontos emlékhelyeket Karlócatól a lengyelhoni Gnieznoig és Szarajevótól a Tátráig, tovább a csehek szent hegyéig, a Rípig, megnézhettem, hol találkozik a Poprád és a Dunajec, a két „hűtlen folyó”.

– *Magyar–német szakos voltál. Nem bántad meg, hogy a német szakot választottad, és nem a franciát? Bár annak idején – sajátos kényszerből – kacérkodtál a cseh szakkal is...*

– A német szakot választottam, mert jobban tudtam németül, mint franciául. A cseh szak csak rövid ideig jött szóba. Könyvtáros volt a gimnáziumban Lojka Kati néni – Pozsonyból kiebrudalt magyar –, ő kezdett csehül tanítani, de az év végére kiderült, hogy a felvételin megszűnt a származás szerinti pontozás, ami engem hátrányosan érintett volna, így későbbre halasztódott Közép-Európa. Nagyon tetszettek a XX. századi cseh költők, megmaradt bennem Nezval, Seifert, Wolker verseinek az íze.

Sajnáltam persze, hogy nem lettem francia szakos, még a lányok is szebbek voltak náluk.

– *Említéd korábban, hogy az egyetemi évek voltaképpen az Eötvös Collegiummal kialakított kapcsolatoknak köszönhetően vésődtek emlékezetedbe, és maga a bölcsészkar az általad végzett szakokkal együtt teljesen elhomályosult. Mit jelentett számodra a Collegium, a kollégiumi társak, tanárok?*

– Nekem valóban fontos közöség lett a Collegium, bár nem voltam tagja; eleinte focizni jártam oda, elég közel laktunk a Ménesi úthoz. Minden individualista hajlamom ellenére a jó közösséget mindig értékeltem. Gyerekkoromtól meghatározó közeg volt számomra az utcabeli fiúk társasága, mindmáig évente tartunk találkozókat. A gimnáziumi osztály szintén igazi közösséget jelentett, nagy mértékben osztályfőnökünknek, Palotás Jánosnak köszönhetően. A szó valódi értelmében alma mater volt az akkori József Attila Gimnázium (a Szent Imre szellemiségét is tudta valamennyire őrizni), többségükben háború előtt végzett, kitűnő tanárokkal, nagyszerű könyvtárral (másodikos koromtól vállaltam ott szolgálatot), sportdélutánokkal. Az egyetemen az első években egyre több Eötvös-kollégistát ismertem meg, ők, mint ha más szellemiséget képviseltek volna, mint budapesti kollégáink.

Nem tudom, emlékszel-e rá, 1967 szeptemberében te hívtál el Czine Mihály szemináriumára a határon túli magyar irodalmakról. Észre kellett vennem, hogy ez az éppen csak megtört téma (stiliztikai szemináriumon volt akkoriban tanár, aki fölháborodott, amikor valaki Reményik Sándor versét szerette volna elemezni) hány föl-

készült hallgatót vonz. Olyan diákokat, akik meglehetősen jól ismerték irodalmunknak ezt a részét. Itt ismertem meg közelebről – mások mellett – Bakos Istvánt, Kósa Lászlót, Szabó Tibort, Varga Lajost (Mártont). Jártam a kollégiumi rendezvényekre, beleértve természetesen a bálakat-bulikat. Innen volt kapcsolatom atyai barátunkkal, az irodalomtörténész Kiss Ferencel. Az egyetem befejezése után is oly gyakori vendége voltam a Collegiumnak, hogy nem egy utánunk végzett hallgató csodálkozik néha azon, hogy nem voltam kollégista. Sokat jelentettek a beszélgetések, a viták olvasmányokról, irodalomról, történelemről. A hatvanas évek végén Kósa László tartott Kelet-Európa-szemináriumot, ahová meghívta az előttünk járó nemzedék képviselőit, ami jó alkalom volt ez ismeretek bővítésére, személyes kapcsolatok kialakítására. A Collegiumban kezdődött Kósa Lacival barátságunk. Jó fél évszázada. Egyetem után sokszor megfordultam a Collegiumban, március 15-i ünnepeken, irodalmi esteken. 1974 és 1977 között azután az épületben működő Irodalomtudományi Intézetben voltam aspiráns (ma doktorandusznak mondanánk).

– *Diplomád megszerzése után a pedagógia világába kerültél, a Felsőoktatási Kutatócsoportba, majd a Köznevelés szerkesztőségébe, így betekinthetél az ország oktatási rendszerébe. Te számoltál be például 1972-ben az első olvasótáborról, amelyet Felsőtárkányban tartottak. Nagy Attila felméréséből tudjuk, hogy a következő évtizedekben 15.000 fiatal fordult meg az általános- és középiskolásoknak rendezett olvasótáborokban. Másról sem olvashattunk akkor,*

minthogy válságban van a magyar oktatásügy. Közel negyedszázada tanítasz egyetemeken. Milyennek látod most – és tíz, húsz évvel ezelőtt milyennek láttad – az egyetemekre bekerültek felkészültségét?

– Sok szála van a kérdésednek. Első munkahelyemen használhattam lengyel nyelvismeretemet. Jan Szczepeński a felsőoktatás szociológiájáról írott könyvének kontrollszerkesztését kaptam föladatul. Ez volt első szerkesztői munkám, később volt módom folytatni a Köznevelés, majd a Nagyvilág szerkesztőségében. A pedagóguslapnál sok tapasztalatot jelentett a rendszeres országjárás. Megismerhettem a helyi vezetők szemléletét, az iskolaigazgatók hatalmaskodását, és a korszerűsítésnek hirdetett, ám rendkívül negatív következményekkel járó iskolakörzetesítést, ami a helyi iskola bezárásával települések százainak megfajlásához járult hozzá. Vidéken akkor nem egy helyen meglehetősen feudális viszonyok voltak – kommunista módra. Szereztem némi áttekintést az iskolarendszerről, ezt a tudást fölhasználhattam, amikor egy pártvizsgálat keretében 1973-ban összefoglaló tanulmányt készítettem a határon túli magyar oktatásügyről (mint pártonkívüli honoráriumot is kaptam érte).

Az olvasótáborok juttatják eszembe sok „hódoltság” próbálkozásunkat. Mert az olvasótáborokban a fiatal magyar írók valójában gondolkozni tanították a résztvevőket, arra, hogy észreveggyék a hazugságokat. A hivatalos szervek nem is nézték jó szemmel ezt a vállalkozást. Bennünk pedig volt hajlam keresni a réseket, miképpen lehet – kijátszva az „elvtársakat” – bizonyos értékeket

Stoppolás közben Lengyelországban (1963)

képviselni. Hogyan lehet kibújni a cenzúra alól. Nem kevés energiával, ügyes taktikával irodalmi esteket, rendezvényeket szerveztünk. Lengyel összeállítást a Tiszatájba, amelyben ott voltak az akkor hazájukban éppen tiltás alatt lévő költők. Kapcsolatokat kerestünk a szomszéd országokban, s egyhamar kiderült, hogy a „szocialista internacionalizmus” (értethető nyelven: szovjet imperializmus) nem veszi igazán jó néven, ha a „tábor” nemzetei jobban meg akarják egymást érteni. A ’80-as évek elején tervet állítottam össze a TIT-nek egy *Szomszédaink és előítéleteink* című előadásorozatról, amelyben a kölcsönös nemzetképeket mutattuk volna be. A legfelső helyen (pártközpont) mondtak rá nemet.

Amikor 1994-ben oktatóként egyetemre kerültem, azzal a nemzedékkel találkoztam, amely a ’70-es évek második nevében született. Nagy a különbség köztük, és az évtizeddel később születettek

között. A mai fiatal nemzedék fölkészültségéről szólva nem szabad elfeledkezni arról, hogy forradalmi változások következtek be az információszerezésben és -közvetítésben. Nem ismerem a statisztikákat, de tapasztalatom szerint jóval kevesebbet olvasnak a mostani fiatalok. Pedig én humán (irodalom, történelem) szakos hallgatókkal voltam/vagyok kapcsolatban. Így van ez Prágában, Varsóban és Budapesten is. Csökkent a család és az iskola szerepe a kultúra (széles értelemben véve) közvetítésében. A világirodalom klasszikusait alig ismerik a hallgatók, különösen ha terjedelmesebb műről van szó. Minden negatív tendencia ellenére a fiatalok között ma is megvan az a szűk réteg (soha nem volt túl nagy), amely komolyan érdeklődik az irodalom és a történelem iránt. A tárgyi tudást tekintve az egyetemre kerülők fölkészültsége kétségtelenül gyöngébb lett. Ami a mai információszerezési lehetőségeket nézve önmagában nem tra-

gédia, ha az iskolai tanulmányaik alatt elsajátították a tájékozódás módszereit, ha nem hisznek el mindent a wikipédiának, és képesek önálló véleményalkotásra, ha otthonról, az iskolából határozott értékrendszert hoznak magukkal.

– *Közel két évtized alatt több közép-európai egyetemen (Zágráb, Nyitra, Prága) oktattál vendégtanárként, hetedik éve a Varsói Egyetem Magyar Tanszékén tanítasz. Milyen a magyar szak (magyar irodalom–nyelvészet és kultúra) iránti érdeklődés az illető ország fiatalságának körében? Mit kellene tenni a magyar szak népszerűsítése érdekében?*

– A vándortanár, írtam *Budapest–Zágráb: oda-vissza* című könyvemben, olyasféle, mint a dróttostót: nem fazekakat foldoz, hanem a magyar kultúrát próbálja beletölteni nem-magyar fejekbe. A magyarságkép alakítása, kapcsolataink működtetése szempontjából nélkülözhetetlen főladatot tölthetnek be a magyar tanszékek

Esztergomban Waclaw Felczakkal (1985)

Közép-Európában. Helyzetük, mint általában a kis tanszékeké, nem könnyű. A bolognai rendszer bevezetése nem kedvezett nekik. Őszintén szólva, jövőjükkal kapcsolatban vannak aggodalmaim, ha talán nem is annyira rossz a helyzet, mint Nyugat-Európában (Sárközy Péter írt erről a Hítel 2017. 11. számában). Átfogó támogatási tervre volna szükség – figyelembe véve a különböző országok eltérő helyzetét. A hungarológiai felsőoktatás nem olyan tevékenység, mint a külföldi magyar intézeteké. Ezek a tanszékek, lektorátusok egy másik állam oktatási rendszerében működnek, ottani igények szerint. Így a helyzet alapos ismeretében lehet csak tervezni. Érdeemes volna külön magyar ösztöndíjakat biztosítani a legjobb hallgatóknak, lehetőséget teremteni nekik magyarországi doktori képzésre, nemcsak magyar irodalom- és nyelvtudományból, hanem történelemtudományból és politológiából is. Tapasztalatom szerint, az állandó szervezeti változások következtében nem volt folyamatos és módszeres építkezés az elmúlt két évtizedben e területen. Sokszor emlegettem a Fiumei Egyetem példáját, ahol a Bölcsé-

sztudományi Kar szeretett volna magyar lektorátust (2004-ben szándéknyilatkozatot is elfogadtak erről), hiába jártunk a Kroatisztikai Intézet akkori vezetőjével a Ballasi Intézetben, nem történt semmi ebben az ügyben. Tegyük hozzá: nem sűrűn fordul elő, hogy egy szomszédos ország egyeteme magyar lektort szeretne. Úgy gondolom, a magyar tanszékek megerősítése mellett szükség volna új lektorátusok indítására, hiszen magyar nyelvismeretre társadalomtudósoknak, idegenforgalmi szakembereknek is szükségük lehet, nem beszélve a szakfordítókról. Érdeemes volna alaposan tanulmányozni azoknak a hungarológiai műhelyeknek a tevékenységét, amelyek már nem működnek, átalakultak, például Brűnnben vagy Besztercebányán. Hatékonyabban kellene közvetíteni azt az üzenetet, hogy olyan érték lehet a magyar kultúra és nyelv ismerete, amit megbecsül a piac is. A Varsói Egyetem Neofilológiai Karán például komoly presztízse van a magyar szaknak, hallgatóink büszkék magyar tudásukra. Csodálkoztak is Budapestre készülő diákjaink, amikor az ösztöndíjat biztosító magyar szervezet nekik angol nyelven

küldött tájékoztatást. Ha fontosnak tartjuk a külhoni hungarológiát, jobban kellene ügyelni az ilyen szimbolikus gesztusokra is.

– *Elterjedt vélekedés, hogy a térségben a lengyelek szeretnek bennünket igazán. Budapest–Zágráb: oda-vissza című köteted szinte minden írása a horvátoknak írántunk, az 1990-es években fellobbant és tartósan bizonyuló rokonszenvét villantja fel, s arra is utal, hogy a horvát alkotmány rögzíti a 800 éves társországi viszonyt. Ugyanakkor egyik írásod (Interliber – magyarokkal) arról szól, hogy mennyire felkészületlenek a hazai illetékesek a felénk irányuló „barátság” befogadására. 2003-ban a zágrábi könyvvásáron Magyarország volt a díszvendég, és a Hungarofest rendezői a standra szerbre fordított magyar könyveket készültek kirakni. Máshol is tapasztaltál ilyen botrányos felkészületlenséget? Mit lehetne tenni?*

– Minden tekintetben nagy kaland volt számomra a zágrábi vendégtanárság. Valóban nagy rokonszenvtőként volt ott a délszláv háború idején és közvetlenül utána. Az előítéletek példa nélküli megfordulását lehetett tapasztalni. Nem jól sáfarkodtunk vele. Félkészületlenek voltak erre diplomataink 1994 és 2002 között. Akkor lehetett volna megalapoznunk tudományos és kulturális kapcsolatainkat, és közös emlékezetpolitikát építeni. Örültem, hogy 2002-ben a Magyar Tanszéken sikerült megjelentetnünk a közös államiság 900. éve alkalmából egy színvonalas kiadványt, az Írószövetséggel pedig megszervezni Székesfehérváron az első magyar–horvát írótalálkozót. A szervezés, a támogatás megszerzése részben „hó-doltsági” módszerekkel történt.

2002-ben egy kormánytisztviselő azt nyilatkozta, hogy rövidesen magyar intézet nyílik Zágrábban, csak éppen nem volt költségvetési háttér, így majd' egy évtizedet kellett várni, hogy megnyíljon. Amit elveszítettünk a '90-es években, nem lehetett később visszahozni. Mindenekelőtt fölkészült szakemberekre van szükség, akik ismerik szomszédaink nyelvét és kultúráját. Alig van ma nálunk hallgató ezeken a szakokon. Tavaly rendeztünk – immár második alkalommal – Lakitelken nyári fordítótáborot szomszéd nyelvekből fiataloknak, igen nehezen tudtuk összetoborozni a résztvevőket, pedig nagyszerű körülmények között lehetett ott egy hétig dolgozni. Tenni kellene a szomszédos nyelvek oktatásáért valamit. Évtizedek óta javaslom, hogy legalább néhány középiskolában lehessen második idegen nyelv valamelyik szomszédos ország (hozzaértve történelmi szomszédainkat, a cseheket és lengyeleket) nyelve. Esetleg a testvérvárosi kapcsolatok keretében, figyelembe véve a földrajzi adottságokat. Politikusok, tudósok, oktatási szakemberek rendre jónak tartják ezt a gondolatot, de nem történik érdekében semmi.

– *Az 1958-ban parthatározattal elítélt népi írók mozgalmának történelmi küldetésére, a magyar szociográfiai irodalom jelentőségére a kollégiumi órák, baráti kapcsolatok döbbsentettek rá? Egy helyen idézed Szabó Zoltánt, aki azt írta, hogy az 1956-os forradalom valójában a népi írók mozgalmának a diadala. Valóban az?*

– A kollégiumi beszélgetések megerősítettek abban, hogy a népi írók mozgalmát XX. századi történelmünk egyik meghatározó s kikerülhetetlen törekvésének tart-

Anton Hykisch szlovák íróval Pozsonyban (1992)

sam. Tudatosítottam akkor, hogy otthon is – apám könyvtárában – voltak népi íróktól művek. 1967 őszén pedig reveláció volt számomra Németh László esszéköteteteinek végigolvasása a parlamenti könyvtárban. Egy olyan világ nyílt meg előttem, amelyből végre iránytűt kaptam a két világháború közötti világ és kultúra megértéséhez, nem utolsósorban pedig a közép-európai tájékozódáshoz. Szabó Zoltán véleményét teljes mértékben osztom, eszmeileg az '56-os forradalom elsősorban a népi írók mozgalmának a diadala: a nemzeti függetlenség követelésével, és a magyar társadalomnak azzal a példa nélküli teljesítményével, hogy az ország legutolsó falujában is megdöntötték a diktatúra rendszerét, s központi irányítás nélkül mindenütt demokratikus önkormányzat jött létre. Nem volt véletlen, hogy a kommunista restauráció – föltehetően nem függetlenül a moszkvai utasításoktól – a fő eszmei-ideológiai ellenfelet a népi írók mozgalmában látta. Tudjuk, nálunk a hatalom számára a fő veszedelmet mindvégig a „magyar nacionalizmus” jelentette.

– *Hogy állunk a számvetéssel? című kötetedben közlésezel egy írást az Utassy-jelenségről. Közös mesterünkön, Kiss Ferencen kívül senki oly tömören nem rajzolta meg a Zúg Március költőjének portyját, mint Te¹. Nyolcvanadik születésnapja alkalmából irsz Csóóri Sándorról, akinek alakja a lakiteleki zászlóbontás, az MDF, a Hitel és megannyi más téma kapcsán is rendre átvilágítja írásaidat. Az ő haláluk után is felmerül a kérdés, hogy felejtésre lehet-e ítélni még oly kitűnő írókat, költőket is? Épp a rendszerváltás után történt összehangolt kísérlet arra, hogy Nagy Lászlót, Illyés Gyulát, Németh Lászlót kiiktassák az irodalmi köztudatból. És egyáltalán... Kik állnak Hozzád közel a kortárs írók, költők közül?*

– Fiatalon lázadtam minden kánon ellen. Pedig azok mindig formálódnak, és persze változnak is. A kánonképzés mechanizmusát jobban kellene ismernünk. A hosszú távú folyamatban szerepet játszik az oktatás, a kézikönyvek és

¹ Az interjú készítésekor még nem jelent meg Nagy Gábor monográfiája Utassy Józsefről (a szerk.)

Krakkóban a Visztula partján 2017-ben

a tömegtájékoztatás. E kérdésben sem hiszek az összeesküvés-elméletekben. Demokratikus viszonyok között bizonyos tekintetben „leértékelődik” a kultúra. Ezzel együtt a politikai fordulat után a tömegtájékoztatás, a legfontosabb orgánumok egyre kevésbé tartották fontosnak a magyar irodalmat, értékeinek sokszínűségét. Sikeres szerzőket „teremtettek” nagy reklámmal, elmaradt viszont a színvonalas kritikai értékelés. Annak idején a megyei napilapokban még versek is megjelentek. Megváltoztak az igények, mondhatnánk, de tudnivaló, hogy az igényeket teremteni is lehet. De nem úgy, mint például a Nemzeti Könyvtárnak titulált idéltlen külsejű könyvsorozat. Ez volna a polgári kánon? Jókaitól az *Egy hírhedett kalandor a XVII. századból*, egyebekről nem is szólva. Arról sem szabadna megfeledkezni, hogy Közép-Európában nem kis részben az irodalom teremtette a nemzetet. Ezért tartom elfogadhatatlannak, hogy egyesek klasszikusainkat el kívánják távolítani az irodalom-könyvekből.

Nehéz kérdés, hogy kik állnak közel hozzám a kortárs irodalomból, mert nincs olyan áttekintésem, mint harminc évvel ezelőtt. Az utóbbi években életem került

művek közül Oravecz Imre *Távozó fa* című verseskötetét tartom igen jelentősnek, a prózaírók közül pedig különösen Száraz Miklós György regényeit becsülöm, a Selmezbányát megidéző *Az Ezüstmacskától* kezdve a legutóbbiakig.

– *Megtanultál lengyelül, szlovákul és horvátul. Neved automatikusan alakod köré rajzolja a közép-európai régiót. Köteteid beszédes címe is ezt jelzi: Nálunk és szomszéd nemzeteknél; Hol vagy hazám? Kelet-Közép-Európa himnuszai; Budapest–Zágráb: oda-vissza. Vajon, a Kádár-rezsim által a múlthoz hasonlóan a szomszédos országok „eltörlésre ítélt” magyarságának felfedezése nyitott utat számokra Közép-Európa népei felé, vagy ez párhuzamos folyamat volt?*

– Eleinte azon töprengtem, mi lenne, ha nem magyar volnék. Próbáltam magam beleélni irodalmi szövegeken keresztül a lengyel vagy szlovák helyzetbe. Szerintem valójában így élhető meg egy másik kultúrán keresztül magyar mivoltunk mélyebb dimenziója. Közép-Európa jelentette nekem a mentális fölszabadulást az „egyedül vagyunk” bezárkózó mítoszából. Mert nemzeti tragédiából jutott bőven a térség minden népének. Helyzetünk nem kivételes.

– *Nemzet, függetlenség, Közép-Európa című esszéjében írod: „...a személyiség kialakulása elképzelhetetlen adott társadalmi normák és jelképek meghatározó szerepe nélkül. Közösség nélkül nem fejlődhet az egyén, individualitás és kollektivitás kölcsönviszonyban van egymással.” Nyugat-Európában mintha az általad felsorolt fogalmak felszámolása folyna. Ellen tud állni ennek Kelet-Közép-Európa? Vagy ezen belül a Visegrádi Négyek?*

– Nem általánosítanék Nyugat-Európáról szólva. Kétségtelenül vannak aggasztó jelenségek, de az értékek válsága nem mai eredetű, erre sokan figyelmeztettek már a két világháború között is. A politikába is átszűrődő véleménymonopólium a ’68-as baloldali nemzedéktől való, ennek azonban van jelentős ellenzéke is. Nekünk szerintem egyértelmű volt, amiképpen ma is az, hogy a Nyugathoz, és nem Bizánchoz tartozunk. Persze, sajátos történelmi adottságainknak megfelelően. Beleértve mostani határhelyzetünket. A visegrádi együttműködést igen fontos fejleménynek tartom. Emlékezzünk csak, miképp tudta manipulálni országainkat egymással szemben kijátszva a náci német és a bolsevik szovjet birodalom.

– *Aki politikai múltadra kíváncsi, olvassa el a tavaly szeptemberben a Nap Kiadónál megjelent Harminc év után: 1987. (Személyes történelem) című könyvedet. Lesz folytatása?*

– Igen, már írom 1988-as emlékezéseimet. Nagyjából három-négy évig voltam a politikában, ha nem számítjuk a korábbi ellenzéki tevékenységet. Kötelességemnek érzem, hogy mint tanú és szereplő számot adjak erről az időszakról.

Kovács István

Az exodus visszafordíthatatlan? Nagy Lajos: *Emlékezés orvosainkra*, Kaláka Könyvek, Hármaskönyvtár, 2017.

Nagy Lajos *Emlékezés orvosainkra* című kötetének 56 fejezetében 56 orvosportré szerepel – család- és társadalomtörténeti háttérrel. Lezárt életutak. Azoké az orvosoké, köztük két románé, akik a múlt században a székelyföldi kisváros, Sepsiszentgyörgy kórházában és járóbeteg-rendelőiben végezték munkájukat. Pontosabban: éltek hivatásuknak, mert ha különböző teljesítményt is nyújtottak, a gyógyítás iránti és a morális elkötelezettségben, az empátiakészségben, ahogy a szerző leszögezi, „igen magasra állított mércét hagytak maguk után!” És ezt a mércét olyan körülmények között állították fel, amikor a világ többször kifordult sarkából.

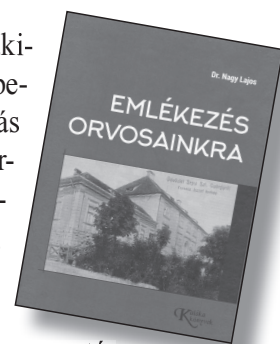
A kötetben bemutatott első orvos, Fogolyán Krisztof, akinek a nevét ma a szentgyörgyi megyei kórház viseli, 1878-ban született, és még a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem orvosi fakultásán szerzett diplomát. Az őt követők egy része a kolozsvári román nyelvű I. Ferdinánd Király Egyetemen tanult, de mivel ide a húszas években nemigen vettek fel magyar anyanyelvű hallgatókat, más részük Magyarországon, Budapesten, Debrecenben vagy Pécsen végzett. A magyarországi diplomát a moldvai Jászvásáron egyéves tanfolyam elvégzése után lehetett honosítani. A második bécsi döntés után Kolozsváron, a Szegedről visszaköltözött egyetemen ismét magyar nyelven folyt az oktatás. 1944. szeptember 2-án megérkezett Budapestről az egyetemre vonatkozó kiűritési parancs, amely az orvosi kar menekülési körzeteként a Drezda közeli Hallét jelölte ki. 1945 tavaszán a kötet szereplői közül ezért avatták doktornak Halléban Koczka Györgyöt. Neki 1946-ban meg kellett ismételnie a német városban letett vizsgákat Marosvásárhelyen, a kolozsvári Bolyai Egyetem oda átköltöztetett orvosi karán, amely aztán a későbbiekben önálló intézménnyé vált.

Az orvosi kar számára a trianoni döntést követő hányattatás, majd a rövid lélegzetvételt biztosító évek után a második világháború végével berendezkedő szép új világ a jövőt illetően nem sok jóval kecsegtetett. A nacionalista kommunizmust építő Romániában az újabb nemzedék az élesedő osztályharc körülményei között szerezhette diplomát. Többen közülük

megkésve: Zsigmond Józsefnek, akinek fivérét Gidófalván 1950 szeptemberében a kollektivizálás elleni lázadás során agyonlőtték, majd apját bebörtönözték, első államvizsgáját megsemmisítették. „Takarodjon haza, s állítsa be szüleit a kollektív gazdaságba!” – szöveg a kórházi gyakorlaton kapott utasítás. Aszalós János esetében 1950 körül elég volt egy vendéglői mulatozáson elénekelt, irredentának minősített dal ahhoz, hogy kívül találja magát az egyetem falain. A tehetséges fül-orr-gégész Albert (lánynevéen Pásint) Éva 1950–52 között a marosvásárhelyi egyetem tanársegédje volt, de amikor kiderült, hogy apja unitárius lelkész, rövid úton menesztették. Férjével, az ugyancsak tanársegéd Albert Zsigmonddal együtt, akinek a származása az egyetemi oktatói pályát szintén kizárta (apja törvényszéki bírónak dolgozott 1940–44 között).

Az 1956-os magyarországi forradalom leverését Romániában is megtorlás követte. Megkezdődött a magyar intézményhálózat szisztematikus felszámolása, amely természetesen érintette a magyar nyelvű orvosi egyetemet is. A kiváló tanári kar tagjait eltávolították Marosvásárhelyről. Kutatói, egyetemi karrierük törtek derékba, az egyetemi oktatók vidéki kórházakba kerültek. 1957-ben Szentgyörgyre így helyezték át a sebész Darkó Zsigmondot, a belgyógyász Koczka Györgyöt és az ideggyógyász Farcádi Simó Ferencet. Ez a kórházi munkában színvonal-emelkedést jelentett, de az erőszakos elrománosítás a magyar nyelvű orvostudomány jövőjét aláásta. Közben koncepciók, bebörtönzések, egyetemről történő kizárások jelentették az újabb tapasztalatokat a magyarságukhoz ragaszkodók számára. Visky Józsefet egy megfélemlítést célzó hazaárulási kirakatperben ítélték el. A per során személyét még gyanúsabbá tette korábbi döntése: 1944. november 1-jén hazatért, ahelyett, hogy Magyarországon maradt vagy Nyugatra ment volna. Hat évet töltött különböző börtönökben, 1964-ben nemzetközi nyomásra kapott társaival együtt amnesztiát.

1944-ben, 45-ben vagy 46-ban hazatért: visszatérő fordulat ez a kötetben, számos életrajzban szerepel. A Háromszékről származott Dobay Béla 1931-ben a szegedi egyetem női klinikáján dolgozott, amikor beadta a Romániába való letelepedéshez szükséges kérelmet. Ennek következtében elvesztette magyar állampolgárságát. Diplomáját Jászvásáron hitelesítették

1933-ban. Oltszemen és Szentgyörgyön dolgozott, majd 1944-ben tartalékos orvos hadnagyként hívták be. 1945. március 25-én a Sümegre telepített marosvásárhelyi Csapatkórház igazgatója. Feleségével együtt a „Nyugatra emigrálás helyett immár másodszor is hazajött Erdélybe”. Albert Zsigmond Bajorországban esett amerikai fogságba, szabadulása után hazatért. Darkó Zsigmond 1945 márciusáig a budapesti Rókus Kórházban dolgozott, ekkor tért vissza. Simó Ferenc orvosként dolgozott a háború végéig, sőt azután is, amikor amerikai fogságba esett. 1946-ban szabadult, hazatért Erdélybe.

Nagy Lajos újra és újra felteszi kötetében a nyugatalanító kérdést: „miként van, hogy a második világháború poklából szabadult orvosok döntő többsége – bár egy részük éppen Nyugaton tartózkodott – a háború végével nem nyugat felé fordította szekere rúdját, ahol egész biztos, nagyobb karriert futhatott volna be, hanem hazajött a bizonytalanba, vállalva és végigélve a kisebbségi sorsot? Aztán eljött egy időszak, amikor sokan – a fiatalabb generáció tagjai – itt hagyták biztos állásukat, anyagi javaikat, és Nyugatra települtek, megnyitván a sort az utánuk következőknek, akik egyféle Kánaánnak képzeltek az ottani életet, itt hagytak szülőket, otthont, szülőföldet, és gyarapították a kivándorlók sorát.” Volt olyan idő, amikor „kivételnek számított itthon maradni”, jellemzi a korhangulatot máshol. „Megjegyzendő, hogy a mai napig tartó és folyamatosan erősödő kivándorlás a Ceaușescu-diktatúra teljében, az 1970-es években kezdődött, amikor mind nyilvánvalóbbá vált a magyar orvosokra nehezedő nemzetiségi nyomás. A század első felében mind a háborúból, mind a külföldi egyetemekről hazajöttek a végzettek, sokszor a bizonytalanságot is felvállalva. Azután sajnos megfordult a helyzet. Olykor jó anyagi helyzetű orvosok hagyták itt javaikat, állásukat, és vállalták a bizonytalanságot ...” – összegez az utószóban, és statisztikával is alátámasztja a tapasztaltakat.

A gyermekek száma orvoscsaládonként átlagban nem érte el a kettőt. A statisztikát két, négy gyermeket felnevelő házaspár javította. Egyikük a már említett Alberték. Kiemelendő, hogy mind a négy diplomás Albert-gyerek Erdélyben maradt. „A családból orvosdinasztia látszik kibontakozni” – jegyzi meg a szerző.

A számba vett orvosok gyermekeinek nagyobb része külföldre távozott: otthon 47,59 százalékuk maradt.

Az eltávozottaknak 53,47 százaléka Magyarországon él, a többiek nyugati országokban telepedtek le. Ez igen csak komoly veszteség. Nagy Lajos könyve az orvosokról szól, de közismert, hogy a jelenség általános, az erdélyi magyar társadalom minden rétegére érvényes. Talán leginkább az értelmiségre. (És nemcsak Erdélyre.)

Az olvasó úgy érzi, hogy az elmúlt fél évszázadban vagy évtizedekben megváltozott az értékrend. A szülők generációja számára elsőrendű érték volt a szülőföldön maradás, az anyanyelv megőrzése. A kisebbségi sorban a meghurcolást, megalázottságot, fizikai és lelki terrort, félreszorítottságot ezért viselték el. Ők aztán sok esetben úgy döntöttek, hogy mindentől megkímélik gyermekeiket, unokáikat. A gyermekek nemzedékei, ha fontosnak tartották, hogy magyarnak maradjanak, az anyaországban találtak otthonra. A kötetben bemutatott adatok szerint a kiköltözöttek fele idegen országban telepedett le, ami a legtöbb esetben egyet jelent a korábbi értékrend, az anyanyelvi kultúra feladásával.

A szerző nem ítélkezik, csak kérdez, és a helyzet megváltozásában reménykedik. És az olvasóval együtt bízik a jövőt építeni akaró otthonmaradottak erejében, a kor kihívásaira adott válaszuk érvényességében.

Nagy Lajos maga is orvos, így belülről látva értékeli elődei és orvostársai kórházat, egészségügyi hálózatot teremtő szakmai munkáját. Nagy doktor több mint négy évtizeden keresztül a Sepsiszentgyörgy közeli Réty körorvosaként gyógyította betegeit. Klasszikus értelemben vett, széleskörűen művelt értelmiségi, aki feleségével, Nagy Lenke matematikánarral, a rétyi iskola igazgatójával együtt kivándorolt a falu közösségének. Több ezer kötetes könyvtárat gyűjtött, megmentette a pusztulástól és felújította a neves székely Antos család rétyi kúriáját, amelyben korszerű orvosi rendelőt és orvosi lakást alakított ki. Itt látta sok más mellett vendégül a költő Nagy Lászlót és Kormos Istvánt, az irodalomtörténész Kiss Ferencet. Illyés Gyulát Tihanyban látogatta meg. Tolla alól került ki egyéb munkái mellett a falu történetét feldolgozó kötet 2005-ben (*Réty. Életünk kórtörténete és Fény és árny* címmel megjelent visszaemlékezései híven tükrözik a XX. század második felének erdélyi valóságát.

Rosonczy Ildikó

**Egy független
gondolkodó emlékei** Kiss Gy. Csaba:
Harminc év után: 1987
– *Személyes történelem,*
Nap Kiadó, 2017.

Egy könyv recenzense viszonylag ritkán szokta azzal a felszólítással kezdeni beszámolóját, hogy „nézzük először közelebbről a kötet borítóit”! Én most, Kiss Gy. Csaba új könyvéről (*Harminc év után: 1987 – Személyes történelem*) szóló írásomban mégis ezt fogom tenni, mert mind az első borító fényképe, mind pedig a hátsón kiemelt szöveg telitalálat a maga nemében, azaz a funkcióját illetően. Az első borító fényképén a szerző nagyjából három évtizeddel ezelőtti portréja látható: szuggesztív kifejező-magyarázó erő sugárzik róla; tekintete, gesztusa, lendülete a jó szónok és a jó tanár egyszerre megnyilvánuló meggyőző képességét demonstrálja. A hátsó borítón kiemelt gondolat pedig azért fontos, mivel az egész kötet egyik meghatározó szellemi és politikai gondolatvilága forog körülötte. S ne feledjük: Kiss Gy. Csaba már több mint három évtizede – szemben bizonyos politológusi és politikai körök kisajátító áltudományoskodásával – észrevette, sőt: világosan látta és le is írta az egyik legveszedelmesebb (máig működő), rejtett közösségi – ideológiai és politikai – csapdát: „1987-ben [...] már széltében-hosszában járta a ’demokratikus ellenzék’ szóösszetétel. Nem tudok róla, hogy ebben a névsorban szerepeltem volna. De érdemes megkérdezni: mi vagy ki döntött erről? Ki és milyen alapon tartozott az így megnevezett közösséghez? Beszélhetünk-e egyáltalán pontos meghatározásról? Egy erről az időszakról írt 1995-ben megjelent monográfiában még csak kísérlet sincs a fogalom definíciójára. Létezett volna valaminő csoport, netalán titkos szervezet, amelynek fölhatalmazása lett volna meghatározni? És kitől kapta volna a mandátumot erre? Mi tett volna valakit a ’demokratikus ellenzék’ tagjává? Fölvatás, kinevezés? Részvétele bizonyos tevékenységi formákban, esetleg nyilatkozat alapján, vagy lett volna egy testület, amely erről döntött?” – Ugye – különösen ma már – érezzük és tudjuk, hogy e költői kérdés és körülírás nem igényel ennél beszédesebb magyarázatot, hiszen éppen a *közös élményre* utalásban van a stilisztikai, valamint – jelen esetben – a politikai és morális ereje.

Lendületes és tartalma szerint máris feszültséget indukáló ez a belépő Kiss Gy. Csaba könyvében,

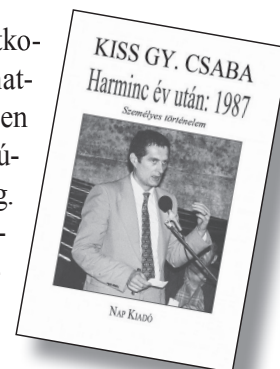
amely – a címbeli utalás erre vonatkozik – a Lakiteleki Találkozó (írhatjuk nagy kezdőbetűkkel is, hiszen már intézményesült az évtizedek múlásával) 30. évfordulójára jelent meg. A kötetet végigolvasva megállapíthatjuk azt is, hogy a szerző meggyőzően és végig bírja intellektuális erővel: lapról lapra viszi tovább az olvasó figyelmét, elegánsan szellemes, mégis pontos, higgadt, jól dokumentál, és nagy tanári-előadói gyakorlattal, szépen megvalósuló könyvnyedséggel eleveníti fel élményeit.

Pedig nem éppen könnyed ügyekről, témákról van szó ebben a könyvben. Sőt, éppen ellenkezőleg: a legújabb kori magyar politikai és szellemi élet egyik legsúlyosabb témájáról: a „rendszerváltozást” (használnunk e fogalom helyett más szót, például „fordulatot” – javasolja a szerző), szóval az ezt közvetlenül megelőző néhány évről: középpontban az 1987. szeptemberi Lakiteleki Találkozóval, s a hozzá vezető útról, utakról. Természetesen Kiss Gy. Csaba magántörténelme szerint (miként ezt a tény jelzi is az alcímben).

Szerzőnk tudós ember és – *valóban* – független politikai gondolkodó. Továbbá elsőrangú szervező és lendületes kezdeményező. (Volt hagyományos értelemben vett politikus is, ám erről a porondról viszonylag hamar távozott.) József Attila-díjas irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia doktora (művelődéstörténészként), egyetemi oktató (nemcsak a ELTE-n, de Zágrábban, Nyitrán, Prágában és Varsóban is), a kelet-közép-európai térség elsőrangú szakértője, több idegen nyelven beszélő elismert professzor, széles körű kitekintéssel és kapcsolatrendszerrel. Mindamellet – jeleztük már – érvényesen szóló politikai gondolkodó, a magyar (úgynevezett) rendszerváltozás prominens szereplőinek egyik különösen éber és kényes ízlésű reprezentánsa.

Szóban forgó könyve olyan visszaemlékezés, amely saját és máshonnan származó hiteles dokumentumokra alapozódik. Valóban „személyes történelem”.

Először is a kezdeteket, a „tanulóéveket, a „vándoréveket”, a „készülődés” idejét eleveníti föl: mint fiatal diplomás értelmiségi mit tudott kezdeni meglévő tudásával, és hogyan tudta idehaza és Európában gyarapítani ezt a szaktudást. Hogyan kereste és lelte meg rendre a „kis szabadságmezőket”: folyóiratokat, kisebb-nagyobb közösségeket, az Írószövetséget;

s hogyan álltak ki a hasonlóan gondolkodó eszmétársakkal a *demokratikus és nemzeti* ügyek mellett, illetve hogyan hoztak létre maguk is efféle ügyeket védő és alakító szervezeteket. A mára már legendássá vált nyolcvanas évek (különösen az évtized második fele) zsúfolva volt az e körbe tartozó eseményekkel, és Kiss Gy. Csaba nélkül aligha voltak, lehettek volna olyanok, amilyeneknek végül megismertük őket.

„Szoktam mondogatni – írja egy helyütt (s ezt talán kevesen tudják róla) –, engem politikailag Lengyelország szocializált.” Nemcsak politikailag, tehetjük hozzá, hanem egész kelet-közép-európai érvényű kulturális horizontját tekintve is. Már a hetvenes évek végétől „lengyel tükörben” nézte Magyarországot. Tudósként, tanárként, politikai gondolkodóként is. S e köré a centrális program köré tevődtek, rakódtak, szerveződtek a környező közép-európai, főként szláv gyökerű kulturális, történeti, politikai és jelentéstartó tudások és tapasztalások. A cseh, a szlovák, a délszláv. S nyugatról – főként – a német és a francia.

Külön fejezetet kapnak ebben a visszapillantásban a honi események közül az Írószövetségért tett erőfeszítései, a Tiszatáj folyóirat melletti demonstrációk, s a fényes, nagy haditett: a Bethlen Gábor Alapítvány létrejötte és működtetése, az ebben (ezekben) a folyamatokban játszott személyes részvétele, személyre szabott szerepei. Felejthetetlen – még nekem is, aki mint hallgató jelen voltam – az Írószövetség 1986. novemberi közgyűlése a Vigadóban, ahol szerzőnk olvasta fel a politikai és szellemi ellenzékben lévő írói közösség proklamációját. Azt írja most erről a pillanatról: „úgy éreztem, mi is egyenlő fél vagyunk. Mintha bent egy különös szabadságszigeten talált volna magát az ember.”

Kiss Gy. Csaba – nagyon helyesen – sem a hagyományosan semmitmondó „jobb-bal”, sem a használhatatlanná koptatott „urbánus-népi” egymásnak feszülés dimenzióival nem bíbelődik túl sokat. Ő egy általánosabban, mondhatnánk: egyetemesebben, tartalmasabban és mégis egyszerűbben megmagyarázható politikai, erkölcsi és kulturális azonosító jelrendszert használ ön- és csoportdefinícióként. „Ha a közös nevezőket keresnénk a mi csoportunk gondolkodásában, visszatekintve a következőket mondanám minden sorrendiség nélkül: társadalmi igazságosság, demokratikus szabadságjogok, nemzeti kérdés (a magyarság helyzete itthon és a szomszédságban).” Ugye: ez *magyar* és *demokrata* gondolkodás. Aligha kell ennél világosabb, érthetőbb, másfelől

egyetemesebb önmeghatározó deklaráció. (Másképp: az akkor még mindig regnáló kommunista hatalom, illetőleg a hirtelen veszedelmes konkurenciát maga mellett látó úgynevezett „demokratikus ellenzék” számára fejtörést okozó új társadalmi és eszmei-szellemi valóság.) Kiss Gy. makacsul azt gondolta mindvégig, hogy „a törvényes kereteket elfogadó, a hatalom által elismert független térre van szükség és független sajtóra”. (Újabb hívószó a fentiek mellé: *független*.) Idegenkedett minden nem ebbe a gondolkodási mintába vágó akár részleges eltéréstől (például még Pozsgay Imre hivatalos jelenlététől is Lakiteleken).

Ennek a könyvnek – természetesen – a legizgalmasabb és több pontján a legszebb fejezetei, részei a Lakiteleki Találkozó megszerveződésének és a találkozó menetének a leírásai. Ahogyan például bemutatja a hét fő szervezőt (hosszan, szépen és nagy megbecsüléssel ecsetelve pályájukat és érdemeiket). Név szerint ők a következők voltak: Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Lezsák Sándor, s a hetedik: ő maga. A helyszín: Lakitelek. Ez az egyszerű községnevű szimbolikus jelentést kapott, amikor – a korábbi írói összejeveteleket is ide számítva – Lezsák Sándor, a helyszíngazda révén a magyar demokratikus szellemi és politikai törekvések egyik fő fóruma lett. 1987. szeptember 27-én (vasárnap) a Bíró Zoltán által felolvasott záró nyilatkozatban hangzott el, hogy szükség van olyan fórum létrehozására, amely a párbeszéd lehetőségét kínálja „minden tiszta szándékú magyar demokratának, aki a nemzet ügyét, a magyarság jövőendő esélyeit a szívében viseli”. Mondanunk sem kell, hogy ez a deklaráció már fogalmi készletét tekintve is a Magyar Demokrata Fórum mint politikai tömörülés előképe, legalábbis afelé mutat. S az esztendő főlemelő eseményeinek záróakkordjaként decemberben osztották ki (az előző évben alapított) Bethlen Gábor Alapítvány díjait az Országos Széchényi Könyvtár dísztermében. Érezhetően történt valami az országban. Olyannyira, hogy nemsokára szárba szökkent mint politikai tömörülés, később párt: a Magyar Demokrata Fórum (amelynek vezérkarában egy ideig szerzőnk is tevékenykedett).

Kiss Gy. Csaba – utaltunk már rá – nemigen tud megbarátkozni a késő Kádár-kori „két pólusú ellenzék” konstrukciójával, mint ahogyan a „népi tábor” elnevezéssel sem. Már Lakitelek előtt, majd később is kétségbe vonta egyrészt a „demokratikus ellenzék” mérvadó politikai szerep-kisajátításának jogosságát,

másfelől a „népi tábor”-fogalom szociológiai és politikai identitásának szilárdságát és értelmezhetőségét. E fogalmak helyett a *nemzeti demokrata* fogalmat és cselekvési teret ajánlja, amely történelmileg és aktualitását tekintve is releváns. (Persze nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a „radikális demokrata” [vö. „urbánus”] gondolkodás úgyszintén történelmi képződmény már legalább száz éve.)

Úgyszintén tanulságosak a könyv vége felé (a *Ködképek és délibábok, nemzetek és Közép-Európa* című fejezetben) a magyarság fogalmáról, illetve az ezzel szorosan összefüggő történelmi örökségről – kiemelt hangsúllyal: a közép-európai nacionalizmusokról, azok múltjáról és jelenéről – szóló fejtegetések, mint-hogy „csak ebben a kontextusban lehet megérteni a magyar nemzeti identitás dilemmáit”. Például a

számos, legalábbis többféle *nemzet* fogalom értelmét és értelmezését. Azt az álláspontot képviseli – ami tudományosan is megalapozott –, hogy „a magyarság mindenekelőtt nyelvi-kulturális közösség, melynek létrejöttében különösen fontos szerepet játszott a történelmi tényező”. Ezt a létállapotot „el kell különíteni a politikai-állami egység fogalmi dimenziójától”. Létezik tehát „a különböző állampolgárságú és lakóhelyű magyarok számára egy közös identifikációs keret, ha úgy tetszik, egy nyelvi-kulturális etnikai haza, melynek határai függetlenek a politikai határoktól”.

Mindenesetre fejezzük be most azzal, hogy „Lakitelek” szellemisége – aligha lehetne ez másként – mind a ma napig tovább élt és él Kiss Gy. Csaba gondolkozásában.

Monostori Imre

Nagy István János: Irinyi József-emléktábla (Budapest, 1965)

A közös címer felett Kiss Gy. Csaba: *Budapest–Zágráb: oda-vissza*, Nap Kiadó, 2015.

Horvátország már a dualizmus korában is rendkívül divatos úti célt jelentett a hazai középosztály és arisztokrácia számára, bár az érdeklődés középpontjában nem az ország egésze, csak a tengerpart állt. Népszerűsége a magyar utazóközönség körében azóta csak növekedett – elegendő arra gondolni, milyen gyakori az ott szerzett élmények megosztása a különféle közösségi oldalakon. Természetesen időről időre magasabb színvonalú „élménybeszámolók” is napvilágot látnak. Horvátországi emlékeit adja közre Kiss Gy. Csaba is *Budapest–Zágráb: oda-vissza* című könyvében – természetesen nem egyszerű turista-ként, hanem historikusként, egyetemi tanárként. Munkája így nem klasszikus értelemben vett útinapló vagy élménybeszámoló, hanem rendhagyó esszégyűjtemény Horvátországról és a horvát–magyar múlt közös fejezeteiről.

A szerző művelődéstörténészként évtizedek óta Közép-Európa népeinek történetével és kultúrájával foglalkozik. Tevékenységének egyik legfontosabb területét az oktatói munka jelenti – a térség különböző egyetemein. Mint ismeretes, vendégprofesszorként tanított Prágában, Nyitrán, Varsóban, 1999 és 2004 között pedig a zágrábi egyetem hungarológiai tanszékén, ahová hetente utazott ki előadni. Bár ezt megelőzően is sokat járt Horvátországban, de a két főváros közötti rendszeres ingázás minőségi változást hozott az életébe. A Dráván való átkelés ugyanis saját bevallása szerint nemcsak az államhatár, hanem a két kultúra közötti választóvonal átlépését is jelentette számára.

Horvátország 1102-ben lett a magyar királyság része, amikor az első közös uralkodót, Könyves Kalmánt megkoronázták. A két állam közötti perszonálunió 1918-ig maradt fenn. E kapcsolat egyik legfontosabb fejezetét az oszmán terjeszkedés elleni közös küzdelem három évszázada jelentette. A török korban mindkét ország jelentős területi és emberveszteséget szenvedett el; a déli területekről mind a magyar, mind a horvát lakosság nagy számban menekült északra. A közös ellenség és az állandó fenyegetettség hatására mindkét nép nemzeti mitológiájában megjelent a „kereszténység védőbástyájának” toposza, a harcok legnagyobb hősei között pedig azóta is azt a Zrínyi

családot tartják számon, amelynek hírneves tagjait mind a horvátok, mint a magyarok a magukénak vallják.

Az eltávolodás a XIX. század elején, a nemzetté válással indult meg. Az ellentétek 1848-ra fegyveres konfliktusba torkolltak. Bár úgy tűnt: a két nép közötti kapcsolatot az 1868-as horvát–magyar kiegyezéssel sikerült új alapokra helyezni, ez a kísérlet nem hozott tartós eredményt. A horvátok egyre inkább az Osztrák–Magyar Monarchiától való elszakadásban váltak érdekeltté. Miközben a magyarokhoz fűződő viszonyuk folyamatosan romlott, addig a délszláv egységmozgalom jegyében egyre közelebb kerültek a szerbekhez, így az első világháború végén a függetlenségüket kimondva az éppen alakuló jugoszláv államhoz csatlakoztak. Az új állami szerveződés azonban – horvát perspektívából nézve – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A horvátok a megváltozott keretek között is másodhegedüsi szerephez kényszerültek. Nemzeti sérelmeik miatt lassanként szembefordultak a szerb irányítású Jugoszláviával, és 1991-ben végleg el is szakadtak tőle. A függetlenségüket azonban csak négy évig tartó háborúval sikerült biztosítaniuk. Ugyanakkor a horvát–magyar viszony éppen a kilencvenes évek elején rendeződött (ebben az Antall-kormány által Horvátországnak nyújtott támogatásnak kulcsszerepe volt).

A kötetben szereplő esszék a szerző személyes élményein is alapulnak, így a szövegekben egyszerre vannak jelen egy nyitott szemmel járó utazó és egy magyar tudós impressziói. Mindezt jól kiegészíti az az ismeretanyag, amit a szerző olvasmányai és kutatásai során felhalmozott, valamint a magyar és horvát irodalomból vett idézetek sora. Így a *Budapest–Zágráb* írásai voltaképpen az ország teljes múltját felölelik a kereszténység X. századi felvételétől az ezredfordulóig, különös tekintettel a horvát–magyar viszonyra. A szerző nem követ szigorú kronológiai sorrendet, ehelyett a különböző korszakok és tájegységek között „ugrál”. Műve ennek következtében szinte kaleidoszkópszerűvé válik.

A kötet tematikailag négy egységre osztható. Az első Kiss Gy. zágrábi munkája során szerzett élményeit mutatja be (ide sorolhatóak az utazás, a határátlépés, a hivatali ügyintézés, az ellentmondásoktól sem mentes horvát nyelvhasználat, az oktatói munka, a bölcsészkar milliő föbb kérdései). E tematikus

blokk középpontjában az egyetem hungarológiai tanszéke áll. Külön esszé szól a tanszék első vendégtanáráról, Greksa Kázmér professzoráról, aki a századfordulón, éppen a horvát–magyar kapcsolatok mélypontján vállalta el ezt a feladatot. Az írások hangneme pozitív, az egyetlen kivételt az az esszé jelenti, amely a horvát belügyi szervek által lefolytatott idegenrendészeti eljárást idézi fel. (Hangsúlyozni kell, hogy erre a hidegháború komor szellemét idéző procedúrára egy közismerten horvátbarát egyetemi oktatóval szemben került sor az ezredforduló környékén, ami még akkori szemmel nézve is teljesen érthetetlen.)

A második főfejezetben a szerző a horvát fővárost vizsgálja. Először Zágráb történelmi belvárosának néhány, nemzeti szempontból is fontos helyét mutatja be (pl. Jellačić-szobor, Szent István-székesegyház, Nemzeti Színház stb.), majd a város német és magyar hagyományaiba nyújt betekintést. A XX. és a XXI. századra e kulturális örökség főbb alkotóelemei a gasztronómia és a nyelvészet területére szorultak vissza, vagy „elhorvátosodtak” (mint például az egykori Szent István napi búcsú, a Királynapja). Kiss Gy. külön írást szentel az azóta már csaknem teljesen eltűnt egykori magyar szórványnak is, egy másikban pedig a dóm magyar emlékeit – például a magyar királyok szobrait vagy Szent László ereklyecsontját – veszi számba (mint a közös múlt még ma is látható tárgyi maradványait).

A harmadik főfejezetben a szerző Horvátország magyar emlékeiből válogat. Két nagyobb tájegységet mutat be. Először a „Magyar Atlantiszt”, a Zágráb és a Dráva közötti területet vizsgálja (elsősorban a Szerémséget, Szlavóniát és a Drávamelléket), ahonnan a több évszázados magyar jelenlét mára szinte teljesen eltűnt. Ez a terület már 1868-ban Horvátországhoz került, az ottani magyarok soraiban pedig az asszimiláció, a második világháború, majd a délszláv háború borzalmas pusztítást végzett. Az itteni városok – Eszék, Kőrös, Újlak, Kapronca – viszont számos magyar történelmi és kulturális emléket őriznek, amelyekből a szerző többet is bemutat. Itt található Túrmező is, amely a horvátországi magyarbarát erők fő központja volt a XIX. század közepső harmadában. Az Antun Danielj Josipović vezette helyi nemesek ugyanis a magyarokkal való együttműködésben látták országuk jövőjét, amiért a korabeli horvát társadalomtól megkapták a pejoratív jelentéstartalmú

„magyarón” jelzőt. A Kiss Gy. által bemutatott másik tájegység az Adria-tenger partvidéke. Az itt található városok (Fiume, Zára, Buccari, Abbázia stb.) számos klasszikus magyar író – így Jókai Mór, Móra Ferenc, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Márai Sándor, Németh László – életében meghatározó szerepet játszottak.

Tematikai váltást jeleznek e blokkban a dualizmus korának zárai és szlavóniai magyarjait bemutató esszék, amelyek már nem elfeledett kulturális emlékekről, hanem a horvátországi magyar kisebbségről (és a kisebbségvédelem fontosságáról) szólnak.

Az utolsó egységben a szerző a horvát nép nemzeté válásának folyamatával foglalkozik a XIX. század elejétől napjainkig – állandó tekintettel a horvátok magyarokhoz és szerbekhez fűződő, időben változó viszonyára. (Míg a XX. század eleji Horvátországban a magyarok megítélése volt negatív és a szerbeké pozitív, addig az 1990-es években ez az összefüggés a teljes ellentétébe fordult át.) A könyv egy 2002-es nyilatkozattal zárul, amelyben a két ország írói tettek hitet olyan, a szerző által is gyakran emlegetett elvek mellett, mint egymás kölcsönös megismerése vagy a két nép közötti szellemi „hídverés”.

A szerző írásaiban gyakran veti össze a horvát és magyar múlt eseményeit, amelyek e két közösség párhuzamos fejlődéséről tanúskodnak. A török korban Sziszek várának 1593-as megvédése a horvátok számára ugyanolyan jelentőségű volt, mint Eger 1552-es ostroma magyar nézőpontból. De a két nép nemzeté válásának időszaka is sok hasonlóságot mutat, minden akkori szembenállás dacára. A történelmi vonatkozásokon túl a konyhaművészet és a borászat termékeinek összevetése is rendkívül érdekes gasztronómiai és nyelvészeti hasonlóságokra irányítja rá az olvasó figyelmét. Ugyanakkor Kiss Gy. komoly teret szentel a horvátországi magyar múltnak is, amikor felidézi a feledésbe merült ottani magyar társadalmat, emellett pedig a tengerpartra látogató régi magyarokról is megemlékezik.

A kötet címlapján egy litográfia szerepel az 1860-as évekből, amelyen egy magyar és egy horvát nemzeti viseletben lévő alak fog egymással kezét a közös címer felett állva. Bár a két nép közötti megbékélésre ezután még csaknem másfél évszázadot kellett várni, a két nép mai viszonyát és a szerző írásainak szellemiségét mégis ezzel a képpel lehetne a leghitelesebben kifejezni.

Vesztróczy Zsolt

A hiányoktól megperzselt lélek Lajtos Nóra:
Sorsszimfóniák,
 Magyar Napló Kiadó, 2015.

Lajtos Nóra verset ír. A csoda születése leköti, és a legjobb értelemben fogva tartja. Ettől pedig nagyon fél, mint minden túl erős kötődéstől. És szüksége van igaz kötésekre, kötődésekre, tiszta szóra, a másik lelkére, a mindenség hitére. Nála soha nincs valódi kadenencia, hiszen néhány sorban is váratlan szövegbőség tárul a befogadó elé, mert minden alkotása látványosan sokszínű, virtuozitásában, kihívásaiban, belső látomásaiban. Mi több: a kimeríthetetlennek tűnő formaművészet nála széles körű műveltséggel, érzelmi és gondolati gazdagsággal párosul. A költő sokat tud arról, hogy mi, emberek, hogyan vergődünk saját élettörténetünk, sorsunk rabságában, s hogyan teremtünk magunknak – mintegy álmodva – hamis éntörténeteket.

Lajtos Nóra világképe imagista. Az „image” nem egyszerűen költői kép, hanem a létezés adott, meghatározó pillanatának tárgyi rögzítése a szavak puritán ökonómiájával és egy átfogó zeneiséggel. A versnek ezért nemcsak meghatározott témája van, hanem mintegy tárgyként, önértékű, referenciájától független létezőként lép fel, kibővíti a „van”-t. Ennek a kompozíciós sajátosságnak leginkább a ciklikus szerkesztésmód felel meg. De a versek ciklusokba rendezése azzal is összefüggésbe hozható, hogy Lajtos Nóra felvállaltan a magyar irodalom poétikai tradícióinak követője műveinek intonáltságában és zeneiségében is.

A *Sorsszimfóniák* című verseskötet címválasztása csalóka, hiszen csupán annyiban van szó „sorsszimfóniák”-ról, hogy hat versciklusának ihletői közül többen már nem élnek, illetve az önsorsrontás mint lehetséges alternatíva felmerül magában a szerzőben is. A *Lélekkapuk* című ciklusának alcíme is erről tanúskodik: „lírai jegyzetek a pszichiátriáról”. Talán a legmegrázóbb verse a következő: „pirulahegy, / farkaskaland: / rács vasa zördül”. A 4-4-5-ös szótag-számú sorok első két sora magyaros verselésű (két-ütemű, felező nyolcas), míg a zárlat időmértékes. Tudatos ez a szerkesztésmód, hiszen a *Sorsszimfóniák* cím is valami hasonlót sugall: addig írj, míg lüktet a véred.

A kötet szerkesztése – ahogyan egy zeneműben is – létrehozza a nagy egészet, s a ciklusokból összeáll a teljes szimfónia. A „Sorsé”. Beethoven ötödik

szimfóniájára asszociál a befogadó, s arra a következtetésre jut, hogy Lajtos Nóra is az anyagával, a szóval folytatott folyamatos küzdelem során ütötte le a kötetének záróakkordját: „lélekkapuk / zárja nyílik: / fényt hoz a Lámpás!” A könyv *Prológusa* klasszikus módon szellemi kalandra invitálja az olvasót:

„Nyitva kapum: térj be, vándor! / csillagruhá-d út-porából” – így szól a felütés, s bizony, ha a könyv előbb idézett záró versére asszociálunk, akkor ez a kapu még a kötet végén is nyitva marad, azaz várható a folytatás, a következő, létösszegző munka.

Lajtos Nóra költészetébe abban a pillanatban szerettem bele, amikor – az első ciklus első művében – a számomra oly kedves költőről, Fernando Pessoa-ról így adott hírt: „Azon a portugál hajlalon gyűltünk egybe: / Ricardo, Alvaro, Alberto és én. / Egymás versbarnított arcát tapogattuk. / Kiültek tekintetünkre meg sem írt verssoraink...” (*Mensagem – ideátra*). Pessoa-nak, a portugál „modernismo” legkiemelkedőbb egyéniségének költészeti életművét összefoglaló, első önálló kötete *Mensagem (Üzenet)* címmel látott napvilágot. Vajon hogyan jelenik meg Lajtos Nóra ciklusaiban Pessoa négy különböző „énjének” közös vonása?

Egy személyben ő Psyché, Sárbogárdi Jolán, Mecseki Rita Eszter – Weöres Sándor, Parti Nagy Lajos és Petőcz András női alteregeói – és a költői én, akit még nem írtak meg. Arra már a következő versben válaszra találunk, hogy az élet titokzatos, a létezés nem más, mint elidegenedés, amely csak arra való, hogy beleborzongjunk a távozás előtt: „ajtok előtt / életek / kés a kézben / megremeg / zörgetek” – írja (*el)veszett világok* című versében.

Az elemző számára komoly kihívást jelent az első ciklust követő, bonyolult szerkezetű *Profán rondó (Psyché-parafrízisok)*. Az öndefiníció már az első sorokban megnyilvánul, hogy aztán mindig más alakban ismétlődjön. (Ezek a szerző által bal oldalon kiemelt sorok.) „Engem még nem írtak meg. / Lehet, hogy nem is fognak. / Talán mert nem hívnak sem Lónyainak, sem Erzsébetnek. / Lélek vagyok. / És nő. / Ha akarják.”

A változatok Lajtos Nóra próteuszi alkatára éppúgy utalnak, mint Pessoa-ra. A portugál költő (és vele párhuzamosan Weöres Sándor) énkeresésének sajátos formája, a személyiség megtöbbszörözése jelenik

meg ebben az alkotásban. A mű meglehetősen heterogén elemeket társít, s így nemcsak önmagában érdemel figyelmet, hanem a lírai életmű összefüggésében is egyfajta csomópontnak látszik. A személyes névmások felől nézve a *Psyché-parafrázisokat*, a *ti* az, amelyik hiányzik a szövegből, pedig éppen a *ti* volna a világ, a társak, a barátok, a kortársak, a család, a mindenség.

A mű egyes karakterjegyei – mint visszatérő motívumok – a *Profán rondó* főcímre utalnak. Lajtós Nóra szemantikai határozottsággal követi a rondó zenei műforma jegyeit. Ugyanakkor a vibráló-dinamikus, a finom-hangsúlyos ismétlések dikciójára alapozott hangütés – tematikusan valamiféle játékos-komoly rettentet – virtuóz módon, egységesen érvényesül a kötet egészében. A teljes mű toposza a halál. Mégpedig alapvetően a Szondi Lipót-i kényszersors követte „ars moriendi”, a halál művészete a mindennapokban, hogy akkor halhassunk meg, amikor üt az óra, hogy elég. Erre utal minden, ami eddig a kötetben fontos volt, s az ez utáni részek is. A *Bohócsájban* éppen attól válik nagyon erőssé a Bibliából kilépő alak, hogy elveszti szakralitását, és kiderül róla, hogy ő is csak egy esendő ember.

Visszatérve az *Erdélyi triptichonok* című ciklusára, a *Domokos-napi gondolatokban* ötvöződik a népköltészet magyarországi magyar, erdélyi magyar és román ága (a kolinda), s a *Halotti beszéd és könyörgés* temetési beszédének kezdete. A ciklus talán legkiemelkedőbb műve a *Búcsú*. Ebben az egyetlen költeményben – tömörített formában – minden olyan téma megjelenik, amely a költőnőt foglalkoztatja.

Lebilincselően szépek és mívesek a metaforák („porcukor-köd”, „piano-szellő”, „rózsafa-Türelem”) és a hasonlatok (pl. a zárlaté: „nem voltam más, s immáron / így búcsúzom tőled, / mint maga a téged végsőkig / körbeölelő áruhás rózsafa- / Türelem.”)

Külön figyelmet érdemel a már említett utolsó, *Lélekkapuk* című versciklus és az a költői tudatosság, amely benne megnyilvánul. Az egész ciklus egy szinte zeugmatikus metaforalánc, amely grammatikai jelöltségében nyilvánvalóvá válik. Kiváló példa erre a következő szöveg: „zuhanyzócső / tekeredik / bábu halála”. A bábu a beteg lélek, aki jelen esetben akár a költőnő is lehetne. E versek közös stílusjegye, hogy sokszor a hiányzó premisszák, a ki nem mondott, lemaradt konklúziók, enthümémák teszik teljessé a ciklus egyes darabjait. Egy-egy gesztus, a mindennapi élet egy-egy apró részlete, egy-egy hétköznapi, konvencionális tárgy, egy-egy gondolat vagy személy megfigyelése jelenik meg a versekben. Így az egész ciklus reflexió is bizonyos történésekre, amelyekre a beszélő néhány pilla-

natra rácsodálkozik, majd megállítja a pillanatot. Így a forma van csak ott, a keret, de grammatikai hiátussal.

Ha Lajtós Nóra utolsó ciklusára tekintünk, akkor azonnal szembeötlik a halálra való gyűjtögetés, a sziszifuszi munka, amely betegségekkel és kórházi kínlódásokkal teli. A kötet utolsó költeményei így a fájdalom és a széteséssel való küzdés verseivé növekednek. S talán pontosan ezért menekül a szerző a szavakkal való kínlódás átkos gyönyörébe, hogy ez sohase történjen meg.

M. Fehérvári Judit

Róna József: Szemere Bertalan (Miskolc, 1906)

Ágh István (1938, Felsőöskéz) kétszeres József Attila-, Kossuth-, Radnóti- és Prima-díjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, író, műfordító. A Nemzet Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Hetek alkotójaként indult. 1975-től az Új Írás munkatársa, jelenleg a Hírelt főmunkatársa. Legutóbbi kötete: *Elvárásolt ének* (versek, 2017).

Böszörményi Zoltán (1951, Arad) költő, író, szerkesztő. József Attila-díjas, a Magyar Érdemrend középkeresztjének birtokosa. A '80-as évektől Kanadában élt. Az Irodalmi Jelen folyóirat és könyvkiadó alapító főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Kényszerleszállás Shannonban* (elbeszélő költemény, 2017).

Budai Gabriella (1975, Miskolc) Debrecenben magyar, Kaposváron drámapedagógia és az ELTE-n kreatív írás szakon végzett. Magyartanárként és drámapedagógusként dolgozik. Két éve a Filter írócsoport tagja.

Cs. Varga István (1946, Kapuvár) Toldy Ferenc és József Attila-díjas irodalomtörténész. 1970-ben végzett a Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–oros szakán. 1984-től az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának Irodalomtudományi Tanszékén tanított. 2006-tól az ELTE BTK Kultúra- és Irodalomtudományi Intézetének professzora. Kutatási területe: Jeszenyin és Németh László munkássága; a szakralitás a magyar irodalomban. Legutóbbi kötete: *Borkultúra kettős tükörben* (társ szerző: Rácz László, 2016).

Iancu Laura (1978, Magyarfalu) József Attila-, Bella István- és Jankó János-díjas költő, író, néprajzkutató. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja Néprajztudományi Intézetének munkatársa, a Moldvai Magyarság szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Éjszaka a gyermek* (versek, 2017).

Kántor Zsolt (1958, Debrecen) költő, író, szerkesztő, pedagógus. A debreceni Tanítóképző Főiskola ének–könyvtár szakán szerzett diplomát. 1992-től a Sodrás szerkesztője, 1993-tól a Tevan Kiadó Kft. igazgatóhelyettese. A Bárka folyóirat alapító-főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Az idő szaván fogja a nyelvet* (versek és novellák, 2016).

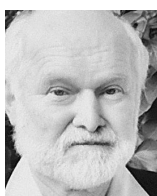
Kiss Benedek (1943, Akasztó) kétszeres József Attila-, Péterfi Vilmos- és Babérkoszorú-díjas, Quasimodo-életműdíjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, műfordító. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Kilencek tagjaként indult. A bolgár irodalom fordítója. Legutóbbi kötete: *Lombjukat a fák elejtik* (versek, 2014).

Kiss Gy. Csaba (1945, Budapest) művelődéstörténész, esszéista, a közép-európai, elsősorban a lengyel és szlovák kulturális kapcsolatok, a közép-európai nemzeti jelképek, nacionalizmusok kutatója. Az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének habilitált docense, több külföldi egyetemen is tanított. Legutóbbi kötete: *Harminc év után: 1987 – Személyes történelem* (2017).

Kodolányi Gyula (1942, Budapest) József Attila-, Prima Primissima- és Mikes Kelemen-díjas költő, író, műfordító, amerikanista. Az Európai Tudományos Művészeti Akadémia tagja. Az ELTE magyar–angol szakán végzett. 1970–2009 között az ELTE BTK Angol Tanszékén és amerikai egyetemeken tanított. 1992 óta a Magyar Szemle főszerkesztője, 2010 óta a Hungarian Review szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A létezés hálói – amerikai költők versei* (műfordítás, 2016).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Érdek és szeretet. Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849* (2016).

Ladik Katalin (1942, Újvidék) József Attila-, Kassák- és Babérkoszorú-díjas költő, előadóművész. Közgazdasági és színművészeti tanulmányokat folytatott. 1963–1977 között az Újvidéki Rádió munkatársa, 1977–1992 között az Újvidéki Színház színésze. 1993-tól az Élet és Irodalom, majd a Cigányfű szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A víz emlékezete* (versek, 2016).

Lázár Balázs (1975, Szolnok) költő, színművész. 1997-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. 2000-ben Fulbright-ösztöndíjasként Kaliforniában tanult. Legutóbbi kötete: *Maszka-land* (tanulmány, 2016).

Léka Géza (1957, Budapest) költő, író. Tanulmányait az Egri Tanárképző Főiskola közművelődés–pedagógia szakán végezte. A Fővárosi Kormányhivatal munkatársa. Legutóbbi kötete: *Árva ragyogás* (regény, 2016).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtákará. 2012-től a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának vezetője. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor (2009), Partiumi Íróttábor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Levelek haza* (regény, 2017).

M. Fehérvári Judit (1962, Debrecen) Debrecenben élő költő, író, könyvszerkesztő, kritikus. Művei többek között az *Agria*, *Napút*, *Sugárút* című folyóiratokban jelentek meg. Kutatási területe: a XX. század életmód- és mentalitástörténete; a hátrányos helyzetű és pszichés problémákkal küzdő gyermekek drámapedagógiai eszközökkel történő lelki segítése.

Mile Viola (1996, Budapest) író, jelenleg első diplomájáért „harcol” az ELTE Tanító- és Óvóképző Karán. A Dunakanyarban nőtt fel, természet és versek ölelésében.

Monostori Imre (1945, Tamási) kritikus, József Attila-díjas irodalomtörténész. Legutóbbi kötete: *Szekfű Gyula a változó időkben – Életmű-fogadtatás–utókor 1913–2016* (2017).

Nagy Gábor (1972, Körmend) József Attila- és Bella István-díjas költő, író, irodalomtörténész. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. A debreceni KLTE magyar–német szakán végzett, az irodalomtudomány doktora. A Széphalom Könyvműhely, a Magyar Napló, jelenleg a Hítel szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Kijátszott holnap* (versek, 2015).

Nagy László (Felsőiskáz, 1925. július 17. – Budapest, 1978. január 30.) Kossuth-díjas költő, műfordító. A Digitális Irodalmi Akadémia posztumusz tagja. Felesége Szécsi Margit költő. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán végezte. 1953–1957 között a Kisdobos szerkesztője, 1959-től haláláig az *Élet* és *Irodalom* képszerkesztője, majd főmunkatársa.

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) szerkesztő, történész, 1995-től a Magyar Napló munkatársa. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kutatója, fordításában és gondozásában több, az orosz fegyveres beavatkozásra vonatkozó kötet jelent meg, doktori (PhD) disszertációját is ebből a témakörből írta. Legutóbbi kötete: *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért* (2016).

Szörényi Levente (1945, Gmunden, Ausztria) Kossuth-díjas és Erkel Ferenc-díjas zeneszerző, gitáros, énekes, szövegíró. A Mediterrán, a Balassa, az Illés, a KITT-egylet és a Fonográf zenekarok egykori tagja. Több tucat sikeralbum szerzője, előadója. Jelentős részt vállalt a magyar beatzene megteremtésében. Mások mellett az ő nevéhez fűződik a Kárpát-medence népzenejének és a modern beat-/rockzenének a házasítása. Számos rockopera és rockballada zeneszerzője (*Közműves Kelemen*, 1982; *István, a király*, 1983; *Fehér Anna*, 1988; *Atilla – Isten kardja*, 1993; *A kiátkozott*, 1997; *Veled, Uram*, 2000; *Árpád népe*, 2006). Legutóbbi kötete: *Színház és történelem* (2008).

Tamás Endre (1951, Irota) költő, orvos. Debrecenben szerzett orvosi diplomát, majd Budapesten közgazdasági és szociológiai tanulmányokat folytatott. 1988 óta az Egyesült Államokban él. Verseket tizenéves kora óta ír, ám mindeddig nem publikálta őket.

Temesi Ferenc (1949, Szeged) író, műfordító. József Attila- (1988), Kossuth-díjas (2014), és a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje kitüntetettje (1994). Legutóbbi kötete: *Por* (a regény 4., javított és átdolgozott kiadása, 2017).

Varga Melinda (1984, Gyergyószentmiklós) a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végzett. Verseit erdélyi és magyarországi rangos irodalmi lapokban publikálja. 2008 májusától 2009 áprilisáig a bukaresti Új Magyar Szó kolozsvári riporttereként dolgozott. A kolozsvári Bretter György Irodalmi Körnek szervezői tagja. 2010-től az Irodalmi Jelen munkatársa.

Vesztróczy Zsolt (1966, Budapest) történész. Tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte, ott is doktorált a szlovák–magyar kapcsolatok történetéből. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. Kutatási területe a XIX. századi szlovák–magyar és lengyel–magyar kapcsolatok története, valamint Mikszáth Kálmán élete. Eddig – négy nyelven – másfél száznál több írása jelent meg Szlovákiában és Magyarországon.

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: www.magyarnaplo.hu